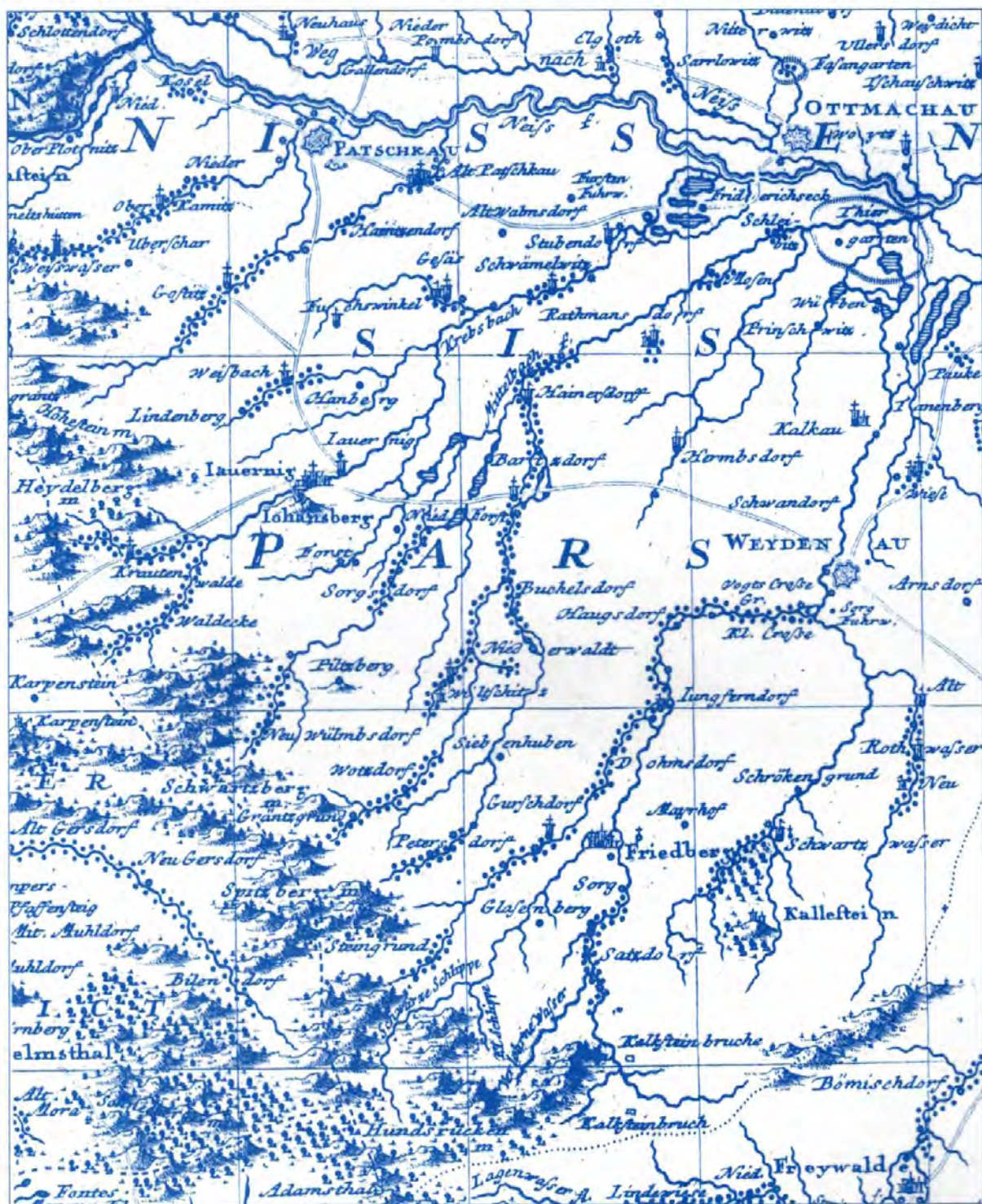

II. A III. SVATOVÁCLAVSKÉ ČESKO - POLSKO - NĚMECKÉ SETKÁNÍ V JESENÍKU

Knihovna Vlastivědného muzea Jesenicka

01814

II. A III. SVATOVÁCLAVSKÉ ČESKO – POLSKO - NĚMECKÉ SETKÁNÍ V JESENÍKU

SBORNÍK REFERÁTŮ

JESENÍK 2003

OBSAH

**II. SVATOVÁCLAVSKÉ SETKÁNÍ - HISTORICKÝ SEMINÁŘ NA TÉMA
„OSOBNOSTI JESENÍKŮ A SLEZSKA, KTERÉ SE NEDOSTALY DO ČÍTANEK“
JESENÍK 28. ZÁŘÍ 2002**

J. Hauk: Z význačných osobností, které působily na území dnešního českého Slezska v oblasti studia a využívání neživé přírody	7
A. Lyko: Hans Leder a Robert Latzel, biologové z Javorníku	12
G. Žmuda: Kněz Ludwik Skowronek a jeho vztah k dnešnímu středisku Caritas opolské diecéze v Glucholazech	14
K. Growka: Prelát Josef Neugebauer	19
A. Szyndzielorz: Czeskie i morawskie związki artystyczne z Głogówkiem	22

**III. SVATOVÁCLAVSKÉ SETKÁNÍ - HISTORICKÝ SEMINÁŘ NA TÉMA
„OSOBNOSTI PRŮMYSLNÍKŮ A VĚDCŮ A JEJICH PODÍL NA ROZVOJI REGIONU“
JESENÍK 29. ZÁŘÍ 2003**

P. Popelka: Struktura jesenického průmyslu na počátku 20. století.....	29
P. Šopák: Poznámky k architektuře Jesenicka v 19. století	34
Z. Kravar: Archivář, historik a vlastivědný pracovník Rudolf Fitz	39
A. Szyndzielorz: Szymon Perzich - nieszcześliwy kapłan i pisarz religijny z Dolnego Beneszwowa	44
M. Neubauerová: Podnikatelská rodina Latzelů	46
J. Hauk: Osobnosti zabývající se neživou přírodou Jesenicka a jejich dílo, které si připomínáme v roce 2003	51
A. Lyko: Archeobotanik Alois Fietz	57
K. Growka: Med. dr. Eduard Emmel, lázeňský lékař z Gräfenberku	59
J. Hradilová: MUDr. Karl Schroth ml. – osud lékaře a lázní v Dolní Lipové ve víru 2. světové války	62
B. Tinzová: Sonda do vývoje cechovní výroby ve Vidnavě	68

II. SVATOVÁCLAVSKÉ SETKÁNÍ

HISTORICKÝ SEMINÁŘ NA TÉMA
„OSOBNOSTI JESENÍKŮ A SLEZSKA,
KTERÉ SE NEDOSTALY DO ČÍTANEK“

JESENÍK 28. ZÁŘÍ 2002

Z VÝZNAČNÝCH OSOBNOSTÍ, KTERÉ PŮSOBILY NA ÚZEMÍ DNEŠNÍHO ČESKÉHO SLEZSKA V OBLASTI STUDIA A VYUŽÍVÁNÍ NEŽIVÉ PŘÍRODY

RNDr. Jan Hauk, CSc., VMJ Jeseník

Vážené dámy a vážení pánové,

z takřka nepřehledného množství osobností, které pro poznání krajiny Slezska a jeho rozvoj vykonaly obrovský kus práce, jejíž výsledky leckdy užíváme dodnes, si dovoluji dnes připomenout dvě. Jsem si vědom, že takovýchto osobností je mnoho, některé se dostaly i do vlastivědných čítanek a odborné literatury, ale často jen jako kusé zmínky. Na druhé straně jsou i osobnosti, které nejenže se do čítanek nedostaly, ale ještě se na ně navíc leckdy zcela záměrně pozapomnělo, kupř. v dobách totality. A také po nich zůstal veliký kus práce a četné dodnes patrné velmi pozitivní stopy, jak v terénu, tak v současných lidských činnostech.

Vzhledem k tomu, že příští Svatováclavské setkání a seminář bude věnován vědeckým a průmyslovým osobnostem, které se Slezskem zabývaly, vznikl prostor moci se věnovat jednotlivým význačným osobnostem podrobněji. Navíc jsou na prahu 3. tisíciletí i další možnosti, jak důstojně a šířeji připomenout postupně všechny význačné osobnosti, které působily v oblasti studia a využívání neživé přírody českého Slezska, zejména Jesenicka.

V roce 2001 jsme oslavili 100 let od narození **ing. Bruno Kralíka**. Narodil se 23. 9. 1901 v Žulově. Jeho otec Mathias Kralík (narozený 1866) byl železničním úředníkem. Zemřel roku 1931. Matka Hermína Kralíková, rozená Mücková, se narodila 1871 a zemřela v roce 1951 v Neustadtu am Donau v Dolním Bavorsku.

V letech 1907 - 1913 navštěvoval Bruno Kralík základní školu v Žulově, pak v letech 1913 až 1921 reformní reálné gymnázium v Jeseníku, kde roku 1921 maturoval. A zde se rozhodl, že bude báňským inženýrem. Bohužel majetkové poměry rodičů mu neumožnily další studia bez finančních problémů. Aby získal peníze, nastoupil do hornického učiliště. V letech 1921 - 1922 se vyučil v hlubinném dole Naumburg u Deubenu nad řekou Zeitz hornickému základnímu vzdělání. Posléze pak získal úplně praktické hornické vzdělání, jako učňovský havíř - rubač, havíř - rubač, důlní předák a posléze závodní důlní. Vedle toho se vyučil i kameníkem, mistrem dlažeb, kamenickým technikem a mistrem vedoucím lomů. Poté zde pracoval jako horník - rubač, čili v tom nejtěžším oboru podzemní lidské činnosti, ale pro své znalosti a přístup ke svěřeným úkolům byl také pracovníčně využíván v povrchových hnědouhelných dolech Kamerad a Emilie, úpravě uhlí a briketárně v Báňských závodech A. Riebeckische v Halle nad Sálou. Od podzimu 1922 do podzimu 1927 byl závodním studentem a dokázal vystudovat Báňskou akademii, fakultu hornictví, lomařství a pūd ve Freibergu v Sasku s výtečnými výsledky. Tak jak se rozhodl na jesenickém gymnáziu, stal se báňským inženýrem s vynikající znalostí využívání všech nerudných surovin, včetně pūd a vod a péče o ně. Během studií se také prakticky seznámil s těžbou arzenových a grafitových rud a pronikl i do veškeré problematiky těžby, úpravy a moderního využívání černého uhlí.

Po absolutoriu nastoupil jako závodní důlní v Dolnolůžických hnědouhelných dolech v Zschöppkau, kde mj. významně působil při zavádění nových vrtných technik. Ale přišel 1. říjen 1928 a ing. Bruno Kralík byl povolán do československé armády. Byl zařazen ke stavebnímu ředitelství Zemského vojenského velitelství v Brně. Československá armáda velmi dobře znala jeho kvality. 31. března roku 1930 jeho vojenská služba skončila a naprosto nás nepřekvapí, že s vynikajícím hodnocením a pochvalným uznáním Generálního štábu armády ČSR. V rámci vojenských akcí a pomoci armády civilnímu sektoru zůstala

po něm i zde nejen mnohá skvělá technická řešení, ale i četné kamenné stavby, které leckde slouží dodnes. I když poznal hodný kus Evropy, přesto jej to táhlo zpět do rodného kraje. Od 1. července roku 1930 působil jako hlavní vedoucí granitových lomů firmy Kulka a spol. Řídil veškerou lomovou činnost - od odkrývky, přes těžbu až ke zpracování, včetně exportních záležitostí a řešení ekonomických otázek. Ing. Bruno Kralík byl též vynikajícím odborníkem na výpočty zásob, řešení otázek nákladů, uměl najít cesty k maximálnímu zisku optimálními technickými řešeními. Vycházel z důkladného vědeckého studia vnitřní stavby žulovského granitového plutonu. Během neobyčejně krátké doby dokázal rozpracovat poznatky takových velíků této oblasti tektoniky, jako byl kupř. profesor Hans Cloos, a zavést zcela nové studijní postupy. Se zmíněným profesorem a dalšími vědci, zabývajícími se těmito odvětvími geologických věd, přitom vznikla jejich neobyčejně plodná spolupráce, která trvala až do jeho smrti.

1. září roku 1932 přešel na stejné místo do firmy Alberta Förstra ve Zlatých Horách. Své odborné znalosti a zkušenosti, včetně vědeckých prací, zde mohl uplatnit nejen na Jesenicku v četných lomech této firmy, ale i v Čechách, na Slovensku, v Maďarsku, v Carrare v Itálii a jinde. Pracoval nejen v lomech firmy Förster, ale i jako poradce dalších firem, kupř. v lomech dnešního Střelína a Střegomi, ale také v Belgii, Rakousku a Švýcarsku. Řídil rovněž kamenné silniční a vodní stavby, podílel se význačným způsobem na stavbě tunelů v Itálii, ale také např. ve Vrútkách na Slovensku.

Pokud hovoříme o jeho školním vzdělání - nemůžeme zapomenout mj. na jeho státní kamenickou mistrovskou zkoušku u zemského úřadu v Brně roku 1936 (po přípravě na kamenické odborné škole v Žulově). To jen dokazuje, jaký byl ing. Bruno Kralík - nestyděl se takto si rozšířit znalosti, aby ještě lépe mohl vykonávat funkci vedoucího lomů a kamenických provozů. Jeho zájem byl o veškeré nerostné suroviny, takže není divu, že mnohé stopy po jeho činnosti najdeme i v oblasti lomů mramorových a travertinových. Jeho nadšení, pracovitost, obrovské znalosti a schopnost logického myšlení jej zavedly i do oblasti hornin ultrabazických - gaber, případně do celého souboru vyvřelých hornin, včetně jeho významných prací např. v oblasti syenitů.

Jeho zájmy byly vždy komplexní. Při studiu a řešení odborných problémů myslel vždy i na všechny, kteří jednou půjdou v jeho stopách. Ze všech obchodních a studijních cest přivázel vzorky hornin i nerostů, které uspořádal v mnoha expozicích. Bohužel po válce byly „rozprášeny“ jak rudými gardami, tak i jinak seriózními odborníky. Navštívíte-li např. Národní muzeum v Praze, v Sále nerostů uvidíte 12 kamenných desek, které nechal za své vlastní peníze vyřezat a vyleštit, neboť jsou skvělým dokladem geologického vývoje části žulovského granitového plutonu, a toto poznání je i dnes kupř. velmi užitečné pro těžební a úpravní práce v lomech.

Roku 1939 dostal nabídku řídit jako znalec výstavbu tureckého kamenického průmyslu a poté se stát hlavním vedoucím veškeré lomařské činnosti v Turecké republice. Bohužel vypukla válka a toto se neuskutečnilo. Aby se vyhnul válečným a politickým zmatkům a mohl se věnovat pro lidi potřebnější činnosti, využil nabídky mramorového průmyslu firem Kiefer a.s., v Kifersfeldenu v Horním Bavorsku a Marchitu u Neustadtu nad Dunajem (Dolní Bavorsko) a stal se vedoucím závodů tamějšího mramorového průmyslu. V letech 1940 až 1942 byl vedoucím mramorových závodů fy Untersberg (v oblasti Saleburku), včetně technického dozoru nad všemi ostatními kamennými lomy oné firmy. Roku 1942 však již i na něj dosáhla ruka wehrmachtu, a tak s postupující německou armádou musel začít stavět mosty a kamenné stavby na obsazovaném území. I ve válečné vřavě a při snaze stále pomáhat lidem si dokázal najít čas i na vědecké geologické studie. Jeho práce kupř. z Norska (kde působil i jako námořní geolog) jsou stále na vysoké úrovni.

Konec války prožil v americkém zajetí. Roku 1947 se stal vědeckým asistentem Geologického ústavu Vysoké školy technické v Cáchách (Aachen). Zde napsal doktorskou práci a v listopadu 1951 dosáhl titulu doktora technických věd (tzv. velkého doktorátu). Poklidný univerzitní život však nebyl pro něj. Od 5. 12. 1952 nastoupil jako baňský znalec ve velké mramorářské firmě v Chile. Zde pracoval až do 7. 1. 1957 a odváděl, jak bylo jeho zvykem, vysoce kvalitní odbornou činnost. Drsné změny polohy pracovních míst (od 0 do 4000 m nad mořem) od něj vyžadovaly vysoké fyzické výkony, a proto se vrátil do Německa, kde se stal vedoucím velkého granitového závodu v Bavorsku. Bohužel následky těžkého života za války a po ní se projeví. Podrobil se dvěma složitým operacím, po nichž ale následovalo selhání srdce, kterému podlehl 21. 6. 1957 v Kempenhausenu (leží u Starnberského jezera). Pochován je v Neustadtu am Donau. Bohužel již nestihl zúročit všechny výsledky svého bohatého těžářského a badatelského života. Nálezy nových nerostů, řešení tektoniky granitoidových masívů, ekonomiku lomařství atd.

Jeho znalosti praktického geologa byly obrovské - znal všechny v Evropě užívané horniny, jejich výskyt a možnosti optimálních způsobů těžeb. Dále měl vynikající znalosti dopravních možností vytěženého a optimálního využití těchto hornin. Skvěle znal druhy půd, vznik a vývoj půdních vrstev, i to, jak půdy

nejlépe studovat. Což využíval kupř. při řešení inženýrských zatížení púd. Obdobně znal skvěle hydrogeologii, a to jak pitných, tak spodních vod s ohledem na jejich vliv na stavby a celý systém zásobování pitnou a užitkovou vodou. K jeho kvalifikaci důlního inženýra, jak v oblasti těžby a úpravy všech druhů uhlí, tak zájmových rud střední Evropy, se druží i jeho skvělé znalosti vrtání - jak mělkého, tak hlubinného. Pokud se jedná o důlní provozy, výborně ovládal kupř. hospodářství stlačeného vzduchu, problematiku důlních dopravních technik, ale i důlní a povrchové měřičství.

Tímto však jeho znalosti nekončily. Zmínili jsme jeho znalosti užití hornin. Jednak byl osvědčeným kamenickým mistrem, jednak dodnes slouží jeho četná řešení - od návrhu, vybrání hornin až po samotnou realizaci různých pracovních kamenů (obkladů apod.) pilířů, fasád, portálů, schodišť, základových soklů, podpěr, včetně již zmíněné výstavby tunelů. Vždy se zabýval i otázkami bezodpadového využití suroviny - čili byl i odborníkem na výrobu šterku a jeho optimální užití podle účelu a druhu použité suroviny. Tyto veškeré znalosti byl schopen okamžitě používat při posuzování ložisek nerostných surovin, jak z pohledu optimální otvírky, těžby (jak povrchové, tak hlubinné), užití vytěženého, včetně veškeré ekonomiky. Stejně tak přistupoval k problematice staveb silnic, tunelů a vodních staveb. V tomto smyslu a v těchto oborech byl největším znalcem ekonomické geografie střední Evropy.

Brilantně ovládal těsnopis a psaní na stroji a mluvil plynule anglicky, česky (byl rodilým Němcem), francouzsky, italsky a španělsky. V letech 1931 - 1940 byl technickým znalcem pro otázky kamenického průmyslu celého arcibiskupství vratislavského. Z jeho velkých staveb si můžeme připomenout tunely v Sasssu (Itálie), stavby řek a kanálů v Ravenně, Trevisu, Tagliamentu a v okolí Piavy. A také tunely v Horní Lídči a Vrútkách jsou jeho dílem, stejně jako jez v Püchově. A stejně tak stavby v Norsku mezi Christiansandem a Bodø - např. přístavní základy, stavby silnic a stavba tunelu horské dráhy. Exponáty jeho cenných sbírek kamenů se částečně dochovaly v několika muzeích. Některé jeho exponáty jsme nyní vrátili zpět do znovu zřízeného vidnavského muzea. Další opatrujeme ve VMJ v Jeseníku v rámci torza bývalé javornické expozice. Dlouhou dobu působil ing. Bruno Kralík i jako vedoucí místní žulovské sekce Moravsko-slezského sudetského horského spolku. Vždy byl k dispozici, když bylo třeba zkoumat Jesenícko, podílel se jako geolog na geologické mapě Vidnavy, Javorníku, na tvorbě muzeí, jak v otázce libret, tak dodávání exponátů, vedl vědecká jednání, měl četné přednášky. Jako trvalé připomenutí tohoto pilného a jedinečně své vědy plně ovládajícího člověka jsme před týdnem v sobotu odhalili v Žulové jeho památník (5,5 tunový balvan s nápisem).

Další výraznou geologickou osobností Jesenícka je **ing. Franz Kiegler**, jehož 100. výročí narození si připomeneme příští rok. Narodil se 26. 10. 1903 v Nové Senince (dříve Spieglitz - Špiklice) v rodině c.k. celního úředníka. Část dětství prožil u Kladského sedla, zbytek dětství a dospívání v Glucholazech, kde byl jeho otec celním úředníkem na nádraží. Reálné gymnázium dojížděl studovat do Jeseníku. Po absolvování gymnázia se dal zapsat na německou techniku v Brně a zvolil si obor technická chemie. Nešel ve stopách svého otce jako jeho starší bratr, který mj. působil jako celní úředník na Broumovsku.

Po absolutoriu v roce 1928 nastoupil čerstvý inženýr Franz Kiegler do firmy Latzel ve Vápenné jako chemik a technolog. V roce 1929 přešel na stejné místo do firmy Didier Werke AG ve Vidnavě. Oženil se a s manželkou Marií měli 4 děti. Jeho energie a elán byly obdivuhodné - kromě pracovních a rodinných povinností se intenzivně zabýval studiem přírody, historie a četnými vlastivědnými a kulturními aktivitami. Cílená vlastivědná bádání začal ing. F. Kiegler v roce 1929. Intenzivně se věnoval nerostům a horninám, jak místním, tak přírodninám z ledovcových uloženin. Mj. se podrobně zabýval skrývkou Nové kaolínové jámy ve Vidnavě. Díky němu je patrně nejlépe vysbíraným nalezištěm souvků na území dnešní ČR. S majorem v.v. A. Thenem v ní objevili navíc germánské sídliště z doby stěhování národů. Výsledky svých studií uveřejňoval ve vlastivědných a popularizačních pracích, několikrát vydal jako manuskript obsáhlé dílo „Erdgeschichte des Weidenauer Ländchens“ s desítkami originálních fotografií, které slouží rozsáhlé badatelské obci dodnes.

Neobyčejně rozsáhlá je jeho práce v oblasti regionálního muzejnictví, jejíž výsledky již dávno přesáhly rámec jeseníckého regionu a v mnoha směrech i českého státu. Připomeňme si jen četné rozřiznuté a vyleštěné souvky stále znamenitě sloužící laické veřejnosti i odborným studiím. V roce 1929 začali spolu s dr. R. Fitzem a mjr. A. Thenem pracovat na obnově vidnavského městského muzea a roku 1933 v něm otevřel ing. F. Kiegler stálou expozici geologie, kterou v pozdějších letech s ing. Bruno Kralíkem průběžně doplňovali. Prakticky celá byla jeho dílem - takřka všechny úvodní exponáty pocházely z jeho sběrů, byl autorem textů, fotografií, mapek a pod. Muzeum sice podporovalo město Vidnava a sponzoři (Didier Werke AG, pojišťovna ad.), ale přesto často vkládal ing. Franz Kiegler do expozice vlastní prostředky, jak nás o tom kupř. informují výkazy práce vidnavského muzejního spolku.

Kromě této expozice se věnoval i venkovním geologickým expozicím, díky němu jsou kupř. velké bludné balvany ve Vidnavě nainstalovány dodnes. Přírodovědných materiálů a nepředstíraného elánu ing. F.

Kieglera a ing. B. Kralika bylo tolik, že po zřízení menších geologických expozic v Žulové, v zemědělské škole v Horních Heřmanicích a ve správní budově firmy Didier Werke AG, začali budovat rozsáhlou geologickou expozici v javornickém zámku. Původně měla reprezentovat přírodní bohatství české části panství vratislavského arcibiskupství, ale nakonec rozsahem svých exponátů a účelem toto území výrazně přesáhla. Autorům expozice se podařilo velmi dobře naplnit jejich hlavní záměr a tak tato sbírka sloužila též jako významný výchovný prostředek pro žáky a studenty ještě dlouho po 2. světové válce. S exponáty z těchto muzeí se dnes setkáváme nejen ve Vlastivědném muzeu v Jeseníku, ale i ve sbírkách muzeí a vysokých škol v Praze, Brně, Olomouci, Opavě, Bratislavě, Vidni, Vratislavi aj., přičemž velká část těchto sbírek je dnes bohužel nezvěstná.

V roce 1938 zřídil Sudetoněmecký ústav pro výzkum země a lidu v Liberci geologickou pobočku v Žulové. Vedoucím byl jmenován ing. F. Kiegler. Jeho hlavním úkolem bylo koordinovat geologický průzkum Jesenicka pro racionální využívání zdejších nerostných surovin. Ihned se pustil se svým obrovským nadšením do jejího budování, ale 2. světová válka tuto činnost záhy přerušila. Místo ní byl povolán do armády, kde sloužil v zájmu jako chemik. Po válce se ocitl v americkém zajetí, ze kterého byl propuštěn v roce 1946. Jeho rodina byla odsunuta téhož roku do Bavorska. Než našel práci jako chemik, živil se ing. F. Kiegler do roku 1950 příležitostnými pracemi. Několikrát se s rodinou stěhoval za prací, až nakonec zakotvili v Osnabrücku. Zde v roce 1970 odešel do penze.

V badatelské a muzejní činnosti pokračoval ing. F. Kiegler velmi intenzivně i v Německu. Mj. se zúčastnil instalaci vlastivědných jizeb, věnoval se tamním horninám a minerálům a i nadále se zabýval minerály a horninami, které dostával z rodné vlasti. Po odchodu do důchodu se ještě intenzivněji věnoval vlastivědné práci v sudetoněmeckých krajských spolcích, geologii a také své velké zálibě, horské turistice. Díky pevnému zdraví byl čilý do posledních let svého života. Zemřel 24. června 1997 v Hammu ve věku 93 let.

Kromě početné rodiny a velkého kusu práce v oblasti průmyslové chemie po něm zůstal obrovský kus práce i v geologii a muzejnictví, a to jak na území České republiky (v dnešním okrese Jeseník), tak v Německu. Výsledky jeho studijní a muzejní budovatelské činnosti jsou obdivuhodné, dělal je idealisticky a nezištně mimo své zaměstnání a možná právě proto po sobě zanechal nemalé dílo trvalé hodnoty, na něž lze velmi dobře navazovat a rozvíjet je.

Pro připomenutí jeho památky a jeho díla jsme umístili na Skelnou louku pod Obřímí skalami 3,5 tunový balvan staurolitického svoru, který ponese desku ze severského granitu (dopraveného na Jesenicko ledovcem) s nápisem. Památník bude slavnostně odhalen příští rok.

RESUMÉ

Z dziejów wybitnych osób, które działały na terenie dzisiejszego czeskiego Śląska i zajmowały się badaniem i wykorzystaniem przyrody nieożywionej

Spośród wielu osób, które zasłużyły się dla poznania Śląska i jego rozwoju pragniemy, z racji przypadającej w tym roku rocznicy, przypomnieć dwie. W 2001 r. ukończyłby 100 lat inżynier Bruno Kralik, który urodził się w Żulowej w bardzo ubogiej rodzinie. Ukończył reformowane gimnazjum realne w Jeseníku, a potem na własny koszt studiował na wydziale górnictwa, kamieniołomów i gleb Akademii Górniczej we Freibergu. Był wybitnym inżynierem górniczym i geologiem. Do dnia dzisiejszego zachowały się wybudowane przez niego tunele, mosty i kamieniołomy. Wykorzystywane są również jego liczne prace naukowe, a zwłaszcza studia o masywach granitoidowych. Współpracował również przy organizacji licznych muzeów geologicznych. Inżynier Franz Kiegler ukończyłby 100 lat w 2003 r. Również on skończył reformowane gimnazjum realne w Jeseníku, a następnie chemię techniczną na Niemieckiej Politechnice w Brnie. Po studiach pracował jako chemik i technolog w firmie Didier Werke AG w Vidnavie. Oprócz rodziny (miał 4 dzieci) poświęcał cały swój wolny czas badaniu przyrody i historii Jesenicka. Założył i współpracował z 5 muzeami geologicznymi Jesenicka i był pionierem badań nad glazami narzutowymi Jesenicka. Jego liczne prace służą dotąd nie tylko geologom, lecz także historykom i innym naukowcom.

Über bedeutende Persönlichkeiten, die auf dem Territorium des heutigen tschechischen Schlesiens auf dem Gebiet des Studiums und der Nutzung der unbelebten Natur wirkten

Von den vielen Persönlichkeiten, die für die Kenntnis des Gebietes Schlesiens und für seine Entwicklung ein riesiges Stück Arbeit geleistet haben, seien in diesem Jahr angesichts runder Jahrestage zwei genannt.

Im Jahre 2001 wäre der Ing. Bruno Kralik 100 Jahre alt geworden. Gebürtig aus Žulová [Friedeberg] (in einer sehr armen Familie) absolvierte er das Realgymnasium in Jeseník [Freiwaldau]. Später studierte er auf eigene Kosten an der Bergbaufachschule und der Bergakademie, Fakultät für Bergbau, in Freiberg. Er wurde ein hervorragender Ingenieur für Bergbau und Gesteinsgewinnung und ein Geologe. Er war auch ein glänzender Ingenieurgeologe. Bis heute treffen wir auf die Ergebnisse seiner Arbeit, sei es der Bau von Tunneln, Brücken und Zubauten, oder auf fördernde und zur Förderung vorbereitete Steinbrüche fast aller Gesteinsarten in Europa und in Südamerika. Bis heute leisten auch seine umfangreichen wissenschaftlichen Arbeiten, insbesondere das Studium granitoider Massive, gute Dienste. Er beteiligte sich auch an der Errichtung zahlreicher geologischen Museen.

Der Ingenieur Franz Kiegler wäre im Jahre 2003 100 Jahre alt geworden. Er schloss ebenfalls das Reformrealgymnasium in Jeseník ab und studierte dann technische Chemie an der deutschen Technischen Hochschule in Brno [Brünn]. Nach dem Studium wurde er Chemiker und Technologie der Firma Didier Werke AG in Wien. Außer der Familie (er hatte 4 Kinder) widmete er seine Freizeit dem Studium der Naturkunde und Heimatkunde der Jeseníker Region. Er gründete und beteiligte sich an 5 geologischen Museen der Jeseníker Region und ist der Begründer eines Studiums des Geschiebes [Moränengesteins] in der Jeseníker Region. Die Vielzahl seiner Arbeiten dient bis in die heutige Zeit nicht nur den Geologen, sondern auch den Historikern und weiteren Fachleuten.

HANS LEDER A ROBERT LATZEL, BIOLOGOVÉ Z JAVORNÍKU

Mgr. Antonín Lyko, VMJ Jeseník

Přírodopisec a cestovatel Hans Leder se narodil 4. února 1843 v Javorníku. Jen o dva roky později, 28. října 1845, v nedaleké obci Uhelná, přišel na svět budoucí skvělý biolog Robert Latzel. Oba docházeli do základní školy v Javorníku, oba absolvovali gymnázium v Opavě. Zde se však jejich osudy rozcházejí. Dva mladí nadšenci, oba tolik zaujatí přírodovědným poznáváním, se vydávají každý jinou životní cestou. Mladý Robert odjíždí studovat na univerzitu do Vídně. Roku 1870 skládá zkoušky a začíná vyučovat na gymnáziu v Klagenfurtu přírodopis a matematiku. V roce 1874 získává titul profesora a je v té době nejmladším profesorem přírodopisu v rakousko-uherské monarchii. Roku 1889 se stává ředitelem gymnázia v Klagenfurtu. Svou vědeckou činnost zaměřuje na studium hmyzu a především Myriapoda, tj. stonožky a mnohonožky. V letech 1880 a 1884 vychází ve Vídni jeho dvousvazkové dílo „*Die Myriapoden (Tausendfüßler) der österreichisch-ungarischen Monarchie*“ (Stonožky a mnohonožky rakousko-uherské monarchie). Za tuto knihu, navíc doplněnou četnými tabulemi mikroskopických vyobrazení, získal zlatou medaili za umění a vědu. Císařsko-královská školní rada mu v průběhu následujících let uděluje řadu dalších ocenění vesměs za práci na učebnicích přírodopisu, zoologie a botaniky pro střední školy. Ke konci života se už vážený a odbornou veřejností uznávaný profesor Robert Latzel stává víceprezidentem korutanského přírodopisného zemského muzea v Klagenfurtu.

Oč jiná byla životní pouť Hanse Ledera. Matka mu umřela, když mu bylo osm let. Jeho otec se znovu oženil a posléze mu přestal poskytovat finanční zajištění dalších studií. Mladý Hans se ještě více upnul na přírodu. Již jako malý chlapec sbíral různé přírodniny – brouky, motýly, minerály – nyní se zaměřuje pouze na hmyz a věnuje se entomologii. Za brouky vyráží stále častěji i za hranice tehdejšího Rakouska-Uherska. V roce 1867 se vypravil do severovýchodní Afriky, podnikl cestu do pohoří Atlas a částečně i do Sahary. Roku 1875 odjíždí na Kavkaz, odkud přiváží řadu cenných přírodovědných poznatků a sběrů. Následují další cesty do střední Asie (Turkménie, Dagestán, okolí Kaspického moře) a opět na Kavkaz. Zde se dokonce v roce 1882 načas usadil i s rodinou. Vrátil se a nějakou dobu žil nedaleko Vídně. Jeho nepokojná cestovatelská krev ho však znovu nutí k dalším výzkumným cestám. Roku 1891 se vydává až na východní Sibiř a do Mongolska. Vedle přírodovědných výzkumů se věnuje také studiu národopisu a sociálně kulturní historie navštěvovaných zemí. Pouze nedostatek finančních prostředků ho nutí zanechat archeologických výzkumů v jím objeveném městě Karakorumu, sídle mongolských vládců. Svou poslední cestu na Sibiř a opět do Mongolska podnikl v roce 1904. V obdobích mezi výpravami sumarizuje nasbírané poznatky a píše řadu článků a knih. Broučí fauna Kavkazu, kavkazské jeskyně, entomologické roudky Sibiří, cesta z Irkutsku do Mongolska, cesta k ruinám Karakorumu, stará pohřebiště Sibiře a Mongolska, to jsou nejčastější témata jeho knih. Konec života prožil Hans Leder v Opavě v Kateřinkách, kde 19. května 1921 umírá veřejnosti téměř zapomenut.

RESUMÉ

Hans Leder und Robert Latzel, Biologen aus Javornik

Robert Latzel wurde am 28.10.1845 in der Gemeinde Uhelná [Sörgsdorf] geboren. Er ging in Opava [Troppau] zur Schule und studierte an der Universität in Wien. Den größten Teil des Lebens verbrachte er als Professor, später Direktor am Gymnasium in Klagenfurt. Er beschäftigte sich mit Entomologie und vor allem mit der Gruppe der Myriapoden, d.h. mit den Tausendfüßern und Vielfüßern.

Hans Leder wurde am 4.2.1843 in Javorník [Jauernig] geboren. Nach dem Studium in Opava machte er sich auf den Weg durch Europa und außerhalb der Grenzen von Österreich-Ungarn. Die Erkenntnisse aus den Wanderungen nach Marokko, in den Kaukasus, in die Mongolei und nach Ostsibirien veröffentlichte er in einer Reihe von Artikeln und Büchern.

Hans Leder i Robert Latzel biolodzy z Javorníka

Robert Latzel urodził się 28 X 1845 r. we wsi Uhelná. Uczył się w Opawie i studiował na wiedeńskim uniwersytecie. Przez większą część życia był profesorem, a później dyrektorem gimnazjum w Klagenfurcie. Zajmował się entomologią, głównie grupą *Myriapoda*, tj. stonogami i wielonogami. Hans Leder urodził się 4 II 1843 r. w Javorníku. Po ukończeniu nauki w Opawie dużo podróżował. Doświadczenia z wypraw do Maroka, na Kaukaz, do Mongolii i wschodniej Syberii opublikował w wielu artykułach i książkach.

KNĚZ LUDWIK SKOWRONEK A JEHO VZTAH K DNEŠNÍMU STŘEDISKU CARITAS OPOLSKÉ DIECÉZE V GLUCHOLAZECH

Ks. Mgr. Ginter Żmuda, Glucholazy

V roce 1882 nechal August Pietsch postavit v tehdejších lázních v Glucholazech dům ve švýcarském stylu, z kamene a dřeva, který sloužil jako sanatorium. Vedla ho rodinná rada Pietschů. Po Aloisově smrti se majitelkou objektu stala jeho dcera, jejíž manžel Kober byl ředitelem školy ve Vratislavi. Proto se zpočátku o sanatorium starala jen během letní sezóny. Zakrátko byl však Kober svou podnikavou ženou přesvědčen, aby zanechal zaměstnání ve Vratislavi a přestěhoval se s rodinou do Glucholaz, kde se stal rektorem učitelského semináře.

V Glucholazech se spolu s manželkou - „Frau Rektor Kober“ - snažili všemi dostupnými prostředky sanatorium rozšířit; to již neslo jméno Ferdinandovy lázně (Ferdinandbad). O tom, že se jim to vskutku podařilo, svědčí příliv pacientů. Brzy se ukázalo, že stará budova kapacitně již nedostačuje. V roce 1899 byl postaven nový objekt, který byl následně označován jako Gartenhaus.

V letech 1901-1902 byla hlavní budova rozšířena o novou část a tehdy bylo v objektu vybudováno zařízení sloužící k vodoléčbě.¹ Prvním primářem sanatoria se stal dr. Florian, terapeut vyznávající léčbu chladnou vodou. Byl též nazýván „duší lázní“, poněvadž skládal básně a psal květnaté projevy oslavující krásy Glucholaz. Další známou osobností byl dr. Hahn, první lázeňský lékař.²

Základní metoda lázeňské péče ve Ferdinandových lázních navazovala na postupy zavedené farářem Sebastianem Kneippem. Jeho žákem byl i dr. Florian - i on přistupoval k pacientům individuálně, přizpůsoboval typy a dávky vodoléčebných kúr jejich potřebám. Kromě toho jim doporučoval pobyt na svěžím vzduchu, dietu založenou na zelenině a nošení lněného prádla. Polévání vodou ordinoval k otužování, při chronických onemocněních, katarrech dýchacích cest, proti křečovým žilám a též při celkovém oslabení organismu. Ke všem těmto kúram se používala voda s různými příměsemi: rašelina, odvary jehličí borovice a dokonce dřevní kaše ve formě kalu, který produkovala blízká papírna. Kromě toho se používaly i jiné typicky kneippovské koupele v bylinách, v odvarech ovesné slámy, sena, ze smrkových větvíček, popř. v písku a na rozpálených kamenech.³ Vycházejíce z Kneippových postupů se pacientům Ferdinandových lázní doporučovala chůze naboso v rose i po sněhu, brouzdání ve vodě; tyto kúry zlepšovaly zdraví osob trpících nemocemi močových cest, křečovými žilami a žilními záněty či náchylností ke křečím. Objevily se ale i nové metody léčby, k nimž lze počítat galvanickou lázeň, elektrošoky, ledový obklad a bublinkovou koupel. Příznivé umístění Ferdinandových lázní bylo nakloněno též odpočinku na lehátkách v zahradě či na verandě, výšlapům do hor nebo pracovní terapii v zahradě, domě a v hospodářském zázemí.⁴

Počátkem konce tohoto sanatoria se stal rok 1903. V lednu zemřela vlivná a mezi pacienty oblíbená paní Koberová a v dubnu ji následoval dr. Florian. Tyto osobní ztráty měly značný dopad na další osud Ferdinandových lázní. Dílo zkázy dokončila strašlivá povodeň, která se přihlala po řece Bělá v noci ze 6. na 7. července 1903. Voda dosahovala výše 2,5 metru, takže zalila celé přízemí budovy Ferdinanova sanatoria, kterou muselo rychle opustit okolo 120 hostů. Po těchto událostech se celé město Glucholazy velmi rychle vyprázdnilo: pacienti i turisté již nespíchali s návratem do povodní poničených sanatorií a penzionů.

V dalších letech Ferdinandovy lázně jen přežívaly. Výše dluhu sanatoria se vyšplhala až na 300 tisíc marek. Proběhly sice pokusy o znovuzískání věhlasu lázní, ale ani dr. Harbolla nemohl zastoupit zemřelého dr. Florianá, a nezkušené dcery nemohly nahradit svou matku paní Koberovou. Nový, vlastně cizí personál nedával záruku dalšího rozkvětu lázeňství. Ferdinandovy lázně musely vyhlásit úpadek. Další

1. Kronika Domu Zakonnego ss. Urszulanek w Glucholazach GZ 17, s. 1-15. Archiwum Prowincjalne Urszulanek Unii Rzymskiej w Krakowie.

2. Sirko, M.: Góry Opawskie. Glucholazy - Prudnik 1998, s. 60.

3. Muldner-Nieckowski, P.: Sebastiana Kneippa leczenie wodą. Warszawa 1986, s. 16-17.

4. Tamtéž, s. 19.

osudy této budovy jsou svázány s osobou kněze Ludwika Skowronka. Ten dal bývalým lázním novou náplň a určil jejich budoucnost na mnoho desetiletí. L. Skowronek se narodil 6. 12. 1859 v Czuchowie u Rybníku. Již na gliwickém gymnáziu se projevovalo jeho mimořádné nadání ke studiu. Než se rozhodl stát knězem, nastoupil ke studiu práv na univerzitě ve Vratislavi a po nich začal studovat teologii. V letech 1883-1884 pokračoval v jejím studiu v Regensburgu. Pouze poslední část alumnátu před vysvěcením strávil ve vratislavském semináři, kde přijal r. 1884 kněžské svěcení.

Prvním místem jeho působení jako vikáře se stala farnost ve Starém Bieruniu, r. 1887 následovaly Bogucice, kde za rok (po smrti faráře J. Brondera) byl jmenován administrátorem. Farnosti sloužil malý dřevěný kostelík, a tak první starostí nového faráře bylo vybudování důstojnějšího božího stánku. V r. 1894 byl nový kostel posvěcen. Farář Skowronek měl zásluhu o výstavbu kostelů v Zależu, Małej Dąbrówce a budovy františkánského kláštera v Panewnikach. Ve vsi Zawodzie kněz Skowronek zakoupil pozemek pro výstavbu nového svatostánku a inicioval založení dvou hřbitovů. Kromě toho se též věnoval charitativní činnosti a do dvou farností přivedl řádové sestry, které v Zależu založily ústav sv. Hedviky.⁵ Pro péči o intelektuální rozvoj svých dvojjazyčně hovořících farníků založil farní knihovnu. Za to, že se v knihovně vyskytovaly i knihy psané německy, byl v místním tisku r. 1922 označen za germanizátora. Sam L. Skowronek říkal, že není ani „germanizátorem, ani polonizátorem, pouze katolickým duchovním, který musí být stejně spravedlivý jak vůči polsky, tak vůči německy mluvícím farníkům a nemůže vyvíjet nátlak ani na jednu ani na druhou stranu.“

Pro větší dopad liturgie L. Skowronek napsal a zredigoval r. 1902 knížku pro výuku náboženství „Droga do Nieba“, vydanou ve shodě s místními duchovními potřebami následující rok polsky a německy. Z katolického tisku víme, že kniha byla vytištěna v lednu, v knize oznámení farnosti sv. Štěpána v Bogucicích 11. 1. 1903 najdeme zprávu, v níž Skowronek informuje věřící, že knížka vydaná v 11.000 kusech bude distribuována od příští neděle, tj. 25. 1. 1903.⁶ Knížka obsahovala mnoho odkazů na Písmo svaté a má značnou teologickou hodnotu. Větší část práce věnoval svátostem a struktuře mše svaté, aby co nejjednodušším způsobem přiblížil lidem liturgii – to se bezesporu odrazilo v nárůstu náboženského citění.⁷

Historie školy a kláštera voršilek v dnešním středisku Caritas (charita) opolské diecéze v Glucholazech má svůj počátek ve spleti různých náhod ze života sourozenců Skowronkových (dvě sestry Augustyna a Ludwika – některé prameny hovoří o třech – a tři bratři: právníci Heinrich a Wiktor a kněz Ludwik). Sestry Skowronkové byly členkami kongregace sv. Voršily ve Svidnici. Jejich bratr Ludwik vstoupil „do hry“ někdy r. 1918, kdy ve svidnickém mateřinci voršilek dostala sestra Augustyna těžký zápal mozkových blan. Po téměř záračném zastavení nemoci ji lékař doporučil vodoledbu jako prostředek k celkovému uzdravení. Představená kláštera sestra Ludwika (a zároveň rodná sestra Augustyny) navázala kontakt se sestrami boromejkami, které v Glucholazech provozovaly léčebnu sv. Josefa, a svou nemocnou sestru k nim poslala.

Ve stejnou dobu voršilky ve svém svidnickém mateřinci zřídily divčí školu, ale protože zájem překračoval kapacitní možnosti ve Svidnici, začaly hledat místo pro novou školu. Vytýpovaly dvě místa: v Domaszowicach (dolnoslezské) nebo na Opolsku v Nise – v dosavadním lyceu sv. Hedviky. První místo nesplnilo očekávání vzhledem na malou rozlohu budovy a na druhé straně tehdejší starosta města Nisy Franke posoudil projekt voršilek pro město jako málo zajímavý.⁸ V září 1918 navštívila sestra Ludwika nemocnou sestru Augustynu pobývajících na rekonvalescenci v Glucholazech. Zde se obě setkaly s bratrem Ludwikiem Skowronkem. Byl to právě on, kdo svým sestrám poradil, že ve městě je pár od války opuštěných sanatorií hodících se pro účely jejich řádu. Po prohlídce několika objektů padl výběr na léčebný dům Ferdinandbad, procházející právě finanční krizí.

Voršilky s cílem zakoupení této nemovitosti vešly velmi rychle do styku s tehdejší starostou Glucholaz dr. Kernem, který byl založení kláštera voršilek a otevření jejich školy příznivě nakloněn. Že to může být pro město prospěšné, viděl nedaleko za hranicemi v tehdejší Frývaldově (Jeseníku). Ale vzhledem k aktuální politické situaci ve Slezsku se otevření školy církevním řádem jevílo dosti komplikované. Značnou pomoc při řešení nastalé situace tehdy poskytl druhý bratr sester Skowronkových, advokát dr. Heinrich Skowronek: v listopadu 1918 uzavřel smlouvu o koupi bývalého objektu Ferdinandových lázní pro kongregaci sv. Voršily.

Dochovaná kronika voršilek v Glucholazech je plná slov uznání pro kněze Skowronka, který se zde

5. Wycisło, J.: Skowronek Ludwik (1859 – 1934). In: Słownik biograficzny duchowieństwa śląskiego XIX i XX wieku. Katowice 1996, s. 378-379.

6. Glaeser, A.: W służbie człowiekowi. Teologiczno-Pastoralny Wymiar Modlitewnika „Droga do Nieba”. Opole 1994, s. 24-27.

7. Worbs, K.: Modlitewnik górnośląski „Droga do Nieba” księdza Ludwika Skowronka. Studium historyczno-pastoralne. Lublin 1988.

8. Kronika Domu Zakonnego ss. Urszulanek w Glucholazach GZ 17, s. 76.

projevil jako velký „zakladatel“, resp. mecenáš. Nejprve podpořil koupi nemovitosti částkou 30 tisíc marek. Rekompensací mu byla rezerva pokojů 1. patra zahradního domu pro něj a jeho sourozence. Kromě toho Ludwikův bratr Heinrich byl ochoten spravovat majetek voršilek až do doby konsolidace poměrů, což prakticky nastalo až r. 1925. Dnem 3. 5. 1925 začala jednání u notáře a 8. 3. 1927 byla majetek kongregace zapsán do pozemkových knih pod tehdejší adresou: Ziegenhals, Waldhofstr. 68. Hodnota celé nemovitosti byla odhadnuta na 30 tisíc marek.¹⁰

Počátkem r. 1919, kolem 15. února, se voršilky obrátily na kardinála Adolfa Bertrama o souhlas se založením kláštera v Glucholazech a okamžitě (20. února) obdržely příslušné biskupské svolení. 25. 3. 1919 se sestra Ludwika stala první představenou kláštera. Přivedla s sebou s. Salesii Exner, která se stala prefektkou kláštera, a s. Josefu Tschöppe. Bývalý léčebný dům Ferdinandovy lázně byl zasvěcen Matce Boží a dostal jméno „Marienfried“.

Klášterní komplex voršilek zahrnoval hlavní dům se zahradou, vybavení pokojů určených k vodoléčbě, zahradní dům, hospodářské stavení s bytem topiče a přes ulici ležící pozemky k pěstování zeleniny a ovoce.

Dnem 1. 5. 1919 začal první školní rok pro 44 dívek v nové škole zasvěcené Srdci Ježíšovu. V r. 1920 navštěvovalo klášterní hospodyňskou školu v Glucholazech již 107 žaček. 2. května t.r. přijel kardinál Bertram, aby v glucholazském farním kostele udělil svátost biřmování, a ještě večer navštívil i školu.¹¹ V dalších letech byl velkým finančním nákladem zvětšen přednáškový sál, zmodernizována kuchyň a jiné místnosti. V r. 1921 se mnoho dívek z Horního Slezska vrátilo na plebiscit domů a během III. slezského povstání zde byli ubytováni uprchlíci z míst zasažených nepokoji. Po těchto událostech se počet žákyň zmenšil a poprvé po mnoha letech se do prázdných pokojů opět začali přijímat lázeňští hosté a pacienti. 8. prosince byl v klášteře zavěšen nový zvon, zakoupený v Československu, který získal jméno „Regina pacis“.

V r. 1922 se kněz Ludwik Skowronek rozhodl spojit svůj další osud s městem Glucholazy a klášteřem voršilek. Tento slezský kněz si svou roli duchovního pastýře, budovatele, hospodáře a autora knihy *Droga do Nieba* právem vysloužil označení „velký mecenáš“ katolické církve. Místními kněžími byl též s určitou nadsázkou nazýván „Ludvicus rex“. Jeho lékař mu doporučil, s přihlédnutím k jeho pocuchaným nervům a chorobě hrdla, okamžitý odpočinek a léčení. 8. října se přestěhoval do Glucholaz, kde zůstal až do smrti. V témže roce byl proveden notářský zápis o jeho bezplatném pobytu v klášteře (v I. patře), včetně stravy, světla a otopu. Bylo rovněž uvedeno, že ke zrušení tohoto právního aktu stačí písemné vyrozumění o smrti kněze Skowronka. Přes tyto výhodné podmínky Skowronek v klášteře chodil jen na snídani, za něž stejně platil sestrám 100 marek měsíčně!

Kromě toho během pobytu v Glucholazech v letech 1922 – 1934 věnoval klášteru a škole voršilek mj. několik obrazů: „Učňové v Emauzích“, „Svatá Alžběta“ a „Marie královna míru“. Ten namaloval katovický malíř Kowalewski a byl umístěn v jídelně naproti hlavnímu vchodu. Klášter dostal darem ještě obraz sv. Josefa, sochy sv. Rotburgy a sv. Aloise, dva tříramenné stříbrné svícny a mešní kalich. Kněz Skowronek využíval i hospodářskou budovu, kde choval kozy, kačeny a jiné zvířectvo. Celá léta pomáhal sestrám svými životními zkušenostmi a organizátorskými schopnostmi řídit školu i celý klášter. Zajímavou iniciativou kněze Skowronka bylo r. 1928 zřízení školního rozhlasu a pravidelný odběr 7 časopisů.

V dubnu 1930 vážně onemocněl. Zemřel 10. 5. 1934 ve 13,30 hodin po přijetí svátosti nemocných v kruhu svých rodných sester. Pouhé dva měsíce scházely, aby se dožil zlatého výročí svého kněžství. Pohřeb čestným titulem obdařeného preláta Ludwika Skowronka se konal 14. května na místním hřbitově. Pohřbu se chtěla zúčastnit řada kněží z Polska, ale takřka 40 z nich neobdrželo pas. V hornoslezském – polském i německém - tisku se objevily nekrology k jeho úmrtí.¹²

Hospodářskou krizí 30. let pocítila škola i klášter, zmenšil se počet žaček i lázeňských hostů a sestry se za této situace věnovaly charitě: poskytovaly pomoc zdejšímu obyvatelstvu a klerikům přijíždějícím na prázdniny. S nástupem Hitlera k moci začaly potíže s činností řádu samotného. Nakonec 12. 7. 1941 vtrhlo do kláštera 5 mužů, pravděpodobně z gestapa, kteří oznámili, že od této chvíle je klášter voršilek rozpuštěn. Všem doporučili opustit klášter, proto několik sester odjelo do Svidnice. Následně gestapo prohledalo celý objekt a zbývajícím sestrám umožnilo zůstat, ale pod podmínkou být k dispozici wehrmachtu. Poté musely pod dozorem gestapa připravit místnosti pro potřeby zde zřízené vojenské nemocnice. 30 žaček bylo ze školy propuštěno, lázeňští hosté vyhnáni a 12 sester se muselo přestěhovat do druhé budovy, tedy zahradního domu. Sestry, které zůstaly jako ošetřovatelky v nemocnici, byly pravděpodobně ubytovány ve 3. patře školní budovy. Celkově zůstalo od r. 1941 v Glucholazech 25 sester, ostatní se rozjely do svých domovů. Se svolením kardinála Bertrama mohly sestry odložit řeholní

9. Opak. cit.

10. Opak. cit., s. 77-78.

11. Opak. cit., s. 79.

12. Maślanka, M.: Kronika. 75 lat „Drogi do Nieba”. Studia Teologiczne-Historyczne Śląska Opolskiego VI, 1978, s. 353-354.

šat, musely se vrátit k rodným jménům a byly uvolněny z klauzury a společného řeholního života.¹³ Dodatečně byly zavázány zachovávat mlčenlivost. Každá sestra obdržela částku 300 marek, což jim mělo pomoci při zakoupení civilního oděvu. 26. července byla škola předána armádě, která ji brzy zaplnila 160 raněnými vojáky. Do nemocnice je přijímala bývalá řádová sestra Berchmana Donder(ová). V únoru 1945 byl personál nemocnice před blížící se frontou evakuován do Drážďan. V Glucholazech zůstaly pouze čtyři německé sestry v čele se sestrou Berchmanou, aby se postaraly o objekt kláštera. V dopisech sester voršilek, popisujících tehdejší dobu, můžeme nalézt zápisky svědčící o velké rezignaci německých sester ponechaných na území získaném Polskem. Polská vláda omezila voršilkám dispoziční právo na majetek kongregace. Obdržely jen několik místností na klauzuru a klášterní pokoje v menší budově. Školní budovu převzal stát. Před klášter několikrát přijely nákladní automobily, aby „pomohly sestrám při stěhování“, což můžeme spíše nazvat znovu opakovanou snahou o jejich odsun. Po ukončení války měla objekt ve své péči až do r. 1950 instituce s názvem „Služba Polsce“. V letech 1950-1951 byla hlavní budova na náklady státu opravena a rozhodnutím Městského národního výboru v Glucholazech 9. 10. 1952 předána varšavskému ústředí zemědělských družstev „Samopomoc Chłopska“. Jako školicí středisko objekt fungoval do r. 1990. 1. září t.r. jej Městský úřad v Katovicích pronajal na pět let dětskému rekreačnímu zařízení „Zielona Szkoła“. ¹⁴ Z dokumentů vysvítá, že pouze dva první roky byl objekt plně využíván, postupně činnost upadala až k likvidaci katovického střediska. Zájem o budovu pak projevil spolek „Zawitaj“ z Tarnovských hor.¹⁵ V polovině roku 1995 se aktivním uživatelem objektu stala charita katovické diecéze, která tu organizovala dětské letní a prázdninové tábory. Středisko tehdy řídila sestra Edyta Kieronim, která též přijímala jako hosty různé skupiny výletníků, účastníky duchovních cvičení i jednotlivé rekreanty, což umožnilo průběžně udržovat personál i provoz domu. Pak přišel rok 1997 a jak se ukázalo, byl předělem v nejnovější historii střediska. Tak jak před 94 lety – 6. července – se v noci přihnala katastrofální povodeň, která zničila klášter i školu. Touto událostí končí takřka osmdesátiletá činnost voršilek v tomto místě. Kongregace sv. Voršily předala objekty vyžadující celkovou, tudíž finančně nákladnou obnovu charitě opolské diecéze. Její zásluhou objekty bývalých lázní a kláštera znovu ožily. Skutky faráře Ludwika Skowronka (1859 – 1934) připomíná pamětní deska v polském a českém jazyce umístěná ve vestibulu hlavní budovy střediska Caritas opolské diecéze.

RESUMÉ

Der Priester Ludwik Skowronek und seine Beziehung zum heutigen Caritas-Zentrum der Diözese Opole in Glucholazy

Im Jahre 1882 errichtete A. Pietsch in Glucholazy (Ziegenhals) ein Haus im Schweizerstil, das als Sanatorium diente. Seine Tochter, eine verheiratete Köber, schuf daraus das berühmte Kurhaus Ferdinandbad. Chefarzt war Dr. Florian, der die Badekuren nach Kneipp durchführte. Nach seinem Tode und dem Hochwasser des Jahres 1903 meldete das Kurbad Konkurs an. Um seinen Neubeginn machte sich der Priester Ludwik Skowronek (1859 – 1934) verdient. Dieser Pfarrer aus Bogucice war literarisch tätig („Droga do Nieba“, „Der Weg in den Himmel“) 1903), widmete sich der Caritas und brachte Ordensschwester in zwei Pfarrgemeinden. Seine Schwester Augustyna und Ludwik waren Mitglieder der Kongregation der St. Ursulinen in Svidnice [Schweidnitz]. Augustyna erkrankte schwer und fuhr zur Gesundung nach Glucholazy zu den Schwestern des Boromejsk-Ordens, die hier eine Wasserheilanstalt betrieben. Zur gleichen Zeit suchten die Ursulinerinnen einen Ort für eine Mädchenschule. Mit Unterstützung des Priesters Skowronek kauften sie im Jahre 1918 das ehemalige Haus Ferdinandbad und gründeten hier das Kloster „Marienfried“ und eine hauswirtschaftliche Klosterschule. Ab dem Jahre 1922 lebte im Kloster auch der Priester Skowronek, der zu seinem Mäzen wurde. Mit dem Machtantritt Hitlers bekam die Kongregation große Schwierigkeiten. Im Jahre 1941

13. Dopis kard. Bertrama z 14. 7. 1941. Archiv sester voršilek v Krakově.

14. Kronika Domu Zakonnego ss. Urszulanek w Glucholazach GZ 17, s. 45.

15. Nowak, R. Likwidacja sryłowego ośrodka. Wiadomości Glucholaskie 15/95, s.2.

wurde das Kloster mit der Schule vertrieben und dies der Wehrmacht als Lazarett übergeben. Vom Ende des Krieges an vegetierte das Kloster dahin, in den Jahren 1950 – 1990 war es in staatlicher Hand. Dann wurde es der Kirche zurückgegeben, aber das Hochwasser von 1997 vernichtete den gesamten Gebäudekomplex. Um seine Wiederherstellung hat sich die Wohlfahrtsorganisation Caritas der Diözese Opole verdient gemacht. An die Verdienste des Priesters Skowronek erinnert eine Gedenktafel.

Ksiądz Ludwik Skowronek i jego związki z dzisiejszym ośrodkiem Caritas diecezji opolskiej w Głucholazach

W 1882 r. A. Pietsch wybudował w Głucholazach dom w stylu szwajcarskim, który służył jako sanatorium. Jego córka, zamężna Kober, stworzyła z niego dom zdrojowy Ferdinandbad. Głównym lekarzem, który stosował kurację Kneippa, był dr Florian. Po jego śmierci i powodzi w 1903 r. ogłoszono bankructwo. Dom przywrócił do życia ksiądz Ludwik Skowronek (1859-1934). Ten proboszcz z Bogucic parął się literaturą („Droga do nieba”, 1903 r.), prowadził działalność charytatywną i do dwóch parafii sprowadził zakonnic. Jego dwie rodzone siostry Augustyna i Ludwika były urszulankami w Świdnicy. Augustyna ciężko zachorowała i pojechała na leczenie do sióstr boromeuszek w Głucholazach, które zajmowały się wodolecznictwem. W tym samym okresie urszulanki poszukiwały miejsca na szkołę dla dziewcząt. Z pomocą księdza Skowronka kupiły w 1918 r. były dom Ferdinandbad, a następnie założyły w nim klasztor Marienfried i szkołę gospodarstwa domowego. Od 1922 r. mieszkał w klasztorze również ksiądz Skowronek, który stał się jego dobroczyńcą. Po objęciu władzy przez Hitlera urszulanki zaczęły mieć wielkie kłopoty. W 1941 r. klasztor i szkoła zostały zlikwidowane a budynek sprzedano armii na lazaret. Po zakończeniu wojny klasztor został reaktywowany. W latach 1950-1990 budynek był własnością państwa, a następnie zwrócono go kościołowi. W 1997 r. zniszczyła go powódź. Został odbudowany staraniem Caritas diecezji opolskiej. Zasługi księdza Skowronka przypomina tablica pamiątkowa.

PRELÁT JOSEF NEUGEBAUER

Mgr. Květoslav Growka, SOKA Jeseník

Jednou z mimořádných, ale takřka nepřipomínaných postav novodobé historie Jesenicka je prelát Josef Neugebauer, který zde působil od r.1875 až do své smrti 1.5.1926.

Josef Neugebauer se narodil 23.10.1850 v Dolní Lipové v chudých poměrech, byl však obdařen nadáním a mimořádně pevnou vůlí, jež se prokázala na gymnaziálních studiích v Opavě (1863-1871) i při studiu teologie v Olomouci. V roce 1875 byl vysvěcen na kněze kaplanoval na několika farách na Jesenícku (1875-1877 Horní Domašov, 3.kaplanem 1.10.1877- 1.12.1880 Jeseník, 1881 Zlaté Hory, 2.kaplanem 1881- 18.2.1884 Jeseník, vrchním kaplanem 1884-1888 Vidnava), až se 17.srpna 1888 stal farářem ve Vápenné. Jako spoluzakladatel Katolického lidového spolku pro západní Slezsko se sídlem ve Vidnavě (Katholischer Volksverein für Westschlesien, 1884), jež bojoval proti volnomyšlenkářství, se s farností velmi sžil. Podporoval všechny snahy o aktivitu obyvatel, protože si uvědomoval všechny vady kapitalistického podnikání a těžkou situaci dělníků v lomech a vápenkách. Proto byl při založení spořitelního spolku, který zanikl až s příchodem nacistů. Kromě toho zasedal i v okresní školní radě. Také byl za své postoje oceněn čestným občanstvím.

Nadcházející 90.léta byla dobou převratné encykliky papeže Lva XIII. „Rerum novarum“ reagující zájmem o sociální poměry dělnictva na protináboženskou propagandu socialistických proudů. Aby lépe čelil protináboženské propagandě, založil Neugebauer roku 1891 Katolický dělnický spolek (Katholischer Arbeiterverein), který vyvíjel pod jeho vedením záslužnou sociální a kulturní činnost, ač byl napadán jak socialisty, tak i stoupenci velkoněmectví, k nimž patřil továrník Regenhart. Z císařského Německa přes hranice totiž až příliš zaznívalo heslo „Pryč od Říma“. Vedle materialismu to byl právě nacionalismus, který bude utvářet dějiny 20.století, bohužel ...

9.června 1893 byl ustanoven farářem v Jeseníku.

Farář Neugebauer si byl plně vědom zásadních změn, které přinášela moderní doba, a v roce 1899 zapsal do farní kroniky tento úsudek: *„Devatenácté století se chýlí ke konci, ale pohled na farní obec je méně útěšný než před sto lety, kdy komisař Rother začal psát farní kroniku. Dřívější zbožnost lidu ustoupila velké lhostejnosti nebo náboženské nevěře. Zvláště zlé je to s dospívající mužskou mládeží. Kéž by boží milosrdenství obrátilo vše k lepšímu.“* Aby nabyl lepšího přehledu o náboženském stavu farnosti, sestavil velmi užitečnou statistiku fary s přířazenými obcemi Bukovice a Česká Ves. Katolíků bylo 10.960, evangelíků augšpurského a kalvínského vyznání 192, židů 111. Neugebauerovi bylo naprosto jasné, že v tak velké farnosti nelze dobře pastorem, vždyť v Bukovicích a České Vsi nebyly kostely a kupř. ani neměli možnost si pronajmout sál ke spolkovým shromážděním! Původně měl Katolický dělnický spolek společenskou místnost v bukovickém hostinci „U slunce“, ve městských hostincích „černokabátníkům“, jak jim vulgárně přezdívali, nevycházeli příliš vstříc. V Bukovicích se také odehrál památný 1.máj 1890 - dělnická manifestace začala v jeseníckém kostele, odkud se průvod odebral do hostince „U slunce“, kde vystoupili dělníci řečníci. Poté se manifestanti vrátili znovu do Jeseníku a zúčastnili se první májové pobožnosti.

V roce 1913 se naskytla příležitost koupit bývalou továrnu na rukavičky firmy Blühdorn a přestavět ji na Katolický dům s divadelním sálem, hostincem, spolkovým sálem a místnostmi pro charitativní činnost. Tu např. vyvíjel Katolický ženský spolek. Pro ženy byl určen i Sociální kurs pro ženy a dívky, založený roku 1919 vrchním kaplanem Engelbertem Neugebauerem. Přednášeli v něm vynikající teologové, lékaři, spisovatelé a spolek sám pořádal častá divadelní představení a koncerty. Dům sloužil jako středisko pro mladé křesťany i odboráře. V roce 1893 vznikla pod patronací faráře Neugebauera Mariánská dívčí kongregace, jež vyvíjela svou činnost v klášteře voršilek.

Býlo by pošetilé vypisovat všechny události, jichž se farář Neugebauer zúčastnil. Jako duchovní pastýř měl velikou a živou účast v každodenním životě své obce, svého města.

Nejvíce se farář Neugebauer projevoval ve stavební činnosti. Brzy po příchodu do Jeseníku se pustil do úprav farního kostela Nanebevzetí Panny Marie. V roce 1895 z něj odstranil dva nepotřebné sloupky a rok nato byl kostel ozdoben ornamenty vídeňským profesorem Kristiánem Petersenem v ceně 4.700

zl. Stropní malbu s obrazy ze života Panny Marie provedl vídeňský malíř prof. Schuller se svým asistentem. V roce 1896 byl za 600 zl. pořízen nový boží hrob, užívaný dodnes, a byla opravena kazatelna a boční oltáře. Kostel však utrpěl i ztráty, v letech 1915-1916 musely být postupně odevzdány starobylé zvony, armáda je zrekvírovala, roztavila a použila jako dělovinu pro vojenské účely. Teprve v roce 1922 se podařilo tuto historicky a umělecky nenahraditelnou ztrátu zacetit. 29. června vysvětil prelát Neugebauer tři nové zvony.

V roce 1890 došlo k celkové opravě kaple sv. Anny na Křížovém vrchu. Zároveň s tím byla vybudována křížová cesta vedoucí z parku a 26. 7. 1893 vysvěcena farářem Neugebauerem. Z jeho iniciativy pokračovaly v roce 1902 úpravy kaple výzdobou místním malířem J. Weigertem.

V roce 1900 byl založen nový hřbitov v Bukovicích. 14. dubna 1901 byl položen základní kámen ke stavbě nového kostela sv. Jiří. Autorem návrhu byl místní stavitel Rudolf Zelenka, který vedl již přestavbu jesenického kostela v letech 1882-1884 a je autorem celé řady staveb ve městě: dnešní gymnázium, nemocnice, hotel Jeseník, bývalá střelnice, Hedvičin sál atd.). Bukovický kostel pojednal Zelenka v pseudorenesančním stylu jak v hmotě stavby, tak ve výzdobě vnější i vnitřní. Stavba byla dokončena během jednoho roku, již v září 1901 byl během velké slavnosti na věž nasazen kříž s makovicí. Hlavní oltář a kazatelnu provedla fa Dominik Demetz ze sv. Ulricha v Tyrolsku. Obraz sv. Jiří na hlavním oltáři jako patronu kostela namaloval vidnavský malíř Alois Bauch (1867-1938). Tři zvony byly ulity ve zvonářské dílně Petra Hilzera ve Vídeňském Novém Městě za 6.164 K. Zvony věnovala kostela bukovická obec. Poprvé se ozvaly nad obcí o velikonočních 30. března 1902. V červnu t.r. přibyl i nové varhany dodané firmou Rieger v Krnově za 3.300 K. Slavnostní posvěcení kostela vykonal 21. října 1902 sám farář J. Neugebauer. V únoru 1903 byla v kostele instalována křížová cesta, kterou namaloval opět A. Bauch podle předlohy známého náboženského malíře J. Führicha (1800-1876). Bauch rovněž dodal i obrazy pro vedlejší oltáře, pro oltář Panny Marie roku 1906 a pro oltář sv. Josefa 1908.

V roce 1910 byl v České Vsi založen Katolický spolek, který si dal za úkol postavit nový kostel zasvěcený sv. Josefu. V roce 1912 darovala paní Sofie Otte pozemek pro stavbu budoucího kostela, ale po mnoha potížích s obcí, která by si ráda pozemek přivlastnila, došlo k položení základního kamene teprve 27. září 1925. Slavnostní obřad vykonal jesenický farář J. Neugebauer, který se jako pokladník spolku o stavbu velmi zasloužil. Hrubá stavba podle návrhu jesenického architekta Alexandra Nitsche byla dokončena v září 1926, ale vybavení vnitřním inventářem trvalo do roku 1928, kdy jej kardinál Bertram, který věnoval na zbudování kostela 150 tisíc Kč, 23. září posvětil. V kostele jsou dva ocelové zvony přenesené sem z kaple, oba však nahrazují původní bronzové zrekvírované za I. světové války.

Pozoruhodný byl zájem faráře Neugebauera o vlastivědnou práci, jež byla korunována založením městského muzea v roce 1905. Otázka jeho zřízení se ukázala aktuální v roce 1897, kdy byla uspořádána výstava Starý Frývaldov a okolí, jež měla mezi obyvateli veliký ohlas. Nález kamenného kříže roku 1900 na paměť jesenického kata Michala Waxmana ubitého Švédy zapříčinil podání návrhu J. Neugebauerem a Adolfem Kettnerem městské radě na zřízení muzea. O rok později byl schválen přípravný výbor v čele s farářem Neugebauerem a rozeběhlo se sbírání materiálu, který byl umístěn v budově tzv. Pedagogia na Školní ulici. Zde 17. 12. 1905 muzeum zahájilo svůj provoz. Farář Neugebauer byl rovněž dárce mnohých sbírkových předmětů. Za zaznamenání stojí i kuriózní historie, když v roce 1919 musela být z náměstí odstraněna pamětní deska na návštěvu císaře Františka Josefa I. ve Frývaldově. Neugebauer ji převzal pro muzeum a ukryl před možným zničením na faře. Zde byla nalezena až po sedmdesáti letech a mohla konečně zaujmout bez ohrožení místo v muzeu ve Vodní tvrzi.

Během I. světové války se farář Neugebauer věnoval charitativní činnosti.

Jeho kněžská služba byla nadřizovanými místy velice ceněna, a proto postupoval po žebříčku církevních funkcí a hodností:

1906 biskupský komisař nízkého komisariátu

1907 rada generálního vikariátu a děkan

1911 titulární čestný kanovník biskupské katedrály ve Vratislavi

1917 papežský prelát

Farář Josef Neugebauer byl mnohokrát významně oceněn čestnými tituly a vyznamenáními jak světskými, tak duchovními:

1893 čestné občanství obce Vápenná (Setzdorf)

1898 Občanská jubilejní medaile k 50. výročí panování císaře Františka Josefa I.

1893 Stříbrný čestný kříž papeže Lva XIII. „Pro ecclesia et pontifice“

1905 rytířský kříž Řádu Františka Josefa I.

1916 Válečný kříž „Za občanské zásluhy“ II. třídy

1917 Čestné vyznamenání II. třídy „Za zásluhy o Červený kříž“ s válečnou dekorací

Prelát Josef Neugebauer patřil k nejsvětlejším osobnostem města Jeseniku i Jesenicka. Jeho dílo přetrvalo, i když jeho jméno upadlo časem v zapomnění.

RESUMÉ

Prałat Josef Neugebauer

Ksiądz Josef Neugebauer (urodzony 23 X 1850r. w Dolni Lipovej) działał na Jesenicku od 1875 r. aż do swojej śmierci 1 V 1926 r. Jako proboszcz w Vápennej, a następnie w Jeseniku działał w duchu papieskiej encykliki „Rerum novarum” przede wszystkim wśród robotników. Starał się o poprawę ich położenia socjalnego i kulturalnego, aby ich odciągnąć od marksizmu i niemieckiego nacjonalizmu. Przyczynił się powstania Katolickiego Związku Robotniczego, wybudował Katolicki Dom z salą teatralną. Był inicjatorem remontu kościoła i budowy nowych kościołów: św. Jerzego w Bukovicach i św. Józefa w Ceskiej Vsi. Proboszcz Neugebauer interesował się historią, stał na czele komitetu przygotowującego założenie muzeum miejskiego (1905 r.). Podczas I wojny światowej prowadził działalność charytatywną. Za swoje zasługi otrzymał wiele kościelnych i świeckich tytułów oraz odznaczeń.

Der Prälat Josef Neugebauer

Der Priester Josef Neugebauer (geboren am 23.10.1850 in Nieder Lindewiese) wirkte in der Region Jesenik ab dem Jahre 1875 bis zu seinem Tode am 1.5.1926. Als Pfarrer in Vápenná [Setzdorf] und dann in Jesenik [Freiwaldau] orientierte er sich im Geiste der päpstlichen Enzyklika „Rerum novarum“ vor allem die Arbeiterschaft. Er stärkte und verbesserte deren soziale und kulturelle Situation, um sie von der Gefahr des Marxismus und des deutschen Nationalismus abzubringen. Er stand an der Wiege des Katholischen Arbeitervereins und richtete das Katholische Haus mit einem Theatersaal ein. Er war der Initiator bei der Reparatur von Kirchen und des Neubaus der Kirche des St. Georg in Bukovice [Buchelsdorf] und des St. Josef in Česká Ves [Böhmschdorf]. Der Pfarrer Neugebauer beschäftigte sich mit der Geschichte und stand an der Spitze eines Vorbereitungsausschusses für die Gründung des städtischen Museums (1905). Während des ersten Weltkrieges widmete er sich einer charitativen Tätigkeit. Seine Verdienste wurden durch viele kirchliche und weltliche Titel und Auszeichnungen gewürdigt.

CZESKIE I MORAWSKIE ZWIĄZKI ARTYSTYCZNE Z GŁOGÓWKIEM

Albert Szyndzielorz, Opolski Klub Krajoznawców Głogówek

Śląsk ze względu na swe położenie geograficzne od wieków stanowił obszar pogranicza etnicznego, naktórym w rozwoju osadnictwa oprócz ludności rodzimej zaznaczyły także swój udział napływające z zewnątrz grupy obcego pochodzenia (Niemcy, Walonowie, Flamandowie, Czesi). Od powstania tu w X w. polskiej państwowości Śląsk był jej integralną częścią aż do połowy wieku XIV. Potem pod wpływem czeskim, przez długie lata habsburskim, wreszcie przez 200 lat pruskim i niemieckim, poddawany był różnym naciskom. Cezurami czasowymi o wiele ważniejszymi od dat aktów prawnych były w ramtej epoce kataklizmy wojenne. Będą nimi więc w pierwszym rzędzie: najazd tatarski w r. 1241, wojny husyckie w I połowie w. XV (w Głogówku 1428) i wreszcie wojna trzydziestoletnia (1618-1648). Tak jak Śląsk od najdawniejszych czasów związany był z Czechami i Morawami, tym bardziej Głogówek znajdujący się w bezpośrednim ich sąsiedztwie podatny był na wpływy płynące od naszych południowych sąsiadów.

Wyraźne tego przykłady możemy odnotować już od XIII w., kiedy Głogówek rodzi się jako miasto otrzymując prawa miejskie. Wtedy do miasta sprowadzeni zostali z Czech (Pragi) franciszkanie przez opolskiego księcia Władysława, który w 1264 r. przydzielił im teren pod zabudowę klasztoru. Zakon ten należał do połowy XVII w. do prowincji czesko-polskiej, po czym włączony został do prowincji austriackiej. O znaczącym wpływie Czech na te ziemie świadczy m.in. fakt, iż jeszcze w początkowych latach XVII w. w Głogówku, w powszechnym użyciu był język czeski (oprócz języka polskiego) uchodzący za język nabożeństw, a dokumenty Rady Miejskiej wydawane były jeszcze w języku czeskim. Dopiero staraniem Oppersdorffów - panów na zamku i właścicieli miasta język niemiecki (od ok. 1630 r.) coraz bardziej się rozpowszechnia.

Największy i najtrwalszy wpływ kultury czeskiej uwidocznił się przy budowie fary w Głogówku. Jest ona bazyliką gotycką o niezwykle zwartych proporcjach, z wydłużonym prezbiterium i dwuwieżową fasadą zachodnią. Kościół zbudowano z fundacji księcia Henryka Niemodlińskiego i za jego sprawą podniesiono do godności kolegiaty w 1379 r. Bardzo ważną jego część stanowi kaplica z ok. 1400 r. przybudowana od północy do prezbiterium (kaplica - od 1600 r. zwana Oppersdorffów, od kiedy w umieszczonej pod nią krypcie, chowano członków tego rodu). Pierwotny wygląd zatarła świetna barokizacja przeprowadzona w II połowie w. XVIII, niemniej to co przetrwało ukazuje wyraźnie źródła inspiracji płynące z Czech, gdzie w połowie stulecia utworzona przez Piotra Parlera strzecha budowlana, zatrudniona przy wznoszeniu katedry św. Wita w Pradze, wykształciła spory zespół zdolnych budowniczych i rzeźbiarzy, którzy motywy sztuki mistrza rozpowszechnili w wielu krajach Europy środkowej. W Głogówku o wpływach parlerowskich mówią przede wszystkim sklepienia sieciowe, zachowane w prezbiterium i wspomnianej tu bocznej kaplicy oraz zespół interesujących w niej rzeźb wspornikowych. Charakterystyczne dla szkoły parlerowskiej są tu zarówno popiersia ludzkie, jak i motywy zwierzęce (np. zimorodek w pętli, modny symbol miłości jak najbardziej świeckiej, szczególnie ulubiony przez króla czeskiego Wacława IV). Do owej parlerowskiej plastyki nawiązują nie tylko detale z Głogówka, ale również występujące w kościołach Byczyny, Namysłowa, Paczkowa, Krapkowic a nawet w wiejskim kościele w Bąkowie pod Grodkowem. Główną jednak zdobyczą strzechy parlerowskiej jest wypracowanie sklepień sieciowych, które występują w drugiej, najważniejszej grupie budowli szczytowego okresu "śląskiego gotyku" - w kościołach halowych (na ich czoło wysuwa się zdecydowanie nyski kościół św. Jakuba).

W XVII i XVIII w. Śląsk, w tym i Głogówek, notuje ożywione kontakty kulturalne przede wszystkim z artystami morawskimi.

Obok pierwszych realizacji barokowych aż po IV-tą ćwierć XVII w. trwać będą na Śląsku Opolskim tradycje późnego renesansu i manieryzmu, ale do tego stopnia uproszczone, że w rezultacie dające obiekty właściwie bezstylowe. Wynika to nie tylko z konserwatyzmu środowisk lokalnych, ale przede wszystkim z braku dopływu prądów z przodujących ośrodków europejskich. Inicjatyw budowlanych zresztą było niewiele i nie wykazują one większych ambicji artystycznych. Z pewnością na częściową stagnację nowego stylu w jego początkowym okresie wpłynęła wojna trzydziestoletnia, której przebieg i następstwa były dla całego Śląska katastrofalne. Po jej zakończeniu przez kilka dziesięcioleci panować

będzie artystyczny zastój.

W przejściowym okresie między renesansem a barokiem zwanym manieryzmem zbudowana zostaje w 1651 r. kaplica św. Antoniego w kościele Franciszkanów w Głogówku przez morawskiego budowniczego Piotra Schüllera z Olomunca, która stylowo nie do końca jest wykształcona. Wykazuje ona bardzo skromne cechy barokowe, a ołtarz w niej jest przykładem najpóźniejszej fazy manieryzmu z abstrakcyjną grą form. Jezuickie kolegium w Nysie (z lat 1669-1673) powstało przy udziale tego artysty. Spod pędzla Józefa Luxa, Morawskiego artysty z Opawy, wyszedł obraz św. Franciszka w ołtarzu głównym kościoła Franciszkanów. W jego malarstwie do głosu dochodzi nieco schyłkowy manieryzm przejawiający się w deformowaniu ludzkich postaci i w efektach uzyskiwanych dzięki gwałtownym gestom. Jego dziełem są również cztery duże obrazy ewangelistów w kościele w Kietrze z lat siedemdziesiątych w. XVIII.

Barok odznaczający się w sztuce przepychem form, bogactwem barw i szczegółów dekoracyjnych, w formie całkowitej i dojrzałej pojawia się na Śląsku u schyłku XVII w. Rozprzestrzenił się w wyniku działalności głównie jezuitów oraz nowej fali migracyjnej artystów napływających z Włoch poprzez Wiedeń, Pragę i Olomuniec, który odegrał zasadniczą rolę w wykształceniu architektury barokowej tego regionu. Zarówno Morawy jak i Śląsk ciągną wyraźnie ku Austrii, która w XVIII w. staje się czołowym ośrodkiem życia kulturalnego środkowej Europy. Nie bez znaczenia pozostaje również to, że obydwie krainy przez długi okres czasu związane były politycznie z Austrią, co musiało także znaleźć swój wyraz i w stosunkach artystycznych (rolę dominującą zachowuje biskupia Nysa z rzecznikami nowych prądów - jezuitami).

Kiedy barok we Włoszech wygasł, na naszych ziemiach się utrzymuje i nadal się rozwija tak, że w drugiej połowie w. XVIII, mimo utworzenia przez Prusy bariery granicznej z Austrią, napływa na Śląsk nowa fala migracyjna, przede wszystkim z obszaru Moraw. Wtedy do Głogówku przybywają dwaj artyści z Moraw: malarz - Franciszek Antoni Sebastini oraz rzeźbiarz sztukator - Jan Schubert. Dzięki nim gotycki kościół parafialny bogato ozdobiono malowidłami i stiukami w stylu barokowym.

Sebastini urodzony ok. 1715 r. był "subiektem", czyli bardziej pomocnikiem niż uczniem F.A. Maulbertscha. Nazywał się początkowo Šebesta, później zitalianizował nazwisko.

Pierwsza datowana jego praca na Śląsku to po r. 1773 wykonana polichromia w kościele w Maciowakszach k. Koźła, a dalsze znajdujemy m.in. w Rudach k. Kuźni Raciborskiej, Wysokiej k. Głubczyc, Solcu k. Białej Prudnickiej, Kujawach k. Krapkowic. Największa aktywność malarza przypada na lata 1776-1781. Sebastini pracuje wtedy w Głogówku, z którym zróślił się tak bardzo, że do dziś jeden z domów w rynku zwany jest jego imieniem i trwa o nim pamięć jako o wybitnym artyście, ale nieco lekkomyślnym człowieku. Wspomniany już wcześniej gotycki kościół p.w. św. Bartłomieja wkrótce po pożarze w 1765 otrzymuje nowe wyposażenie wnętrza staraniem ówczesnego proboszcza - prałata Antoniego Borka. Swoją działalność w kościele rozpoczął od typowo reklamowego chwytu; za darmo wykonał dekorację malarską kaplicy kościoła parafialnego. Ta "ofiara" miała mu się jednak niebawem opłacić, ponieważ zamówiono u niego wykonanie polichromii całego wnętrza i suto wynagrodzono. Szeroko zakrojony cykl fresków wypełnia właściwie całe wnętrze trójnawowej bazyliki z dwiema kaplicami oraz kaplicą Oppersdorffów. Poświęcony on jest głównie scenom z życia patrona kościoła, św. Bartłomieja. Uzupełnienie dekoracji stanowią girlandy kwiatów i wazony. Częstym tłem całej kompozycji jest iluzjonistyczna architektura kolumnowa wnętrza świątyni, ożywiona motywem kotary. Do jednych z bardziej interesujących malowideł Sebastiniego należy iluzjonistyczny ołtarz w kaplicy Oppersdorffów. Kolor opisanych malowideł w ogólnym wyrazie jest jasny, pastelowy, w niektórych obrazach z przewagą tonów ciepłych, oranżowych. W głównej kompozycji sklepienia prezbiterium widoczny jest duży udział tonów szaro-srebrzystych ożywionych akcentami błękitu w partiach nieba. W sumie nie występują tu jednak jakieś silniejsze kontrasty kolorystyczne czy światło cieniowe - to z jednej strony cecha rokoka. Wykonane prace Sebastiniego w tej świątyni należą do najbogatszych zespołów malarskich, jakie wyszły spod pędzla naszego artysty.

Widocznie malowidła w kościele parafialnym spodobały się, skoro malarz otrzymał szereg dalszych zamówień, które zrealizował na terenie Głogówka. Do nich należy m.in. zaliczyć: dekorację Domku Loretańskiego w kościele Franciszkanów (retabulum ołtarza, prorocy i sybille, sceny związane z historią Domku Maryi) i polichromię kaplicy zamkowej przedstawiającej sceny z życia św. Jana Chrzciciela patrona Oppersdorffów. W kaplicy na "Glinianej Górze" po przemalowaniach oryginału (iluzjonistyczny ołtarz) pozostała tylko namiastka jego prac. Poza malarstwem ściennym Sebastini uprawiał również malarstwo suługowe - prawie wszystkie obrazy ołtarzowe w farze i niektóre u Franciszkanów są jego autorstwa. Wnętrze fary i Domek Loretański dają pełne pojęcie o talencie Sebastiniego. Jest on u nas pierwszym malarzem, którego można określić jako w pełni rokokowego a zarazem stał się przodującym artystą epoki i pomimo krótkotrwałego stosunkowo pobytu wycisnął piętno swej indywidualności na sztuce tego regionu.

Wspomnianym uzupełnieniem malowideł Sebastiniego w kościele farnym jest bogata dekoracja stiukowa.

wykonana przez drugiego morawianina tego okresu, Józefa Schuberta. Jeżeli przyznać mu ołtarz główny w Białej Prudnickiej, to pracowałby już na tym terenie w r. 1773. W latach 1779-1780 współpracował przy wykonywaniu wystroju kościoła w Karniowie (Czechy). Biel stiuków i rzeźb o delikatnym, ciepłym zabarwieniu, doskonale harmonizuje z pastelowym kolorytem fresków, przydając całości charakterystyczny dla tamtych czasów teatralny efekt.

Schubert jest przede wszystkim współautorem barokizacji kościoła parafialnego w Głogówku oraz autorem części urządzenia kościoła franciszkańskiego. W pracach jego podkreślić należy przede wszystkim umiejętności adaptowania starej architektury dla potrzeb nowej epoki, dla jej gustów i panującej mody. Tego rodzaju praktyka powszechna była w Czechach i właśnie dzięki stiukowi pozwalała radykalnie zmiękczać, zaokrąglać i zacięrać rygorystyczną architekturę gotyku. Nie jest on oczywiście wynalazcą, ale bardzo zdolnym naśladowcą, a co najważniejsze - rzeźbiarzem o silnej, indywidualnej wizji. Miętko i płynnie komponuje postacie o wydłużonych proporcjach, o małych, wyidealizowanych głowach, o ruchach zgodnych z architekturą lub ze sprzętami, do których przynależą. Białe, płynnie i po malarsku oddane postacie zdobią ołtarze, chrzcielnice, ambony, konfesjonały i ściany budowli; jedne wyrastają z kluczy arkad, z ornamentu i polichromii, inne balansują na konsolach i gzymsach w otoczeniu aniołów, które zdają się ulatywać w powietrze. Do najlepszych dzieł mistrza należy grupa Adama i Ewy na nadbudowie chrzcielnicy w kościele parafialnym oraz zwieńczenie ambony w kościele franciszkańskim.

Wnętrze kościoła parafialnego w Głogówku stanowi niezwykle interesujący przykład łączenia w jednolitą całość dwóch odległych i w zasadzie przeciwnych sobie epok: gotyckiej architektury i rokokowej dekoracji. Spółka ta (Sebastini i Schubert) przejawiająca się początkowo w wesołym życiu, szokującym społeczeństwo miasteczka, a zakończona procesem sądowym, była ostatnią na Śląsku Opolskim zgodną i konsekwentną współpracą twórców, o dwóch rozmaitych specjalnościach i zarazem ostatnią wielką manifestacją baroku, w której dojrzałość twórcza opiera się o wiekową tradycję.

O wpływach czeskich w okolicy Głogówka i całego Śląska świadczy m.in. ogromna popularność św. Jana Nepomucena, którego figury rozsiane są na terenie miasta (park - 1744 r., naroże ratusza - 1774 r., kaplice) oraz okolicznych wiosek. Tę błyskawiczną "karierę" zawdzięcza chyba nie tylko za to, że zachował tajemnicę spowiedzi (zginął w 1393 r. w Pradze zrzucony z mostu Karola IV i utopiony w Wełtawie) za co uświęcił go Kościół, ale za to, że był patronem groźnego żywiołu wody, tak często zalewającego pola i osiedla. Był również opiekunem mostów i za to czcił go lud. Postać świętego (spiralnie skręcony, wpatrzony w trzymającego w ręce krucyfiks, o twarzy ascetycznej), ulegać będzie z biegiem czasu pewnym uproszczeniom, by w końcu z cokołów przejść w ręce ludowych świątkarzy. Trwałość jego kultu na Śląsku była ogromna, "Pochód Nepomucenów" jest zarazem ostatnią falą barokowej ofensywy katolickiej. Także słownictwo gwarowe Głogówka i okolicy w wielu przypadkach dowodzi swego czesko-morawskiego pochodzenia, np.: *dycko* (wdycki) - zawsze, *dziwoki* - dziki, *fara* - plebania (kościół parafialny), *galoty* - spodnie, *kazatelnicza* - ambona, *masztalnia* - stajnia dla koni, *obiadwać* - zjeść obiad, *ostudny* - marudny, *statek* - duże gospodarstwo rolne, *strom* - drzewo, *szatka* - chusta, *swaczyna* - podwieczorek, *szumny* - ładny, piękny, *mamiczka* - matka, *taciczek* - ojciec.

Od pokoleń z Głogówka i regionu pielgrzymowano m. in. na Morawy do oddalonego od nas miasteczka o przedwojennej nazwie Zuckmantel, obecnie Zlaté Hory - Złote Góry (dojście z przejścia granicznego w Kondradowie k. Głucholaz). Obecnie po powojennej "odwilży", to przygraniczne miejsce kultu maryjnego (Maria Hilf - MB Wspomożenia Wiernych) na nowo jest odwiedzane przez naszych mieszkańców, którzy kontynuują tradycje naszych przodków. Natomiast w Głogówku coraz częściej spotykamy południowych sąsiadów na tradycyjnych już, comiesięcznych (maj - październik) nabożeństwach związanych z istniejącym tu u Franciszkanów Sanktuarium Matki Bożej Loretańskiej, kontynuujących również przedwojenne zwyczaje swoich przodków.

Przedstawione przykłady dowodzą, iż w Głogówku (oraz w tej części Śląska) oprócz zawsze ze sobą współistniejących dwóch śląskich kultur: polskiej i niemieckiej, znaczącą rolę w życiu artystycznym miasta odegrały wpływy czesko-morawskie. Potwierdza to wielokulturowość naszego pogranicza, która jest źródłem wielkiego bogactwa, a zarazem szansą lepszego jej rozwoju.

RESUMÉ

České a moravské umělecké vlivy ve slezském městě Głogówek (Oberglögau)

Głogówek získal městská práva již ve 13. století. Roku 1264 sem na žádost opolského knížete Vladislava přišel z Prahy řád františkánů. O velkém českém vlivu ve městě svědčí fakt, že do počátku 17. století zněla ve městě (vedle polštiny) čeština jako řeč církve a byly jí psány dokumenty městské rady. Až pod vlivem rodu Oppersdorffů byla nahrazena němčinou.

Inspirující stopy zde zanechala „parléřovská škola“ při stavbě gotického kostela. Po ukončení třicetileté války zesílil vliv uměleckého prostředí Moravy. Manýrismus vnesl do stavby kaple sv. Antonína v kostele františkánů olomoucký stavitel P. Schüller. Velkou roli zde pak sehráli umělci moravského baroka: malíř F. A. Šebesta zvaný Sebastini a řezbář a štukatér J. Schubert bohatě vyzdobili interiér farního kostela sv. Bartoloměje, svá díla zanechali i v klášteře františkánů. Pro český barokní katolicismus je příznačný kult sv. Jana Nepomuckého. Setkáme se s ním i ve Slezsku, v samotném Głogówku stojí dvě jeho sochy.

V návaznosti na dávnoú tradici dnes po obou stranách státní hranice ožil mariánský kult: Loreta v Głogówku a P. Marie Pomocná ve Zlatých Horách jsou cílem společných setkávání poutníků.

Böhmische und mährische künstlerische Einflüsse in der schlesischen Stadt Głogówek (Oberglögau)

Głogówek erhielt bereits im 13. Jahrhundert das Stadtrecht. Im Jahre 1264 kam auf Bitten des Fürsten Vladislav in Opole [Oppeln] der Franziskanerorden aus Prag hierher. Vom großen böhmischen Einfluss in der Stadt zeugt die Tatsache, dass bis zum Beginn des 17. Jahrhunderts in der Stadt (neben dem Polnischen) das Tschechisch als Kirchensprache erklang und in ihr die Dokumente des Stadtrates geschrieben wurden. Erst unter dem Einfluss des Geschlechts der Oppersdorfer wurde es durch Deutsch ersetzt. Inspirierende Spuren hinterließ hier bei der Errichtung der gotischen Kirche die „Parler-Schule“ (Petr Parléř, Erbauer des Sankt-Veits-Domes in Prag). Nach Beendigung des dreißigjährigen Krieges verstärkte sich der Einfluss des künstlerischen Milieus Mährens. Der Olmützer Baumeister P. Schüller führte in den Bau der Kapelle des St. Antonius in der Kirche der Franziskaner den Manierismus ein. Eine große Rolle spielte dann hier Künstler des mährischen Barocks. Das Interieur der Pfarrkirche des St. Bartholomäus wurde von dem Maler F. A. Šebesta, genannt Sebastini, und dem Schnitzer und Stuckateur J. Schubert reich verziert, ihre Werke hinterließen sie auch im Franziskanerkloster. Für den böhmischen Katholizismus des Barocks ist der Kult des St. Johann Nepomuk typisch. Wir treffen auf ihn auch in Schlesien, in Głogówek selbst stehen zwei seiner Statuen.

In Anbindung an die früheren Traditionen ist heute auf beiden Seiten der Staatsgrenze der Maria Kult aufgelebt. Die Loreta in Głogówek und die Wallfahrtsstätte Maria Hilf bei Zlaté Hory [Zuckmantel] sind Ziel des gemeinsamen Treffens von Wallfahrern.

III. SVATOVÁCLAVSKÉ SETKÁNÍ

HISTORICKÝ SEMINÁŘ NA TÉMA
„OSOBNOSTI PRŮMYSLNÍKŮ
A VĚDCŮ A JEJICH PODÍL
NA ROZVOJI REGIONU“

JESENÍK 29. ZÁŘÍ 2003

STRUKTURA JESENICKÉHO PRŮMYSLU NA POČÁTKU 20. STOLETÍ

Mgr. Petr Popelka, OU Ostrava

Pokud se zajímáme o strukturu a postavení průmyslu v českých zemích na počátku 20. století, potom je jednoznačně nejdůležitější pramen s vysokou vypovídající hodnotou materiál prvního sčítání průmyslových závodů v Předlitavsku v roce 1902. Ze jmenovaného materiálu totiž můžeme rekonstruovat průmyslovou strukturu nejenom celých zemí, ale také jednotlivých politických okresů a navzájem je lze porovnávat. Výsledky sčítání jsou pro Moravu a Slezsko uveřejněny v oficiální statistické edici „Österreichische Statistik“ a rozšířenější rukopisná podoba sčítání pro Slezsko je uložena v Zemském archivu v Opavě, fondu Zemský statistický úřad.¹ Doplnující informace je možno nalézt v řadě adresářů, rozsáhlém díle Die Gross-Industrie Oesterreichs a v dalších převážně tištěných pramenech.²

Pro úplnost je třeba na začátek uvést ještě několik informací. Politický okres Jeseník, jak o něm budeme hovořit, představuje jeden z devíti politických okresů Rakouského Slezska. Jesenický politický okres se skládal ze čtyř soudních okresů: jesenického, javornického, vidnavského a zlatohorského. K roku 1900 měla tato oblast 69 053 obyvatel, což znamená, že Jesenícko bylo čtvrtým okresem co do lidnatosti (více měly jen politický okres Fryštát, Těšín a Bílsko). V celém Rakouském Slezsku přitom žilo celkem 680 423 osob, to znamená, že na Jesenícku žilo něco málo přes 10 % obyvatelstva Slezska.³

Následující výklad bude rozdělen na 3 části:

1. Struktura jesenického průmyslu podle počtu činných osob.
2. Struktura jesenického průmyslu podle velikosti závodů.
3. Domácký průmysl na Jesenícku.

1. Struktura jesenického průmyslu podle počtu činných osob

Při sčítání průmyslových závodů bylo na Jesenícku v průmyslovém sektoru napočteno 11.744 osob a dalších 2.420 domácích dělníků. Z toho vyplývá, že se na Jesenícku živilo prací v sekundárním sektoru přibližně 20,5 % všech obyvatel, ve zbytku Rakouského Slezska potom 19,7 % všech obyvatel. To znamená, že na Jesenícku v sekundárním sektoru nacházelo obživu o něco málo více lidí, než činil průměr ve zbytku Rakouského Slezska.

O nejsilnější pozici v jesenickém průmyslu soutěžila dvě odvětví – jesenický kamenoprůmysl a oděvnictví. Díky velkému počtu domácích dělníků bylo nejsilnějším odvětvím výroba oděvů. V tomto odvětví pracovalo 2054 dělníků v 730 hlavních závodech. K nim je třeba ale připočítat dalších 1239 osob pracujících podomácku. Celkově v oděvnictví pracovalo více než 23 % všech v průmyslu činných osob. Většina zaměstnaných pracovala v malovýrobě. Tak ve výrobě obuvi pracovalo 660 osob, ve výrobě rukavic 465 zaměstnanců (dalších 819 jich pracovalo podomácku), mužské oděvy vyrábělo 330 osob, ve výrobě ženských oděvů pracovalo 134 zaměstnanců a dalších 266 osob provozovalo domáckou výrobu prádla.

Významné místo zaujímala v oděvním průmyslu na Jesenícku výroba rukavic. Nejsilnější postavení v tomto oboru měla firma Berthold Blühdorn v Jeseníku, která zaměstnávala 700 – 800 dělníků (včetně domácích) a zabývala se výrobou leštěných dámských a pánských rukavic a barvením kůže. Firma vyvážela své výrobky do řady zemí, především do Ameriky, Německa, Anglie, Francie, Švýcarska

1. Österreichische Statistik Bd. LXXV. Heft 10. Mähren und Schlesien. Wien 1905, str. V. Rukopisné archy sčítání

průmyslových závodů pro Slezsko uloženy v Zemském archivu v Opavě, fond Zemský statistický úřad v Opavě, kartotič 84.

2. Österreichisch Reichs-Industrie-Adressbuch. Wien – Teschen – Leipzig 1900, str. 77 – 110.

3. Orts-Repertorium von Schlesiens nach dem Ergebnisse der Volkszählung vom 31. 12. 1900. Opava 1901.

Firma měla velmi bohatou historii. Podnikatelské aktivity Josefa Johanna Nepomuka Raymanna sahají až do 90. let 18. století. V roce 1819 uzavřel spolu se synem Adolfem a vídeňským velkoobchodníkem Jacobem Regenhartem smlouvu o ustavení firmy „Joseph Raymann et Compagnie“, která se zabývala výrobou a prodejem lněných tkanin. Specialitou firmy se stala výroba stolního prádla z jemného damašku.¹¹ Regenhartové byli také aktivně činní v komunální politice města Jeseníku, Alois Regenhart byl dokonce za své zásluhy o město roku 1906 jmenován čestným občanem.

Z další textilní výroby fungovala ve Zlatých Horách továrna firmy Jos. Adensamer & Co., zabývající se tkaním hedvábí a zaměstnávající 199 osob. Ostatní textilní obory byly podstatně menšího významu. Čtvrtým nejsilnějším průmyslovým odvětvím bylo **stavebnictví**, které zaměstnávalo 1128 osob, což představuje 8 % činných v průmyslu na Jesenicku. Jednalo se především o 572 stavebních dělníků, 285 zedníků, 117 tesařů, 49 pokrývačů, 45 natěračů a 25 malířů pokojů, pracujících v různých stavebních firmách.

V pořadí pátým průmyslovým odvětvím bylo **potravinářství**. Zde pracovalo celkem 947 osob, tedy 6,7% všech pracujících v sekundárním sektoru.

Z větších podniků fungoval v Bernarticích akciový cukrovar, založený již před rokem 1853 (patrně roku 1851), zaměstnávající v době sčítání 71 osob a vyrábějící surový cukr. V mlynářství pracovalo 198 osob, v pekařství 245 dělníků, v řeznictví 288 osob. V pivovarnictví pracovalo 34 osob v 6 závodech. Všechno to byly jen velmi malé pivovary, z nichž stojí za zmínku pouze pivovar a likérka Julia Lichtwitz v Jeseníku, zaměstnávající celkem 30 osob a pivovar firmy Carl Skatula v Javorníku. Výrobou lihovin se na Jesenicku zabývalo 48 osob v 10 malých závodech. Asi největší podnik se nacházel v Bukové, kde firma Albert Michler vyráběla známou specialitu „Buchsorfer Kaiserbitter“.¹² Ostatní obory potravinářství měly výrazně slabší zastoupení.

Poměrně významné postavení zaujímal na Jesenicku **dřevozpracující průmysl**. Zde pracovalo celkem 828 osob a dalších 55 osob pracovalo podomácku a tyto osoby tvořily 6,2% činných v jesenickém průmyslu. Výrobou řeziva se zabývalo 170 osob na 62 drobných pilách, ve výrobě nábytku pracovalo 417 dělníků, soustružené dřevěné zboží vyrábělo 88 osob. Jistou specialitou v rámci celého Rakouského Slezska byla výroba dřevité vaty ve Zlatých Horách, kterou prováděl podnik s 36 zaměstnanci. Určitou zajímavostí je také fakt, že se řezbářstvím na Jesenicku živilo 9 osob, což byl více než polovina řezbářů v celé zemi.

V **kovozpracovatelském průmyslu** pracovalo na Jesenicku 822 osob, což představuje 5,8% zaměstnaných v sekundárním sektoru.

Patrně největší závod na zpracování kovů na Jesenicku se nacházel v České Vsi. Byla to akciová společnost Eisen-Industrie A.G. Böhmischdorf bei Freiwalddau, založena roku 1894, která zaměstnávala jen ve výrobě drátu a hřebíků 101 osob (navíc ještě některé osoby i v jiné výrobě). Firma dále vyráběla nábytková pěra, řetězy a pletivo.¹³

V Ondřejovicích fungoval závod firmy Tlach & Keil s 59 osobami. Počátky této firmy spadají už do roku 1820, kdy Vincenz Tlach a Vincenz Keil zřídili v Ondřejovicích železářnu s vysokou pecí. Z počátku vyráběla firma v Ondřejovicích smaltované zboží, které záhy pro nízkou rentabilitu nahradila výroba zinkového plechu. Ten se osvědčil jako kvalitní krytina nejen v monarchii, ale i v zahraničí (Londýn, Berlín, Paříž, Amsterdam atd.).¹⁴

Nejvíce osob však pracovalo v malých výrobních závodech. Kovářstvím se zabývalo 446 osob ve 156 závodech, zámečnictvím 105 osob ve 27 závodech a klempířstvím 69 osob ve 28 závodech. Ostatní obory byly jen marginální.

Se zpracováním kovů souvisí úzce také **strojírenství**. V tomto odvětví pracovalo na Jesenicku 203 osob (které představovaly 1,4% všech činných v průmyslu). Zaměstnanci ve strojírenství pracovali ve 111 převážně malých závodech. Nejvíce bylo napočítáno v kolářství - 110 osob a v hodinářství - 34 osob. A nyní jen pro zajímavost: 8 osob se zabývalo výrobou vědeckých přístrojů, což bylo nejvíce ze všech

11. Myška, Milan a kol.: Historická encyklopedie podnikatelů Čech, Moravy a Slezska do roku 1945. Ostrava 2003, s. 368 – 370.

12. Die Gross-Industrie Oesterreichs. Wien 1908, Band III., str. 275.

13. Podle Českého kompasu z roku 1906 byla tato akciová společnost založena roku 1895.

14. Die Gross-Industrie Oesterreichs. Wien 1898, Band II., str. 389 – 391. Zároveň byla firma Tlach & Keil první rakouskou firmou, která začala už od roku 1852 s válcováním zinkových plechů a to v Přívoze. Srovnaj Janák, c. d., str.

155. Bilková, Pavla: Jak byla založena drátovna v Bohumíně-Pudlově. In: Studie o Těšínsku 6, Český Těšín 1978, str. 323 – 342. Biogram V. Tlacha Biografický slovník Slezska a severní Moravy V. Opava-Ostrava 1996, s. 122. Myška, Milan a kol.: Historická Encyklopedie podnikatelů Čech, Moravy a Slezska do roku 1945. Ostrava 2003, s. 482 – 483.

slezských okresů, 4 osoby pracovaly v elektrotechnice (v celé zemi pracovalo v tomto oboru jen 21 osob, neboť se jednalo o poměrně nový a teprve se rodící obor) a 5 osob vyrábělo zbraně.

Po sérii těchto údajů můžeme říci, že strojírenství nebylo na Jesenicku nejsilnějším odvětvím, ale o to bylo pestřejší a rozvíjely se zde některé málo frekventované obory.

Neptiliš početným, ale ve struktuře jesenického průmyslu důležitým odvětvím byl **papírenský průmysl**. Celkově v něm pracovalo 353 osob ve 14 závodech, což představuje 2,5% činných osob v průmyslu.

V Písečném se nalézala největší papírna v Rakouském Slezsku a patřila akciové společnosti „Bielathal“. Továrna byla založena roku 1869 či 1870, akcionizovaná v roce 1897 a době sčítání zaměstnávala 258 osob. Podle adresáře se zabývala výrobou papíru, celulózy a dřevěných nýtků. Vyráběla také lesklý celulózový papír, pergamenový papír a jeho imitace a další zboží. Firma vyvážela své výrobky do Anglie, Orientu, Německa a Ruska.¹⁵

Ostatní papírenská výroba byla podstatně skromnější. Buničinu vyráběly 2 závody s 20 osobami, karton vyráběl jeden závod s 38 osobami a fungovalo 10 knihařství s 37 osobami.

Podobné postavení zaujímal v průmyslové struktuře Jesenicka také **kožedělný průmysl**. Zaměstnával pouze 214 osob v 84 závodech, což bylo ale na druhé straně téměř 23 % činných osob v tomto odvětví v celé zemi.

Z velké části se zdejší kožedělný průmysl rozvíjel v návaznosti na výrobu rukavic, zmíněnou u oděvního průmyslu. To je případ 49 dělníků firmy Lorenz v Javorníku, která se zabývala barvením kůží pro výrobu rukavic (a byl to zároveň jediný podnik tohoto typu v Rakouském Slezsku). Tríslování kůží provádělo 25 osob, sedlářství a řemenářství 60 osob a louhování kůží se zabývalo 50 osob. Kuriózní činnosti, a sice vycpáváním zvířat, se živily 2 osoby, což neregistrujeme nikde jinde v rámci země.

Poměrně slabé postavení zaujímal na Jesenicku **chemický průmysl**. V něm pracovalo pouze 176 osob, představujících 1,2% všech zaměstnaných v průmyslu.

Jednoznačně největším zdejším podnikem byl největší slezský závod na výrobu sirek firmy Julius Hirsch, který pracoval v Bernarticích a zaměstnával 154 osob. Z další chemické výroby můžeme uvést plynárnu v Jeseníku, založenou roku 1901 a zaměstnávající 5 osob¹⁶, 4 osoby vyráběly mýdlo a vosk a 11 osob pracovalo v 5 lékárnách.

V **polygrafickém průmyslu** pracovalo 41 osob, přičemž 4 tiskárny zaměstnaly 20 osob a na Jesenicku pracovalo 15 fotografů. Uměleckou malbou se živili 2 lidé a uměleckým tiskem 4 osoby.

Nejmenším jesenickým průmyslovým odvětvím byla **těžba nerostů**. Tu představoval jediný závod se 7 osobami v katastru obce Uhelné, který se zabýval těžbou hnědého uhlí.¹⁷

2. Struktura jesenického průmyslu podle velikostí závodů

Jedním ze základních kritérií při hodnocení jesenického průmyslu na počátku 20. století je struktura závodů podle jejich velikosti. Celé spektrum závodů jsme rozdělily do 6 skupin, a to na: jednoosobové závody, závody se 2 – 5 zaměstnanci, s 6 – 10 zaměstnanci, s 11 – 20 zaměstnanci, 21 – 100 zaměstnanci a s více než 100 zaměstnanci.

Z celkového počtu přibližně 2 200 závodů jich plných 39, 5% náleželo k jednoosobovým, téměř 49 % jich spadalo do kategorie 2 – 5 osob, 5, 5 % do kategorie 6 – 10 osob, 2, 4 % do kategorie 11 – 20 osob, přibližně 3% do kategorie 21 – 100 osob a jen 0, 6 % připadalo závodům nad 100 činných osob. Pokud bychom se přidržely tehdejšího úzu označovat za továrnu závod v kterém pracovalo více než 20 osob, pak by na Jesenicku jako továrna pracovalo pouze 3, 7 % všech závodů, zbytek připadal na drobné a střední živnosti.

Pokud však tyto výsledky srovnáme s údaji o počtu zaměstnaných osob v jednotlivých kategoriích, potom zjistíme, že v nejmenší skupině závodů nad 100 osob pracovalo nejvíce lidí, celkem 28, 6% všech činných v průmyslu na Jesenicku a téměř 25 % činných v kategorii 21 – 100 osob. Z toho vyplývá, že více než 50% činných osob pracovalo v továrních provozech, menší polovina pak v drobných a středních živnostech. Z těchto živností pak byla nejsilnější kategorie závodů s 2 – 5 zaměstnanci, kde pracovala více jak čtvrtina činných v sekundárním sektoru.

15. Österreichisch Reichs-Industrie Adressbuch, str. 603 – 626; Janák, Jan: Hospodářský rozmach Moravy 1740 – 1918, Brno 1999, str. 214.

16. Zemský archiv Opava, fond Zemský statistický úřad, karton č. 127. Elektrárny a plynárny 1899 – 1909.

17. Blíže o zdejší lignitu a jeho těžbě Gába, Zdeněk: Konec těžby lignitu v Uhelné, SM 54, 1987, str. 44 – 47.

3. Domácký průmysl na Jesenicku

Domácká výroba hrála ještě na počátku 20. století v některých průmyslových odvětvích v našich zemích dost podstatnou úlohu. Nejinak tomu bylo i v Rakouském Slezsku a samozřejmě i na Jesenicku. Na Jesenicku tvořili domácí dělníci přibližně 17 % všech osob (tedy přibližně 2400 osob) nacházejících obživu se v průmyslovém sektoru, ve zbytku Rakouského Slezska to bylo přibližně jen 10 % všech činných v průmyslu (v absolutním čísle přibližně 12 000 osob). Již z tohoto faktu můžeme usoudit, jaké významné postavení měla domácí práce v tomto regionu.

Nejvíce osob pracovalo podomácku na Jesenicku v oděvním a textilním průmyslu, malou část osob můžeme registrovat ještě u dřevozpracujícího průmyslu. Pokud bychom chtěli tento fakt vyjádřit procentuálně, potom přibližně 51 % domáckých dělníků pracovalo v oděvním průmyslu, 46 % pracovalo v textilním průmyslu a asi 2 % jich pracovalo v dřevozpracujícím průmyslu. Zbývajících necelých 1 % připadalo na ostatní odvětví. Nejvíce osob pracovalo v domácí výrobě na Jesenicku při výrobě rukavic, ve tkání lnu a v konfekci prádla.

Ve zbytku Rakouského Slezska panovala trochu odlišná situace. Z celkového počtu 12 000 domáckých dělníků jich v textilním průmyslu pracovalo přibližně 64 %, v oděvním průmyslu asi 22 %, ve dřevozpracujícím průmyslu přes 9 %, ve zpracování kovů méně než 4 % a zbývajících 1 % připadalo na ostatní odvětví. Ve zbytku Rakouského Slezska pracovalo velké množství domácích dělníků především ve tkání bavlny, tkání lnu, tkání hedvábí, v konfekci prádla, ve výrobě ženských oděvů, v obuvnictví, v přípravě dřeva a ve výrobě slaměného zboží.

RESUMÉ

Die Struktur der Industrie der Jeseniker Region zu Beginn des 20. Jahrhunderts

Zu Beginn des 20. Jahrhunderts stellte sich die Jeseniker Region als ein Gebiet mit einer ausnehmenden spezifischen Industriestruktur gegenüber dem Rest von Österreichisch Schlesien dar. Neben traditionellen Textilbranchen, vor allem auf dem Gebiet der Leinenverarbeitung, nahm hier die Steinindustrie eine außerordentlich starke Position ein, die, obgleich sie zu Beginn des 20. Jahrhunderts eine gewisse Rezession durchlebte, dennoch eine der bedeutendsten Produktionsbranchen darstellte. Eine sehr starker Industriezweig war hier die Herstellung von Bekleidung, spezialisiert in bedeutendem Maße auf die Produktion von Handschuhen. Im Gegensatz dazu fehlte es in der Jeseniker Region im großen Maße an der Repräsentation von Branchen der Schwerindustrie, vor allem des Bergbaus, des Hüttenwesens, des Maschinenbaus und der Metallverarbeitung. Andererseits waren diese schwach vertretenen Zweige in der Jeseniker Region recht bunt und bildeten eine reiche Palette menschlicher Tätigkeiten. Außerordentlich stark vertreten war in der Jeseniker Region die Heimarbeit vor allem auf dem Gebiet der Bekleidungs- und Textilproduktion. Das gesamte regionale Wirtschaftssystem war nach seinem Charakter anfällig gegen Schwankungen des Wirtschaftszyklus, was sich vor allem in den späteren Jahren zeigte.

Struktura przemysłu w regionie Jesenika na początku XX wieku

Region Jesenika miał na początku XX w. inną strukturę przemysłu niż pozostała część austriackiego Śląska. Obok tradycyjnych produkcji tekstyliów, przede wszystkim przeróbki lnu, szczególnie silną pozycję miało wydobywanie kamienia, które co prawda przeżywało na początku XX w. recesję, ale mimo to należało do najważniejszych gałęzi przemysłu. Bardzo ważna była także produkcja ubrań, specjalizująca się zwłaszcza w wyrobie rękawic. W regionie Jesenika niewielkie znaczenie miał natomiast ciężki przemysł, przede wszystkim górnictwo, hutnictwo, budowa maszyn i obróbka metali. Z drugiej strony te gałęzie były znacznie zróżnicowane i wytwarzały bogatą paletę wyrobów. Szczególnie silnie było reprezentowane chałupnictwo, głównie wyrób tekstyliów i ubrań. Cały regionalny system gospodarczy był bardzo wrażliwy na wahania koniunktury, co było widoczne w późniejszych latach.

POZNÁMKY K ARCHITEKTUŘE JESENICKA V 19. STOLETÍ

PhDr. Pavel Šopák, SU Opava

Až na nečetné výjimky stavební kultura Jesenicka v 19. století dosud nepředstavovala téma soustředěného badatelského zájmu. Důvodů je hned několik: 1. materiál daného času a prostoru se zdá být málo atraktivní; 2. na to, aby ilustroval urbanizační procesy nebo trendy v architektuře je torzovitě dochovaný, což se netýká jen staveb samotných, ale zejména plánového a aktového materiálu, který by objasnil atribuci a dataci a u zbořených či radikálně přestavěných budov jejich původní podobu či samotnou existenci; 3. region a s ním jeho architektura je příliš odlehlý od badatelských center. A tak ony výjimky, jakými jsou vlastně jen stavby z doby kolem roku 1900 v Lázních Jeseník, zůstává prakticky neznámý. Proto několik poznámek zde soustředěných budiž bráno jako skutečně jen několik tezí vznesených na okraj tématu.¹

Charakter urbánní a stavební kultury Jesenicka v 19. století podmiňoval jak charakter osídlení, tak zejména tvářnost krajiny: hluboká údolí s disparátní venkovskou zástavbou dřevěných domů sudetského typu, koncentrovanou kolem komunikačních os, jímž vévodil tu a tam farní či filiální kostel, a odlehlost území od mocenských, intelektuálních či kulturních center. Tyto determinanty nemohly být bez důsledku na podobu architektury v jejích stylových a tematických modifikacích. Nevýhoda provincie se ale v moderní době stává výhodou. 1. programově ji mění v oázu klidu v ruchu neklidné doby, od doby romantismu vyvažované pobyty v lázeňských střediscích (Lázně Jeseník, Lázně Lipová, Zlaté Hory) 2. periferie nabývá hodnotu příležitosti pro seberealizaci v politicky labilním, až konfrontačním prostředí (zejména stavební aktivita vatislavských biskupů, rezidujících na zámku Jánský Vrch, zvláště pak biskupa Georga kardinála Koppa v závěru 19. a na počátku 20. století) 3. existence nerostného bohatství vzdor jeho omezeného rozsahu podnítila industrializaci ne bez konsekvencí ke stavební kultuře kraje.

Dilem, jímž můžeme symbolicky uvést moderní architekturu na Jesenicku, byl zámek v Ondřejovicích. Zámek - tradičně prestižní téma architektury - sice i zde zůstává sídlem aristokrata, ale ten se realizuje ve zcela moderním duchu jako průmyslník, a také jeho stavební aktivity se týkají více tohoto podnikání než kultivace zámeckého sídla. Z nečetných snímků stavby, zbořené roku 1960, známe podobu dvoupodlažního objektu s klasicistně strohými fasádami, akcentovanými rizality ukončenými mansardovými střechami, který tvořil v urbanistické kompozici vsí kontrastní bod ke kostelu sv. Martina, jehož jednoduchá pozdně barokní novostavba vznikla roku 1782. Nevíme, zdali tuto podobu získal někdy na počátku 19. století za agilního Karla von Salis, zakladatele osad Salisov a Javorná, nebo - což je méně pravděpodobné - v době, kdy statek drželi podnikatelé a obchodníci Vincenc Tlach a Vincenc Keil.²

Do podoby lokální stavební kultury Jesenicka v éře klasicismu se prokazatelně zapsal jeden z protagonistů klasicistní architektury ve Slezsku - krajský inženýr v Opavě Johann Anton Englisch. Činnost tohoto technického úředníka spočívala v aplikaci standardizovaných postupů při řešení dobově aktuálních architektonických témat. Pro lokality na Jesenicku řešil hned čtyři taková témata - školu, radnici, stavby industriální sféry a kostel. Všechny mají společný puristický oprostěný zevnějšek a logiku funkčního řešení, z hlediska soudobé estetiky projektant podtrhl objemovou pádnost řešení stavby na úkor plastické výzdoby. Ze školních budov se dochovaly plány na standardizované přízemní budovy vesnických škol ve Vlčicích (1817) a v Červené Vodě (1823). K tématu radnice se Englisch dostal roku 1822 při obnově

1. Tento pokus o syntetické postižení problematiky v zásadě navazuje na Pavel Šopák: *Architektura 19. a 1. poloviny 20. století ve Slezsku. Stav a úkoly výzkumu*. In: *Slezsko v dějinách českého státu*. Opava 1998, s. 330-334.

2. Naposledy k Ondřejovicím František Musil - Miroslav Plaček: *Zaniklé hrady, zámky a tvrze Moravy a Slezska*. Praha 2003, s. 121-125.

radniční budovy ve Zlatých Horách po požáru. Při stavební akci, k níž byly možná použity Englischovy plány, možná plány zlatohorského stavitele Josefa Metznera z roku 1823, se zužitkovaly starší, snad dokonce renezanční konstrukce. S tématem industriální architektury se Englisch vyrovnával při řešení zakázky vratislavského biskupství na budovy hutí v Železné na panství Zlaté Hory: Projektovал novou šmelcovnu (1828), považovanou za významný doklad industriální architektury ve Slezsku, Nepomucký hamr (1839) a zejména drobnou, ale monumentálně řešenou budovu hutního úřadu (1829). V rámci produkce klasicistních kostelů, které se výrazně zapsaly do tvárnosti sídel na Jesenicku, vznikl Englischův nerealizovaný projekt na kostel sv. Martina ve Skorošicích. Kostel byl ale vystavěn až v letech 1842 – 1844 podle projektu neznámého architekta, možná že někoho z autorů neuskutečněných alternativ, např. zednického mistra Johanna Koppitze z Vidnavy.³

Nejvýznamnějším investorem po celou 1. polovinu 19. století byli vratislavští biskupové, trvale žijící na zámku Jánský Vrch. Proto docela přirozeně se pozornost věnovala modernizaci zámeckého areálu, který se zbavoval pevnostního rázu a otevřel městu kaskádou zahrad, doprovázenou na terase před zámkem klasicistními pavilony. Adaptována byla i vlastní zámecká budova, jež patrně tehdy obdržela hladké nezdobené průčelí a hláška na nároží zvonicevé patro. Johann Gottfried Krug a Johann Gottfried Ewe v letech 1799 – 1800 vedle radikální úpravy zámku uskutečnili i výstavbu hospodářského zázemí; přibýly konírny, prádelna, strážnice a pivovar.⁴ Obdobně jako olomoucké arcibiskupství, řád německých rytířů nebo těšínská komora si i vratislavské biskupství vytvořilo vlastní projekční základnu. Dosud o ní víme nemnoho, lze ale předpokládat, že k ní náleželi jak J. W. Magéra, který se přímo podepisoval kníže-biskupský stavitel (autor alternativního projektu na kostel ve Skorošicích), tak Josef Metzner, autor několika dosud známých projektů z let 1838 – 1848, určených pro Jánský Vrch a další biskupské majetky. Mezi stavitele klasicistní éry na Jesenicku náležel i Franz Kraus, zednický mistr z Vidnavy, jinak autor plánů kostela v Javorníku (1807) a školy ve Vidnavě (1823).⁵

Někdy kolem roku 1850 ustupoval klasicismus, jenž se zabydlel v městečkách i vsích Jesenicka díky početným novostavbám zděných venkovských domů, hospodářských budov nebo škol a adaptací řadových městských obytných domů a kostelů, romantickému historismu. Na místní poměry o radikální inovaci klasicistního východiska tímto směrem se pokusil již krajský inženýr Kajetán Hahl z Opavy ve svém návrhu radnice ve Vidnavě (1843), jejíž průčelí aluduje – jak bylo dobově obvyklé – italskou raně renezanční palácovou architekturou.⁶ Oproti Hahlově představě obdržela budova působivý neogotický exteriér. Poloha historismu spojujícího v sobě tradici klasicismu s historizujícím zabarvením přežívala až do 70. let, jak dosvědčuje městská nemocnice ve Zlatých Horách (1873) od neznámého architekta. Z historizujících slohů ovšem získávala stále více na závažnosti novogotika. Již retábl hlavního oltáře ve Skorošicích ze 40. let 19. století tvořila sloupová architektura, završená gotizujícími oblouky. Neogotika 2. poloviny 19. století je ale odlišná, více sofistikovaná především vlivem protagonisty středoevropského historismu, vídeňského dómského stavitele Friedricha von Schmidta, autora projektu kostela v Travné (realizace stavitele Schwarzerera z let 1877 – 1882). Pakliže v první polovině 19. století získal díky svému rozšíření charakter lokálního stylu klasicismus, po polovině století mu úspěšně konkurovala právě neogotika, svou povahou přece ale jen omezená na sakrální stavby (s výjimkou případů vzpomenuté radnice ve Vidnavě). V oficiálních přehledech reprezentovali slezskou architekturu 2. poloviny 19. století vedle Schmidta také olomoucký arcibiskupský architekt Gustav Meretta a Albin Theodor Prokop z Těšína.⁷ Oproti těmto vedoucím osobnostem klíčovou roli v uplatnění neogotiky sehrály místní síly, podílející se na novostavbách nebo adaptacích kostelů a poutních kaplí. Do proudu této architektury náleží zejména kostel sv. Jana Křtitele v Horním Gruntu.

Moderní éra připisovala velkou důležitost nejen formálnímu ustrojení stavby (např. v případě gotiky šlo o evokaci starobylosti, kompatibilní strategii revitalizované katolické církve a hledání jejího poslání v moderní době, ale zvláště se soustředila na zdokonalování architektonických témat, resp. na obohacení námětového spektra architektury. Již v první polovině 19. století jimi demonstrovala smysl pro humanitu (nemocnice, školy), zájem státu na otázkách kultu (kostely) a racionalizaci správy (radnice, pošty, úřednické budovy) nebo důležitost průmyslové a intenzivní zemědělské výroby (hospodářské stavby, tovární objekty),

3. Pavel Šopák: *Klasicistní architektura Opavy let 1780 – 1850*. Opava 2003, passim.

4. Bruno König: *Gedenkschriften vom Schlosse Johannesberg*. Zeitschrift für Geschichte und Kulturgeschichte Österreichisch-Schlesiens IV, 1908 – 1909, s. 134–135.

5. ZA v Opavě, Komorní ředitelství Janský Vrch, inv. č. 7290, 7291, 7854, 7855, 7856, 7876, 7984, 7995.

6. SZM Opava, uměleckohistorické pracoviště, inv. č. U4466 – 4468G.

7. Albert, Rille: *Bildende Kunst*. In: *Die österreichisch-ungarischen Monarchie in Wort und Bild. Mähren und Schlesien*. Wien 1897, s. 642–644.

ale úroveň stavební kultury co se týče spektra řešených témat, formálního repertoáru i inovativní schopnosti architektů a tudíž výsledné kvality děl kulminovala až na přelomu 19. a 20. století. Projektanty, kteří se na ni podíleli, můžeme rozdělit do tří skupin.

1. Na sklonku 19. století se prosazuje trend nevystačit si s místními silami, ale na významné stavební podniky povolát vídeňské tvůrce. V tomto ohledu náleží mezi klíčová díla urbanistický koncept ve své době proslulého urbanisty a architekta Eugena Fassbendera, vypracovaný pro město a lázně Jeseník a vydaný tiskem ve Vídni roku 1912.⁸ Neprávem opomíjenou záležitostí, dosvědčující vídeňskou observanci stavební kultury regionu, je rovněž sanatorium ve Zlatých Horách, projektované význačným vídeňským architektem Oskarem Marmorkem a realizované firmou opavského stavitele Julia Lundwalla v roce 1900.⁹ Nepochybně nejvýznamnějšími opusy vídeňské proveniencí ale zůstávají obytné stavby v Jeseníku a sousedních lázních, postavené podle projektů architektů Franze von Krauss a Josefa Tölka, autorů Weissovy vily z let 1902 – 1903, nebo Wunibalda Deiningera, z jehož ruky vzešel neuskutečněný návrh na Sommerovu vilu z roku 1906. Těto skupině exkluzivních staveb dominuje Priessnitzovo sanatorium z let 1909 – 1910 od Leopolda Bauera, emblematické dílo architektonické moderny ve Slezsku.¹⁰ Tyto stavby náleží k tomu nejceněnějšímu, co v proudy posecesního vernakularismu a neobiedermeieru vzniklo v moravskoslezském prostoru a jsou z české i zahraniční literatury dostatečně známy. Na co se ale zapomíná, je fakt, že Vídeň sehrávala roli vrcholného školicího střediska, zaručujícího pro absolventa technického nebo uměleckého studia jistou kariéru. Toto tvrzení platí nejen o místních sochařích z okruhu supíkovicé školy (J. Obeth, H. Schwarze, E. Kaps), ale i o stavitelích. Vzpomeňme Karla Stenzela (1852 – 1905), rodáka z Jeseníku, který po studiu techniky ve Vídni získal místo u zemské vlády slezské v Opavě a v kariérním postupu dospěl až k titulu stavebního rady a přednosty technického departementu zemské vlády.¹¹

2. Stenzel reprezentuje stavební aktivitu státu, který – obdobně jako v časech Antona Englische ve 20. – 40. letech 19. století – i v době kolem roku 1900 uskutečňoval zřejmou strategii standardizace, typizace a konečně i láce staveb. Ovšem ani jim nelze upřít zajímavost, což se týká děl Adolfa Müllera, z jehož početného díla určeného pro lokality v celém Slezsku vzpomeňme projekty budov zemské školy pro zpracování mramoru v Supíkovicích (studie a plány z let 1892 – 1901) a zemědělské školy v Javorníku (kol 1914).¹²

3. V hierarchii nejnižší, ale v rozsahu realizovaných úkolů na prvním místě stojí místní stavitelé, majitelé stavitelských firem: Vzpomeňme Aloise a Herberta Utnerů nebo stavitele Schwarzera z Javorníku, Franze Grögera z Jeseníku nebo Aloise Schöna ze Zlatých Hor a konečně významného stavitele Latzela. Jejich výkony nemají povahu tvůrčí iniciativy a nejsou ani exkluzivní solitéry. Vytvářejí ucelené areály staveb, vyprodukované tou kterou firmou, která v daném místě a společenském kontextu měla momentálně větší vliv. Nebylo výjimečné, aby do regionu zasahoval vliv agilních stavitelů odjinud, například Adolfa Riegera z Horního Benešova nebo Johanna Hartela z Lichnova. Přirozeně že jednotlivé výkony nelze od sebe dost dobře odlišit a ani o to vlastně nejde. Smysl těchto architektur spočívá v jejich kvantitě, v úhrnu, v důsledcích na podobu sídel a jejich dominant. Stavitelé se realizovali zejména obytnými a hospodářskými stavbami a soustředěně a dlouhodobě se podíleli na proměně tvárnosti měst v regionu v intencích panujících poloh historismu a posléze i secese. K tomu přistupoval i rozvoj průmyslového podnikání, z hlediska stavební kultury to byla jednak důležitá řezba kamene, žuly i mramoru, jednak zakládání cihelen (např. ve Zlatých Horách byla cihelna od roku 1848, v Jeseníku Wagnerova cihelna od roku 1882, v Javorníku cihelna uváděna k roku 1913 a ve Vidnavě k roku 1908 byly zaznamenány hned dvě cihelny).¹³ Rozvoj živnostenského podnikání od 60. let 19. století, nárůst konkurence, specializace a profesionalizace se u těchto osobností spojoval s cílenou recepcí příkladů z center, zprostředkovaných četnými odbornými časopisy o užitém umění i technice, architektuře i urbanismu.

8. Eugen Fassbender: *Erläuterung zum Stadtbauplan für Frenwaldau samt dem Kurorte Gräfenberg in Österreichisch-Schlesien*. Wien 1912.

9. *Zum 25-jährigen Bestande Dr. Ludwig Schweinburgs Sanatorium und Wasserheilanstalt A.G. in Zuckmantel 1879 – 1905*.

10. Pavel Zatloukal: *Architektura lázní Gräfenberg*. In: Vincenc Priessnitz 1799 – 1851. *Almanach k 200. výročí narození*. Jeseník 1999, s. 78–83. Naposledy Pavel Zatloukal: *Příběhy z dlouhého století. Architektura let 1750 – 1918 na Moravě a ve Slezsku*. Olomouc 2002, *passim*.

11. *Oberbaurat Stenzel* †. *Troppauer Zeitung* 28. 9. 1905, s. 4.

12. Pavel Šopák: *Architekt Adolf Müller*. *Shorník bruntálského muzea* 1999, Bruntál 1999, s. 49 – 60.

13. *Srv. Historický místopis Moravy a Slezska v letech 1848 – 1960*. XIII. Olomouc 1994, *passim*.

Výsledkem je výstavba, torzovitě dodnes dochovaná, k níž se budeme v budoucnu obracet především: miním kvazinádražní třídu v Javorníku, skupina nájemních vil tvořících stylově intaktní celek se seminárními budovami ve Vidnavě, skupina obytných domů v blízkosti nádraží v Jeseníku nebo hlavní třídu ve Zlatých Horách, do 50. let 20. století tvořenou řadovou zástavbou troj- i čtyřpodlažních domů s obchodním parterem a s fasádami zatíženými tu historizujícími, tu již secesními štukovým dekorem. Za ucelený urbanistický areál lze dodnes považovat jediné lázně Lipová, kde převažující historizující názor typově analogických budov kontrastuje s ojedinělými náběhy k florální secesi (miním vilu Hella z roku 1911).¹⁴ Přitom jak vedle sebe v jednom místě dokázaly koexistovat odlišné stylové názory, ukazuje příklad Vidnavy: uměřený romantizující výraz gymnaziálního kostela od architekta F. X. Theuera odkazuje k uměřené románské inspiraci,¹⁵ výraz zdejšímu nádraží naproti tomu propůjčují motivy florální secese a zcela odlišně byl navržen vidnavským stavitelem Eduardem Schlesingerem roku 1908 pozdně historizující komplex městské plynárny, na jejíž provozní budově se objevuje motiv volutových hlavic.¹⁶ To vše ale nepředstavuje ve své době ve středoevropské architektuře žádnou výjimku. Co ovšem činí Jesenícko pro historika architektury zajímavým především, je nikoliv snaha dosáhnout vzorů z center, ale akcentovat místní specifika a zvláštnosti, dané podmanivou krásou podhorské scenérie, posilující již v 19. století lokální kultu, provázané se vzniklým patriotismem posilovaným publikační aktivitou místních vlastivědných pracovníků, časopisy, výstavami, spolkovou aktivitou. Ani architektura nemohla v tomto ohledu stát stranou, ba právě naopak ona sehrávala meritorní roli. Polaritu světa (vídeňských vzorů, civilizačních vymožeností, standardizace a inovace) a domova (metaforizace vlasti a národní identity přírodou, její dramatickostí, monumentalitou i barevnou skladbou a materiálovým charakterem) se promítla do začasté drobných, v soudobé publicistice však hojně komentovaných staveb. Je jich celá řada a před rokem 1945 jich bylo ještě daleko víc.

Hodnota těchto stavebních děl nikoliv ve smyslu instrumentu, ale monumentu, manifestujícího citovou zainteresovanost na hodnotách spojujících národní kolektiv, „pouhou“ zbožnost či pietu k zemřelým vyvstává v časopisecké produkci, komentující rozhledny na Pradědu i Zlatém chlumu nebo zřizování poutních míst, často nenápadných, nezřídka dřevěných kaplí.¹⁷ Dřevo a kámen byly určující materiály, podmiňující kontextualitu rozhleden i poutních kostelíků s prostředím. Vedle slavnostních témat se objevují i stavby četných výletních míst, protože prožitek hor není spojen jen s patosem, ale i zábavou, utrácením volného času (např. restaurace *Rudolfsheim* na Biskupské kupě.¹⁸) Obdobnou, posláním ovšem výjimečnou stavbou byl rzv. Koppenhaus v Lázních Jeseník, v němž v letech 1921-1935 žil básník Viktor Heeger. Romantickému prožitku vyhlídky na Jeseníky sloužily verandy obstupující dům ze tří stran.¹⁹

Přibližně od roku 1916 se k těmto stavbám druží pomníky padlým v první světové válce. Vedle sochařských monumentů zejména z dílny J. Obetha a E. Kapse nalezneme i architektury. Skutečně velmi zajímavým je pomník padlým na Rejvízu, tvořený sloupovou architekturou z režného kamenného zdiva.²⁰ Těmito nenápadnými a pohříchu opomíjenými monumenty se symbolicky uzavřela jedna etapa stavební kultury Jesenicka, etapa, která z dnešního pohledu zajímavosti staveb významem pro region jistě nejen z pohledu dějin umění předčí etapy předešlé i následující.

14. ZA v Opavě, Československé státní lázně Jeseník, nezpracováno, plány Rudolfa Zelenky a Franze Grögera z let 1902 – 1910 na několik lázeňských budov. Bohužel k nejvýznamnějším objektům areálu plánová dokumentace, prokazující jejich autorství, nebyla dosud dohledána.

15. Adalbert Weese: Chronik der Kaiser-Franz-Josef-Jubiläumskirche - Gymnasialkirche in Weidenau. In: *Jahresbericht des Staatsgymnasiums in Weidenau 1906/1907*.

16. ZA v Opavě, Zemský stavební úřad Opava, inv. č. 179.

17. Vyniká poutní kostel Panny Marie Pomocné na Přítěném vrchu u Zlatých Hor, který si udržel kontinuitu vzor josefinskému nařízení o likvidaci poutního místa od baroka do roku 1945 a v roce 1973 byl stržen, Křížový vrch v Jeseníku s kostelem ze 40. let 19. století, poutní kaple Panny Marie Bolestné na Boží Hoře u Žulové, mariánská kaple na Nizké Hoře u Supíkovice, postavená v 70. letech 19. století krnovským stavitelem Ernestem Latzelem, novogotická mariánská kaple zvaná Nad Studánkou u Vidnavy a kaple sv. Antonína Paduánského v Javorníku znovupostavená A. Utnerem v letech 1894-1896. Srv. Marie Schenková: *Poutní místa ve Slezsku*. Opava 1996, passim. [Listkovnice vydaná k výstavě ve Slezském zemském muzeu v Tříně 1996 – lednu 1997.]

18. J. C. Hoffmann: *Führer durch Zuckmantel und Umgebung*. Zuckmantel, b. d., s. 20-23.

19. Fotografie viz Werner Bein: *Freiwalddau. Die Perle des Altvaterlandes*. Würzburg 1997, s. 85.

20. [Kolektiv], *Zuckmantel mit den Dörfern Hermannstadt, Endersdorf, Obergrund, Niedergrund und Reihwiesen*. Bietigheim Bissinger 1995.

RESUMÉ

Bemerkungen zur Architektur der Jeseniker Region im 19. Jahrhundert

Der Beitrag handelt von den grundlegenden Architekturtrends in der Jeseniker Region unter besonderer Berücksichtigung der Baukultur der Städte in der Region (Jeseník, Javorník, Zlaté Hory, Vidnava) [Freiwaldau, Jauernig, Zuckmantel, Weidenau] vom Ende des 18. Jahrhunderts bis zum ersten Weltkrieg. Die Betonung liegt auf dem Stilwechsel in der Architektur, auf dem Wechsel der architektonischen Typen und auf der Beteiligung der Entscheidungsträger für das Architekturgeschehen im Rahmen von Modernisierungstrends, die die Baukultur des gesamten mitteleuropäischen Raumes im 19. Jahrhundert beeinflussen. Das scheinbar uninteressante architektonische Schaffen der Region in der betreffenden Periode muss erst noch zum Gegenstand eines konzentrierten Forschungsinteresses werden - und unter Berücksichtigung dessen ist der Beitrag als eine Aufforderung zu Forschungsaktivitäten auf diesem Feld gedacht.

Uwagi o architekturze regionu Jesenika w XIX w.

Przyczynek omawia podstawowe trendy architektury na Jesenicku z uwzględnieniem szczególnie kultury budowlanej miast regionu (Jeseník, Javorník, Zlaté Hory, Vidnava) od końca XVIII w. do I wojny światowej. Nacisk został położony na przemiany stylów architektonicznych i udział najwybitniejszych architektów w unowocześnianiu trendów, panujących w kulturze budowlanej całej Europy Środkowej w XIX w. Pozornie nieinteresująca twórczość architektoniczna regionu w badanym okresie musi być najpierw przedmiotem intensywnego zainteresowania badaczy - w tym względzie przyczynek jest pomyślany jako zachęta do aktywności badawczej na tym polu.

ARCHIVÁŘ, HISTORIK A VLASTIVĚDNÝ PRACOVNÍK RUDOLF FITZ

Mgr. Zdeněk Kravar, ZA Opava

Téma dnešního setkání – osobnosti z oblasti průmyslu a vědy a jejich podíl na rozvoji tohoto regionu – bylo zvoleno také z toho důvodu, aby zde byly připomenuty osoby, které se do širšího povědomí veřejnosti nezapsaly, ač jejich přínos pro Jesenícko je nezpochybnitelný. Do této skupiny patří i dr. Rudolf Fitz – archivář, badatel a historik meziválečného Československa. Jeho význam nejen pro archivnictví tehdejšího československého Slezska se pokusím vystihnout ve svém příspěvku.¹ Sledovat Fitzovy profesní i osobní osudy bylo dosud možné pouze velmi všeobecně především v poválečné vlastivědné práci vysídlených sudetských Němců.² Na straně české byl Fitz připomenut až po roce 1989³ a zájemce o jeho osobu byl proto odkázán především na osobní fond, který je uložen v Zemském archivu v Opavě.⁴ Fitz patří bezpochyby mezi nejzajímavější osobnosti generace, jež výrazně ovlivnila historické bádání a archivnictví v Československu v období mezi světovými válkami. Jejimi dalšími zdejšími reprezentanty byli např. archiváři Leopold Peřich⁵ a Wolfgang Wann,⁶ či historik Josef Pfitzner.⁷

Rudolf Fitz se narodil 5. srpna 1905 v Malé Kraši jako čtvrtý syn provozovatele pily a obchodníka se dřevem. Rod pocházel z osady s názvem Ficová (Fitzenhau) nedaleko Jeseníka kde lze jeho kořeny vysledovat až do třicetileté války.⁸ Po maturitě na opavském gymnáziu v roce 1924 odešel Fitz studovat historii a její pomocné vědy na pražskou německou univerzitu, kterou zakončil získáním doktorátu v roce 1930. Byl žákem profesorů Wostrého, Zatschka a Meyera.

Fitzovo působení ve Slezsku představuje úvodní kapitolu jeho dráhy archiváře, která zahrnuje úctyhodné období čtyřiceti let. V archivech na Jánském Vrchu, v Bruntále a v Opavě odborně dozrál. Na počátku 30. let, ještě v závěrečné části studia, se Fitz pokusil poprvé profesionálně uplatnit a přihlásil se v Opavě do konkurzu na místo archiváře města. Mezi šesti uchazeči byl jednoznačným favoritem s nejlepší odbornou kvalifikací, ale přesto nebyl zvolen. Jedním z hlavních důvodů byl fakt, že Fitz nebyl rodilým Opavánem. Podpora ze strany křesťanských sociálů pro něj znamenala ztrátu hlasů z nacionální části zastupitelstva. Archivářem města Opavy byl zvolen těsnou většinou jednoho hlasu (22:20) Wolfgang Wann. Ještě v době opavského konkurzu nastoupil v červenci 1931 Fitz na své první místo – do archivu komorního ředitelství vratislavského arcibiskupství na Jánském Vrchu u Javorníka. Původně zde zamýšlel získat jen praktické zkušenosti pro Opavu. Místo javornického archiváře nebylo systemizováno a počítalo se s jeho obsazením jen na určitou dobu.

1. Kravar, Zdeněk: Rudolf Fitz (1905 – 1989) – slezský archivář a historik. Magisterská diplomová práce. Slezská univerzita v Opavě, Opava 2003, 108 s. + 21 příl.

2. Kiegler, Franz: O. Reg. Archivar Dr. Rudolf Fitz zum 70. Geburtstag. Der Altvaterbote, 28, 1975, s. 535 – 536. Týž: Rudolf Fitz. Ein Freund erinnert sich. /nekrolog/. Heimathrief für Weidenau – Grosskrosse, 46, 1989, č. 4, s. 37 – 39. Ohlbaum, Rudolf: Auszeichnung für einen verstorbenen Archivar und Historiker Dr. Rudolf Fitz. Altvater, 108, 1989, s. 179.

3. Brachtel, Zdeněk: K nedožitým devadesátinám PhDr. Rudolfa Fitze. Severní Morava, 70, 1995, s. 65 – 67. Hoffmannová, Jaroslava – Pražáková, Jana: Biografický slovník archivářů českých zemí (dále BSA). Praha 2002, s. 175 – 176.

4. Zemský archiv v Opavě (dále ZAO), osobní fond Rudolf Fitz (1839) 1905 – 1989. Fond má po re inventarizaci, kterou v roce 2003 provedl Mgr. Zdeněk Kravar, 34 kartonů písemností. Při citaci fondu dále jen „Fitz“.

5. Leopold Peřich (1901 – 1974), ředitel opavského zemského archivu v letech 1935 – 1938 a 1945 – 1955. Blíže Biografický slovník Slezska a severní Moravy (dále BSSM), IV, Opava – Ostrava 1995, s. 97.

6. Wolfgang Wann (1903 – 1976), v archivu města Opavy pracoval v letech 1932 – 1942. Blíže BSA, s. 708, BSSM, VIII, Ostrava 1997, s. 122 – 123.

7. Josef Pfitzner (1901 – 1945), rodák z Petrovic u Zlatých Hor, patřil mezi nejvýznamnější příslušníky mladé generace německých historiků v ČSR. Blíže BSSM, II, Opava – Ostrava 1994, s. 93.

8. Kravar, c. d., s. 8 – 9.

Před Fitzovým příchodem na Jánský Vrch byl zdejší archiv v dosti neutěšeném stavu. Teprve koncem dvacátých let se začala adaptovat stará sýpka pod zámek, kam byl archiv v roce 1930 přemístěn.⁹ Bylo zřejmé, že pro jeho uspořádání bude potřeba zajistit kvalifikovaného odborníka. S odpovídajícím vzděláním, které si dále rozšiřoval i během zaměstnání kurzy archivnictví a knihovnictví, přicházel Fitz na své první místo náležitě teoreticky vybaven. Jako každý, kdo začíná s něčím novým, musel si vytvořit vlastní způsob práce v neznámých podmínkách. Pozdější osudy archivu potvrdily, že Fitzova koncepce rozhodně nebyla chybná. Fitzovým hlavním úkolem byla evidence a zjištění stavu písemností všech 35 far vřatislavské diecéze na území západního československého Slezska. Především církevní matriky, farní knihovny a umělecké předměty měly být postupně shromažďovány v javornickém archivu jako depozitum. Protože byl Fitz nucen při výkonu svého povolání bez ohledu na počasí hodně cestovat, pořídil si motocykl.¹⁰ Výsledkem několikaleté evidenční činnosti javornického archiváře bylo shromáždění nečekaně velkého množství materiálu. Umělecké předměty, pocházející převážně z období baroka, se staly základem muzea zřízeného při vidnavském kněžském semináři. Knihy z farních knihoven byly rozděleny mezi archiv a seminář. Od roku 1934 začal archiv pozvolna fungovat pro veřejnost a zámek na Jánském Vrchu se stal jedním z hadatelských center této části Slezska. Vedle místních nadšenců – jako byli např. Maxmilian Müller, Franz Then nebo Adolf Paupie, navštěvovali Jánský Vrch stále častěji studenti historie, zvláště z pražské univerzity.¹¹ Kromě agendy pro potřeby komorního ředitelství se pravidelně objevovaly rovněž privátní žádosti genealogického charakteru. Při práci dovedl Fitz vhodně využít svého celoživotního koníčka, kterým bylo fotografování. Jeho zásluhou se zachovaly alespoň v obrazové podobě některé naprosto unikáty, mezi nimiž patří zvláštní místo dnes pohřešovanému souboru jedenácti barokních portrétů církevních hodnostářů z vidnavské fary.¹² Archiv se za deset let Fitzovy práce vyzdvihl ze skladu starých písemností, jež torzovitě využívali nadšenci, v instituci regionálního významu, která neměla na daném území obdobu.

Když představitelé řádu německých rytířů v Bruntále zvažovali možnosti lepší ochrany svých archiválií, padla zcela logicky volba na Rudolfa Fitze. Ten i po sedmi letech práce pro arcibiskupství nemohl své místo považovat za trvalé, a proto se snažil získávat zkušenosti i jinde. Z existenčních i praktických důvodů proto v letech 1937 – 1938 dokázal skloubit práci na Jánském Vrchu i v Bruntále. Během roku 1938 byly do Bruntálu převezeny archiválie ze zámku Sovinec a Dolní Dlouhá Loučka a hradu Bouzov. Bruntálský zámek by se tak za ideálních okolností mohl stát obdobou archivu komorního ředitelství, tedy solidně vybaveným specializovaným archivem. Stejně jako v případě Jánského Vrchu byla ovšem i práce v Bruntále přerušena událostmi podzimu 1938.

Profesi archiváře nepojímal Fitz jako přísně odbornou práci bez vazeb na život kolem. Podobně jako například učitelé nebo faráři chápal svou úlohu i „osvětově“. V tom nebyl žádnou výjimkou a navázal na starší generaci vlastivědných badatelů. Vyvrcholením jejich činnosti ovšem bývala často nejvýše obecní kronika. Na rozdíl od nich však Fitzův přínos spočívá zvláště v tom, že byl reprezentantem nové, odborně vzdělané generace. Na české archivní škole ještě ve 20. letech Němci nestudovali, proto nepřekvapí, že lidé jako Fitz měli bližší ke svým německým kolegům. To bylo ještě umocněno polohou javornického archivu a vazbami na tehdy německou Vřatislav. Zastřešující organizací německých archivářů byl Svaz německých archivářů (Verein deutscher Archivare) v jehož rámci byla ustavena Jednota německých nestátních archivářů (Vereinigung deutscher nichtstaatlichen Archivare). Rudolf Fitz se stal členem této jednoty na archivních dnech v Královci v roce 1933.¹³ Kromě něj byli z čsl. pohraničí členy svazu archiváři Kurt Oberdorffer z Mostu a Heribert Sturm z Jáchymova.

9. Písemnosti archivu Komorního ředitelství Jánský Vrch, stejně jako písemnosti archivu řádu německých rytířů jsou dnes uloženy jako fondy v Zemském archivu v Opavě. Blíže ke stavu archivu: Wunsch, Franz: *Deutsche Archive und deutsche Archivpflege in den Sudetenländern*. München 1958.

10. Podle vzpomínek Fitzovy dcery Luigard Thöne brzy proslul v okolí jako rychle se pohybující zakuklená postava: „Dick verummte fahrende Persönlichkeit“.

11. Alfred Koppe zde pracoval na dizertaci „Místní jména na Frývaldovsku“. Heribert Weinelt čerpal údaje pro svou práci o hradech na Jesenicku. Gustav Pohl připravoval dizertaci „Historie osídlení okresu Frývaldov“. ZAO, Fitz, inv. č. 13, osobní spis Rudolfa Fitze, Fitzova zpráva o javornickém archivu z roku 1947.

12. Jejich fotografie: ZAO, Fitz, inv. č. 359, karton č. 18.

13. ZAO, Fitz, inv. č. 258, karton č. 13.

Vedle čilé spolupráce se spolky od nejnižší, místní úrovně až po pražskou univerzitu, nelze opomenout Fitzovu „vědeckou“ dráhu, i když většina z jeho prací byla zamýšlena jako populárně – naučná. Je třeba zmínit Fitzovu dizertaci, která se týkala nejstarších dějin města Opavy.¹⁴ V důsledku nepříznivých okolností ji nedokončil a zůstalo pouze u shromáždění a prezentace pramenných informací. Svou metodikou byla ovšem na svou dobu velmi moderní a zohledněním dosud nevyužitých pramenů i přínosná. Po neúspěchu v opavském archivu města pro něj toto téma ztratilo na aktuálnosti a nakrátko se k němu vrátil jen po nástupu do říšského archivu. Kromě Fitze archiváře a vědce nelze opomenout Fitze jako vlastivědného pracovníka a badatele. Dokladem jeho širokého badatelského záběru jsou excerpta a výstřižky v jeho osobním fondu. Mezi nimi patří mezi nejceněnější excerpta z vidnavských městských knih a z gruntovních knih měst Vidnava a Cukmantl.¹⁵ Ve 2. polovině 30. let se podílel také na projektu pražské univerzity, jehož výsledkem měl být slovník sudetoněmeckého nářečí.

Je nesporné, že v nové politické situaci po odstoupení československého pohraničí Německu na podzim 1938, viděl také Rudolf Fitz lepší možnosti svého profesního růstu. Nepřekvapí proto, že se snažil uplatnit ve státní službě jako archivář v nově zřízeném Říšském archivu v Opavě.¹⁶ S definitivním uplatněním na Jánském Vrchu nemohl stále počítat, což bylo pro jeho rozrůstající se rodinu pochopitelně neperspektivní. Po dohodě s ředitelem opavského archivu dr. Waltherem Latzke¹⁷ se zde ucházel o jedno ze dvou systemizovaných míst a 18. března 1941 byl jmenován Archivním radou (Archivrat).¹⁸ Předpokládal, že se bude věnovat církevním fondům na území Slezska, resp. ve vládním obvodu Opava. Válečné události ovšem poznamenaly i Fitzovy osudy. Již na podzim 1941 byl v souvislosti s vývojem na východě nasazen do Generálního Gouvernamentu. Zprvu jen na přechodnou dobu, od roku 1943 trvale až do konce války. Faktické Fitzovo působení v Říšském archivu v Opavě je proto záležitost velmi krátká, během níž se nestihl nijak výrazně projevit.

V Generálním Gouvernamentu zastupoval Fitz vedoucí archivních úřadů (Archivamt) ve Lvově, Lublinu a Varšavě. Od června roku 1943 byl vedoucím lublinského archivního úřadu. Ač v jiných podmínkách, byla Fitzova práce na obsazených územích v lecčems podobná jeho dřívější činnosti. V první fázi války šlo především o shromažďování archiválií. Fitz si zřejmě často vzpomněl na své začátky, protože jeho práce spočívala v neustálém cestování, nikde nepobyl déle než dva týdny. Sám sebe v jednom dopise označil za „bludného archiváře“.¹⁹ Fitzovo působení na poli archivnictví v okupovaném Polsku, ač v zájmu okupační země, lze spíše ocenit.²⁰ Evakuaci před frontou v roce 1944 se mu podařilo zachránit mnoho archiválií, které by s velkou pravděpodobností neunikly zničení. Není znám žádný jeho čin, za nějž by byl po válce napadán. Jeho lidský přístup ve styku s Poláky a Ukrajinci ocenili v padesátých letech kolegové z Polska děkovným pamětním spisem.²¹

Závěr války prožil Fitz opět v Javorníku a ve zdejším archivu pracoval až do odsunu do Bavorska v květnu 1946. Také zde se Rudolf Fitz dokázal uplatnit ve svém oboru, podobně jako někteří jeho kolegové, např. Heribert Sturm, Walther Latzke nebo Wolfgang Wann. V říjnu 1947 Fitz nastoupil do Bavorského státního ústředního archivu (Bayerisches Hauptstaatsarchiv), v jehož službách pracoval 24 let až do penze, příležitostně i poté.²² Svou archivní kariéru zakončil jako vrchní vládní archivní rada (Oberregierungsarchivrat), jímž byl jmenován v roce 1966. Nedílnou součástí Fitzových aktivit v Bavorsku se stalo opět vlastivědné bádání. Patřil mezi přední osobnosti veřejného života vysídlených sudetských Němců. Byl zakládajícím členem Historické komise pro sudetské země (Historische Kommission der Sudetenländer), spolupodílel se na založení Collegia Carolina a Ackermann-Gemeinde. Se svým přítelem Franzem Kieglerem a dalšími rodáky z Vidnavska inicioval založení muzea „Heimatstube Weidenau“ v Neuburgu. V rámci Organizace vyhnaných z vlasti (Organisation der Heimatvertriebenen) spoluvydával

14. ZAO, Fitz, inv. č. 202, karton č. 6 – 7. Dizertace měla název „Die Entstehung der ehemaligen schlesischen Landeshauptstadt Troppau siedlungskundlich untersucht“.

15. ZAO, Fitz, inv. č. 237, karton č. 11.

16. Blíže Indra, Bohumír: 70 let Státního archivu v Opavě. In: Sborník Státního archivu v Opavě 1968 – 1971. Opava 1974, s. 75 – 96.

17. Walther Latzke (1904 – 1991), ředitel Říšského archivu v Opavě 1938 – 1945. Blíže BSA, s. 374 – 375.

18. ZAO, Fitz, inv. č. 280, karton č. 14.

19. Kravar, c. d., s. 76, „ich bin wirklich ein fliegender Archivar“.

20. ZAO, Fitz, inv. č. 285, karton č. 14.

21. Podle slov Luitgard Thöne šlo o padesátistránkovou brožurku ve francouzštině, kterou si otec nechal dcerou přeložit po jejím návratu z Paříže v roce 1955.

22. ZAO, inv. č. 13, karton č. 1, Fitzův osobní spis.

tzv. „Heimatbriefe“, kam přispíval články s historickou tematikou. Fitzova práce byla oceněna nejen sudetoněmeckými organizacemi. Za přínos pro bavorské archivnictví byl v roce 1984 vyznamenán Spolkovým křížem na stužce za zásluhy.²³ Ještě krátce před smrtí plánoval Fitz rozšíření vidnavské „Heimatstube“, kterou ovšem již nestihl realizovat. Zemřel 5. února 1989 ve věku 83 let.

Na úplný závěr mi dovoďte pár vět o Rudolfu Fitzovi jako člověku a otci. Protože jsem v uplynulých letech navázal kontakt s Fitzovou dcerou, paní Luitgard Thöne, mohl jsem informace získané z pramenů vhodným způsobem doplnit osobními vzpomínkami. Už od mládí měl Rudolf Fitz blízko ke katolickému turnerskému hnutí, aktivně se zapojil do činnosti spolku Staffelstein kolem Eduarda Wintera. Stejně jako většina ostatních hnutí Němců v Československu usilovali i Staffelsteineři o emancipaci v novém státě, kde příslušníci jiného než „československého“ národa mohli, často oprávněně, pociťovat propad na „občany druhého řádu“.²⁴ Jako přesvědčený katolík ovšem Fitz nenašel nikdy přímou cestu k iredentistickému hnutí Henleinovy SdP, i když ani u jeho osoby nepostrádáme afinitu k politickým změnám spojeným s podzimem 1938. Zkušenosti, které získal jako student a turner, se mu hodily i v budoucnu. Byl znám jako výborný organizátor, znamenitý řečník a svou přirozenou autoritu uplatnil nejen ve vlastní rodině, ale i v zaměstnání. V katolickém hnutí rozvinul svůj smysl pro poctivost, který jeho dcera později označila jako „pro nás děti často až bolestně zraňující“. Mezi Fitzovy rysy patřila vnitřní sebekázeň hraničící až s asketismem (po celý život nekuřák a abstinents²⁵), ale také tendence k automatickému podřizování se autoritě. Tou mohl být a pro Fitze byl určitě bůh, ale později zjevně také stát, respektive úřad.

Přínos Rudolfa Fitze pro archivnictví a vlastivědné bádání v československém Slezsku je třeba jednoznačně ocenit a konstatovat, že v jeho osobě získala tato oblast poprvé odborné archivní zaopatření. Není třeba spekulovat o tom, zda by archiv na Jánském Vrchu zůstal ve 30. letech bez kvalifikovaného archiváře, nebo jaké by byly osudy archiválií řádu německých rytířů. Protože však neznám jinou osobu z této části Slezska, která by se tehdy mohla podobného úkolu na odpovídající úrovni ujmout, troufám si tvrdit, že už tím, že by se jednalo o osobu jinou, snad i bez tak intenzivního vztahu ke svému rodnému kraji, bylo by zdejší archivnictví, vlastivěda a historické bádání výrazně ochuzeno.

23. Kiegler, Franz: Zum Tod von Dr. Rudolf Fitz. Der Altwaterbote. 1/ 1989, s. 178 - 179.

24. Fitz, Rudolf: Von der sudetendeutschen Jugendbewegung. neorištný rukopis. Týž: Die sudetendeutsche Jugendbewegung im Bunde Staffelstein. Die Junge Tat. Stimmen der Jugend, 2/3, 1927, s. 50 - 54, ZAO, Fitz, inv. č. 226, 227, karton č. 8.

25. Luitgard Thöne, vzpomínky.

RESUMÉ

Archivar, Historiker und Heimatkundler Rudolf Fitz

Dr. Rudolf Fitz gehört neben Leopold Peřich, Wolfgang Wann und Walther Latzke zu den bedeutendsten Persönlichkeiten aus der jüngeren Generation, die die wissenschaftliche, volkskundliche und archivarische Tätigkeit auf dem Gebiet des tschechoslowakischen Schlesiens in der Zeit vor und während des zweiten Weltkrieges beeinflusste. Sein Beitrag vor allem für das Archivwesen besteht besonders darin, dass es hier zum ersten Mal um eine fachlich ausgebildete Person ging, die auf entsprechende Weise die Aufgaben des modernen, wissenschaftlichen Archivwesens in Archiven in Janský Vrch (Johannesberg), Bruntál (Freudenthal) und Opava (Troppau) zu lösen imstande war. Fitz legte in den 30er Jahren des 20. Jahrhunderts die Grundlagen der Archive in Janský Vrch und in Bruntál als wissenschaftlicher Institutionen. Als Archivar war er während des Krieges im besetzten Polen tätig. Nach der Aussiedlung setzte Fitz seine Karriere bis zu seiner Pensionierung im Bayerischen Hauptstaatsarchiv in München fort. Er war Mitglied zahlreicher Organisationen der Vertriebenen, nahm an ihren verschiedenen Veranstaltungen teil. Sein Leben lang widmete er sich der Heimatforschung, womit er für die Geschichte dieses Teils von Schlesien durch eine mehr als 60 Jahre lange Arbeit einen großen Beitrag geleistet hat.

Archiwista i historyk Rudolf Fitz

Doktor Rudolf Fitz należy oprócz Leopolda Pericha, Wolfganga Wanna i Walthera Latzke do najbardziej znaczących postaci młodej generacji, która wywarła wpływ na działalność naukową, krajoznawczą i archiwalną na terenie czechosłowackiego Śląska w okresie przed i podczas II wojny światowej. W latach 30. XX w. Fitz zasłużył się dla przekształcenia archiwów na Janským Vrchu i w Bruntálu w instytucje naukowe. Jako archiwista pracował także w okupowanej Polsce. Po wysiedleniu kontynuował swoją karierę w Bayerisches Hauptstaatsarchiv w Monachium aż do emerytury. Był członkiem wielu organizacji przesiedleńczych, brał udział w różnych przedsięwzięciach. Całe swoje życie poświęcił badaniom regionalnym, przy czym szczególnie zasłużył się pracą nad historią czechosłowackiego Śląska, którą badał ponad 60 lat.

SZYMON PERZICH - NIESZCZĘŚLIWY KAPŁAN I PISARZ RELIGIJNY Z DOLNEGO BENESZOWA

Albert Szydzielorcz, Opolski Klub Krajoznawców Głogówek

Szymon Perzich występuje w piśmiennictwie czeskim jako Šimon Peřich. Ten wykształcony człowiek, znający czeski, polski, niemiecki i łacinę ma spore zasługi dla szerzenia polszczyzny na Górnym Śląsku. Urodził się w Dolnym Beneszowie w Kraju Huczyńskim 06.10.1804 r. Teologię katolicką studiował w Ołomuńcu, ordynowany został 13.01.1828 r., później był wikariuszem w Krawarzu, potem w Huczynie. Wkrótce wikary z Kraju Huczyńskiego zwrócił na siebie uwagę władz świeckich i kościelnych nieprzeciętnymi zdolnościami. W 1829 roku*) został mianowany dyrektorem Seminarium Nauczycielskiego w Głogówku, prawdziwej kuźni nauczycielstwa południowej Opolszczyzny w XIX wieku, kształcącej wielu nauczycieli dla wsi morawskich, głubczyckich i raciborskich. W Głogówku, na Przedmieściu Wodnym zakupił ogród, w którym założył szkółkę sadowniczo-warzywną. Jednak albo kariera pedagogiczna mu nie odpowiadała, albo już ujawniła się jego choroba, w każdym razie trzy lata później 1 maja 1832 r., został przez hr. Hoverdena – pełnomocnika spadkobierców J.F. von Eichendorfa – zaproponowany na stanowisko proboszcza w Tworkowie. 12.10.1832 r. Perzich otrzymał dekret mianujący go administratorem parafii w Tworkowie, a po zdaniu egzaminu na proboszcza obejmuje ją w lipcu 1833 r.

Nowy proboszcz był dobrym administratorem, gdyż w 1834 r. gontowy dach kościoła pokrył dachówkami, a dwa lata później zamienił na plebani strzechę na dach gontowy. Największe zasługi ma wobec szkoły, w której uczyli m.in. absolwenci seminarium w Głogówku: Józef Kretek, Ferdynand Prokscha. Przedłużająca się budowa i różne kłopoty z tym związane sprawiły, iż wybudowano ją dopiero w 1884 r., już za kolejnego proboszcza ks. Juliusza Schindlera.

Mimo dbałości o kościół i szkołę, postawa proboszcza Szymona Perzicha bardzo rozczarowała najpierw parafian, później władze kościelne, gdyż ksiądz okazał się człowiekiem mocno trunkowym. Dlatego też w wyniku dochodzenia dyscyplinarnego, po pięciu latach duszpasterstwa w Tworkowie, w listopadzie 1838 r. został przez biskupa złożony z urzędu „*propter ebrietatem*”, czyli z powodu pijaństwa.

Od maja 1839 do jesieni 1840 r. przebywał w parafialnej wiosce Rudyszwałd, na Górze Kaplicznej, w niewielkiej, drewnianej, krytej strzechą plebani złożonej z jednej izby i komory. Jednakże kuria wrocławska, ceniąca prawdopodobnie przymiory intelektualne księdza, nie opuściła go w nieszczęściu; w grudniu 1840 r. trafił do Ostropy koło Gliwic jako pomocnik proboszcza. W tym czasie wydał swoje pierwsze dzieło, które zapewne pisał w okresie tworkowskim: „*Kancyonał zupełny katolicki i książka modlitewna dla użytku pobożnych chrześcijan wydany za pozwoleniem księcia biskupa wrocławskiego*”, które opublikował w 1841 r. w znanej oficynie Kornów we Wrocławiu.

W 1848 r. przeniesiony do Gorzyc, gdzie przez cztery miesiące był wikarym, potem został komorantem (emerytowanym księdzem) w Żorach, a od 1859 r. emerytem w Piekarach u ks. Jan Ficka – zasłużonego działacza ruchu antyalkoholowego (wówczas „trzeźwościowego”) na Górnym Śląsku. Prawdopodobnie miano nadzieję, że w bliskim kontakcie z osobowością ks. Ficka uzdolniony kapłan i pisarz religijny zdoła uporać się z nalogiem. Tak się jednak nie stało. Mimo to pobyt w tej parafii był bardzo twórczy. Opublikował tu: „*Homily 75 na wszystkie niedziele i święta uroczyste kościelne całego roku, z łacińskiego na język polski przełożone przez ks. Szymona Perzicha*”. Było to tłumaczenie łacińskie pt. „*Concionator*” wydanych w Morawskiej Ostrawie w 1717 r. Ten druk ukazał się w Lesznie w 1859 r. Niedługo później wyszło najpopularniejsze dzieło ks. Perzicha, mające aż cztery wydania „*Przewodnik duszy do Ojczyzny Niebieskiej, czyli poznanie serca człowieka, czy Bóg w niem mieszka, czy diabeł? w dziesięciu rycinach zmyślnie wystawione. Rozprawa zbawienna o powstaniu upadłego grzesznika*,”

*) 1829 rok, data podana przez R. Kincela w artykule o Sz. Perzichu – WDJ, Nr 3-4/99, s. 72, autor korzystał z tego opracowania. Natomiast wg książki „*Festschrift zur IV Hauptversammlung des Vereins kath. Lehrer Schlesiens in Ober – Glogau*” z 1896 r. s. 37 wynika, iż Perzich dyrektorem Seminarium Nauczycielskiego w Głogówku został w 1831 r.

westchnienie duszy skruszonej i dwanaście znaków ludzi do żywota wiecznego wybranych. Z czeskiego przełożył i wyborem najpotrzebniejszych i najpiękniejszych modlitw dla ludu pomnożył ks. Szymon Perzich". Wydania publikowane w latach 1860-1871 ukazały się w drukarni T. Nowackiego w Mikołowie. Ks. Augustyn Weltzel, historyk górnośląski, późniejszy proboszcz Tworkowa wymienia jeszcze niemieckie dzieło Perzicha „*Moralische Fabeln des hl. Christi aus dem lateinischen 1640 gedruckten Werke*” opublikowane we Wrocławiu w 1844 i w Głubczycach w 1863 r.

Pod koniec pobytu u ks. Ficka w Piekarach ks. Perzich pojawił się raptem w Rybniku, gdzie wkrótce naraził się opinii publicznej do tego stopnia, że magistrat wystosował w grudniu 1859 r. list do biskupiego komisarza ks. Franza Heidego w Raciborzu, w którym informuje m.in. ... iż ks. Perzich osiadł tu bez policyjnego zameldowania, prowadzi karygodne życie odwiedzając najpospolitsze szynki, wraca do domu w zupełnie nieprzytomnym stanie ... władze sugerują by umieścić go w jakimkolwiek zakładzie. Prawdopodobnie następstwem listu było przeniesienie ks. Perzicha z Piekar do po części morawskiej parafii w Baborowie, gdzie zmarł 19 lutego 1866 r. i został pochowany na przykościelnym cmentarzu. Należy podkreślić, iż ten nieszczęśliwy człowiek był pod wielkoduszną opieką kurii biskupiej we Wrocławiu, przenoszony z kilku parafii, znajdowano mu różne zajęcia, ale nigdy nie pozbawiono bez środków do życia. Kuria zdawała sobie sprawę z tego, że ks. Perzich aczkolwiek cierpiący na alkoholizm, jest utalentowanym człowiekiem o dużej wiedzy i odgrywa sporą rolę w polskim piśmiennictwie religijnym na Górnym Śląsku. Dlatego jego prace były wydawane za przyzwoleniem biskupów wrocławskich.

RESUMÉ

Šimon Peřich – nešťastný kaplan a katolický spisovatel z Dolního Benešova

Šimon Peřich (1804 – 1866) působil krátce na farách Hlučínska a na učitelském ústavu v Głogówku. Roku 1832 byl jmenován farářem v Tworkowie (Tunskirch / Tworkau). Byl dobrým administrátorem, ale postupující náklonnost k alkoholu donutila biskupa odvolat ho z úřadu. Pak jen kaplanoval na různých farách Horního Slezska. Ačkoliv se nikdy nevyléčil z těžkého alkoholismu, církev si cenila jeho spisovatelského nadání. Překládal do polštiny církevní literaturu, z níž *Przewodnik duszy do Ojczyzny Niebieskiej* vyšel ve čtyřech vydáních.

Šimon Peřich – ein glückloser Kaplan und katholischer Schriftsteller aus Dolní Benešov

Šimon Peřich (1804 – 1866) wirkte kurzzeitig in Pfarreien des Hlučínsko [des Hultschiner Ländchens] und am Lehrerinstitut in Głogówek [Oberglogau]. Im Jahre 1832 wurde er zum Pfarrer in Tworkowie (Tunskirch/Tworkau) ernannt. Er war ein guter Administrator, aber die fortschreitende Neigung zum Alkohol zwang den Bischof, ihn aus dem Amte abzuberaufen. Danach war er noch Kaplan in verschiedenen Pfarreien Oberschlesiens. Obgleich er niemals vom schweren Alkoholismus geheilt wurde, schätzte die Kirche seine schriftstellerische Begabung. Er übersetzte Kirchenliteratur ins Polnische, davon erschien der *Przewodnik duszy do Ojczyzny Niebieskiej* in vier Auflagen.

PODNIKATELSKÁ RODINA LATZELŮ

Mgr. Michaela Neubauerová, VMJ Jeseník

Úvodem

Za posledních 50 let se v československé historiografii objevila celá řada studií zabývajících se problematikou průmyslového vývoje, období rozvoje podnikání, ale i krizi a sociálních důsledků průmyslové revoluce na Jesenicku. Nejvíce literatury vzniklo k vývoji a historii nejtypičtějšího představitele průmyslového podnikání na Jesenicku, a to průmyslu textilního, přičemž tyto stati jsou ponejvíce zaměřeny na problematiku dělnického hnutí, sociálního postavení přadláků a tkalců nebo důsledků hospodářských krizí v polovině 19. století. Tato historická pojednání se jen okrajově, ne-li vůbec, zabývají i podnikatelskou rodinou, která v mnohém ovlivnila tvář průmyslového rozvoje a podnikání nejen, ale především na Jesenicku. Jedná se o podnikatelskou rodinu Latzelů.

Podnikatelská rodina Latzelů je v literatuře zmiňována pouze torzovitě, a to zejména proto, že se jejich aktivity rozběhly hned několika směry. Především, že původní podnikatelský základ byl ve velkoobchodu s přízí a lněným plátnem, ve 30. a 40. letech se patrně v důsledku plátenické krize ve výrobě a odbytu jejich aktivity přenesly na cukrovarnictví, lomařství, vápenictví a výrobu keramických hmot a dotkly se nejvíce těchto obcí jesenického okresu: Skorošic, Tomíkovice, Bernartice, Vápenné, Staré Červené Vody a Vidnavy.

Cílem této studie proto bylo shromáždit všechny dostupné informace o Latzelech, rozřadit a sjednotit je, načrtnout základní genealogickou strukturu této rodiny a vytvořit tak základ pro další studium, zejména z archivních materiálů.

Perspektivu dalšího studia vidím ve zpracování podnikatelské činnosti Latzelů v širším měřítku a dokončení rodokmenu. Mám na mysli zejména studium archivních materiálů velkostatků rodiny, zpráv vzniklých z činnosti zemských úřadů a soudů, případně tištěných statistických zpráv ať už pro příslušné ministerstvo, či pro obchodní a živnostenskou komoru.

Počátky průmyslového podnikání rodiny Latzelů, která pochází ze Žulové, můžeme spatřit v prakticky jedné z tehdy nemnoha skutečných podnikatelských aktivit na počátku 19. století, a to v obchodu s přízí a plátnem, který mimo jiné stál i za úspěchem jesenické podnikatelské rodiny Raymannů. V obchodování je možné vidět skutečný základ rodinného jmění. Podle literatury vedly na přelomu 18. a 19. století Josef Latzel a jeho otec Michael Latzel již skutečný velkoobchod, přičemž materiál - příze (ta patrně pocházela z místních zdrojů - od místních přadláků) i hotové výrobky - plátna byly prodávány zejména do německých zemí. Ve 30. letech, před krizí textilní výroby, se majetek Josefa Latzela natolik rozrostl, že pak mohl hmotně dobře zajistit své děti: kromě svého rodového panství ve Skorošicích, které zdědil jeho nejstarší syn Arnošt, postupně zakoupil statek v Bernarticích pro svého syna Josefa Filipa (1836), statek (šoltéství) ve Vápenné pro syna Antona (1839) a statek (šoltéství) v Tomíkovici pro syna Arnošta (1844). Patrně v důsledku těžké odbytové krize v oblasti textilnictví (přadláctví i plátenictví ve 40. letech 19. století) se podnikatelské aktivity těchto synů, kromě obhospodařování zemědělských usedlostí a pozemků, přenesly na jiná nově vznikající nebo lukrativnější obory: potravinářství, lomařství a vápenictví nebo dřevozpracující průmysl. Podnikání v těchto odvětvích se ukázalo být velmi úspěšné, všechny závody se postupně rozrostly tak, že se staly jedněmi z největších v kraji, zaměstnávaly stovky lidí a zcela určitě zvyšovaly a zajišťovaly prosperitu regionu. Sami Latzelové natolik vynikali v podnikatelské činnosti celého kraje, že jejich zájmy mohly směřovat i do jiných oblastí života, do politiky, školství a techniky. Jméno Latzel bylo do 2. světové války známkou skutečně vysoké kvality.

Arnošt Latzel a jeho rodina (1809 Skorošice – 1855 Skorošice)

Narodil se jako nejstarší syn Josefa Latzela, obchodníka s přízí a lněným plátnem. V roce 1844 pro něj jeho otec zakoupil za 20 000 zlatých šoltěství a svobodný statek v Tomíkovcích od rodiny Oehlů. Jako nejstarší syn také zdědil velkoobchod a zemědělský statek ve Skorošicích, který dále rozvíjel. Oženil se s Josefou Wiesnerovou, dcerou významného podnikatele Josefa Wiesnera, majitele textilní manufaktury ve Frývaldově. Zemřel ve Skorošicích v roce 1855. Arnošt Latzel skupoval přízi od 8 000 místních přadláků a prodával ji zejména do východních Čech. Když ve 40. letech 19. století nastala odbytová krize v textilním průmyslu, pokusil se Arnošt Latzel jako první čelit všeobecné bídě (ke krizi se přidala i několikaletá neúroda a bramborový mor) zaváděním tzv. vestfálské metody, kterou poznal na Náchodsku, kde prodával své zboží. Na jeho popud vznikla v Tomíkovcích přadlácká škola. Jako učitele povolal odborníky z Broumovska, kteří pomáhali šířit novou metodu mezi místními přadláky. Po počátečním poměrném úspěchu se kýžený výsledek přesto neobjevoval a na jaře 1848 Arnošt Latzel výkup nové vylepšené příze zastavil. Organizováním národní gardy a rozsáhlou půjčkou (na nákup příze mu vratislavský biskup půjčil 2 000 zlatých) zabránil větším poddanským nepokojům, které zažily v tomto regionu např. Bílá Voda a Horní Hoštice.

Po Arnoštu Latzelovi zdědil panství ve Skorošicích a Tomíkovcích jeho syn Adolf, tomíkovický statek (šoltěství) Latzelové vlastnili až do roku 1890. Adolf Latzel byl dalším z řady významných členů rodu Latzelů: poslanec říšského a zemského sněmu, předseda německého nacionálního spolku pro severozápadní Slezsko, dlouholetý místopředseda zemědělsko-lesnického spolku pro severozápadní Slezsko, předseda kuratoria zemědělské školy v Horních Heřmanicích a vážený občan obce Tomikovice. Zemřel v roce 1891.

Josef Filip Latzel a jeho rodina (1813 Skorošice – 1896 Javorník)

Josef Filip Latzel se narodil 8. prosince 1813 ve Skorošicích na statku svého otce Josefa jako druhý nejstarší. Navštěvoval školu piaristické koleje v Bílé Vodě, později vystudoval farmacii a chemii v Praze. V roce 1836 mu jeho otec Josef Latzel zakoupil svobodný rytířský statek v Bernarticích. V roce 1840 se oženil s Otylíí Kassner z Grottkau (Grodzów), s níž měl tři děti, známí jsou jen dva synové: Alfred a Fritz. Nejstarší syn Alfred později zdědil statek v Bernarticích a dále „vedl“ bernartickou větev Latzelů, Fritz se stal majitelem statku Rakau (Raków) v pruském Slezsku. Poté co Otylie zemřela v roce 1849 na choleru, se oženil v roce 1851 s její sestrou Auguste, ovšem jejich manželství zůstalo bezdětné. Roku 1848 byl zvolen za volební okres Vidnava poslancem do vídeňského říšského sněmu a zúčastnil se i prvního zasedání nově zvoleného parlamentu ve Frankfurtu a v Kroměříži. Ve Vídni se měl možnost seznámit jak s novým průmyslovým prostředím, tak i lidmi, s nimiž poté spojil své podnikatelské aktivity, např. v oblasti cukrovarnictví. Velkou část roku, hlavně v období sezóny, pak vedl své podniky na jižní Moravě a ve Slezsku. Zaměříme se nyní na jeho podnikatelské aktivity: v roce 1851 založil v Bernarticích cukrovar, který vedl se svým bratrem Antonem. Za účelem progresivního a intenzivního rozvoje výroby se Josef Latzel spojil s šumperskými textilními továrníky - rodinou Seidelů a Sieglů a s olomouckým bankéřem Pavlem Primavesim. Ti (spolu s dalšími podniky) vytvořili velký koncern Spolku moravských cukrovarníků. Tato společnost byla v roce 1870 akcionována a Barzdorfer Zuckerfabrik-Aktiengesellschaft držela bernartický cukrovar až do jeho zrušení v roce 1904. Josef Latzel byl rovněž činný v dalších cukrovarnických podnicích, majetkovou účast na podniku držel v cukrovaru v Kelčanech (zal. 1864) a Velkých Pavlovicích (zal. 1868) na jižní Moravě, později v Osoblaze a v Otmuchově. Tam se jeho aktivity přesunuly hlavně po skončení výroby cukru v Bernarticích. Cukrovar v Bernarticích sice nebyl prvním ve Slezsku (prvenstvím se může chlubit cukrovar v Horní Suché na Těšínsku, který založil v roce 1832 hrabě Jindřich Larisch-Mönnich), ovšem bernartický Josef Latzel zavedl jako první do své výroby parní pohon. Většina vyrobeného cukru směřovala do Pruska a posléze do Německa. Kromě cukrovaru postupně v Bernarticích vybudoval továrnu na zpracování melasy, mlýn na obilí a na olej, zavedl pěstování cukrové řepy, zasloužil se o vzdělávání v zemědělství i o jeho povznesení: spoluzaložil zemědělský a lesnický spolek pro severozápadní Slezsko a finančně podporoval zemědělskou školu v Horních Heřmanicích. Mezi jeho zdárné počiny můžeme počítat i jeho zásluhu na zavedení provozu železnice z Lipové do Bernartic, jejího otevření se ovšem už nedožil. Za své zásluhy mu byl roku 1873 udělen rytířský kříž Řádu FJL. Nebývale ovlivnil celé Bernartice, část obyvatel zaměstnával ve svých podnicích, postupně pronajímал nebo přímo odkupoval sousední dominia. Zemřel 5. ledna 1896. Podniky a statek poté vedl jeho syn Alfred, který dále skupoval okolní statky a rozšířil rodinný majetek.

Ten pak přešel na jeho syna Friedricha Alfréda, který nechal zbourat po zrušení cukrovaru v roce 1904 většinu jeho budov a zaměřil se hlavně na zemědělskou výrobu (pěstování zeleniny a cukrové řepy) a chov koní, a to zvláště po svém neúspěšném pokusu o těžbu zemního plynu a nafty. V roce 1928 budovy cukrovaru používané jako sklad vyhořely. Posledním držitelem bernartických statků byl syn Friedricha Alfréda Alfréd Friedrich, které převzal roku 1942 po otcově smrti. O 3 roky později byl rodový majetek, pozemky o rozloze 225 ha s rodinným sídlem, parkem, palírnou a zahradou, vyvlastněn. Alfréd Friedricha Latzel byl internován v Adolfovicích a odsunut roku 1946 do spolkové země Badensko-Württembersko v Německu. Zemřel v roce 1972.

Anton Cajetan Latzel a rodina (1819 Skorošice – 1886 Javorník)

Průmyslník v oboru stavebních hmot, potravinářství a dřevařství. Již ve svých 20 letech začal podnikat jako majitel velkostatku (šoltéství) ve Vápenné, který v roce 1839 zakoupil jeho otec Josef, a to od vdovy po bývalém majiteli šoltéství Františku Kaluschke. Jeho aktivity se postupně začaly rozšiřovat, vedle provozování bělírny přize se jeho zájem přenesl na v této době lukrativní obor podnikání: lomařství a pálení vápna, kdy začal využívat místního přírodního bohatství. U Vápenné (Zighartice) jsou známy vápenky od roku 1787. Byly to dvě pece vestavěné do svahu a vytápěné bukovým dřevem. Vápno se vozilo hlavně do pruského Slezska. Významněji se výroba rozšířila až po zavedení a stavění tzv. kruhových vápenek. Průkopníkem nové metody pálení vápna se stal Anton Latzel, který tu v roce 1868 postavil první a v roce 1871 druhou kruhovou pec, jedny z prvních v širokém okolí. Později byly stavěny další, zvláště po vybudování železnice v roce 1896. Ve Vápenné začaly podnikat další tři firmy, ale podnik „Anton Latzel Kalkwerk“ byl zdaleka největší. V době první republiky se tři zighartické firmy, které přežily válečný úpadek, sdružily kvůli odbytu v tzv. Zentralverkkaufstelle der Setzdorfer Kalkwerke, tyto firmy vlastnily celkem 10 kruhových pecí, zaměstnávaly přibližně 400 dělníků a hlavním odbytištěm deseti tisíců vagónů bílého vápna bylo stále Německo.

Anton Latzel byl rovněž spolupodílníkem cukrovaru v Bernartcích a podílníkem a prezidentem Holzstiftenfabriks-Aktiengesellschaft v Písečné. V neposlední řadě se jako významný velkopodnikatel a průmyslník stal iniciátorem i nejrůznějších hospodářských podpůrných aktivit: byl spoluzakladatelem zemědělsko-lesnického spolku pro severozápadní Slezsko a zemědělské školy v Horních Heřmanicích, kvůli výrobě rovněž usiloval o zajištění železničního spojení s vnitrozemím. Stejně jako jeho bratr Josef se výstavby železnice již nedožil, zemřel v Javorníku roku 1886. Dědictví přešlo na jeho 7 dětí. Se svou ženou Therese, rozenou Gerblich, dcerou velkostatkáře z Horních Heřmanic, měli celkem 5 synů a 2 dcery: syn Anton (1846-1912) byl majitel velkostatku v Dolní Červené Vodě a poslanec zemského sněmu, Emil se stal notářem, Richard pracoval jako administrátor rodinného panství ve Vápenné (podotýkáme, že toto panství o rozloze 65 ha zůstalo Latzelům až do roku 1945), syn Rudolf začal podnikat v inženýrství hlubinných vrtů ve Vídni, syn Josef (1858-1925) založil ve Vidnavě známé továrny na výrobu šamotového zboží. Dcera Emma dožila v soukromí v Nise, její sestra Marie se provdala za majora Josefa von Ursprung. Někdy kolem roku 1860 tak rodina Latzelů z Vápenné vlastní statky ve Vápenné, Dolní Červené Vodě (zakoupené roku 1865 Antonem Latzelem jun.) a Horních Heřmanicích.

Během 2. světové války došlo k naprostému rozvratu výroby páleného vápna, která na čas ustala. Po válce byla výroba částečně obnovena, ovšem jen v části pecích, zbytek byl zbourán. Majetek byl zestátněn a Latzelové odsunuti. Od roku 1945 převzaly lomy a pece postupně Moravskoslezské cementárny a vápenice Brno, Jesenické vápenice, od roku 1953 n.p. Moravskoslezské vápenice Hranice. V roce 1957 se vápenky sloučily pod n.p. Hranické cementárny a vápenice. Výroba ovšem postupně ustávala, v 60. letech se pálilo vápno už jen v Latzelových pecích u nádraží, v roce 1979 výroba ustala definitivně. Zařízení bylo demontováno, těžba vápence zastavena a vápenky zbořeny.

Počátky výroby šamotárny ve Vidnavě nejsou známy. Jisté je, že počátkem 60. let zahájil v Dolní Červené Vodě na svém panství těžbu plaveného surového kaolínu, suroviny pro výrobu ohnivzdorných hrubých šamotových výrobků, Anton Latzel (1846-1912), syn Antona Latzela z Vápenné, v níž pokračoval a výrobu prohloubil jeho bratr Josef Latzel (1858-1925). Vlastní rozvoj výroby nastal zejména poté, co byly ve Vápenné vystavěny velké vápenné pece, které dokázaly pálit větší množství surového kaolínu. Samotná továrna byla vystavěna až ke konci 19. století, stavbu zahájil Josef Latzel v dnešní Velké Kraši u Vidnavy roku 1897. Kaolín byl až do továrny dopravován z kaolinového lomu úzkokolejnou drahou. Jak surový materiál, tak i samotné šamotové výrobky našly široké uplatnění. Surový kaolín byl dodáván do keramických závodů, železáren; plavený i tabulový kaolín sloužil jako základní surovina pro vznik šamotových výrobků, které se uplatnily v papírenském, gumárenském, keramickém a chemickém prů-

myslu i ve sklářství, jako ohnivzdorné a kyselinám vzdorné cihly a keramický materiál. Roku 1908 se majitel Josef Latzel (syn Antona Latzela) spojil se společností Didier-Werke. Po roce 1945 přešla továrna pod národní správu, později byla zestátněna. V roce 1948 byla šamotárna přivtělena do n.p. Moravských keramických závodů. Výroba šamotových výrobků pokračovala až do začátku 90. let, kdy byla prozatím zastavena. V roce 1904 byla vystavěna při východní části kaple – poutního místa Bolestné P. Marie, zvaná Nad studánkou u Vidnavy – hrobka rodiny Latzelů. Je zde pohřben Anton Latzel (1846-1912), jeho žena Anna Latzel (1847-1911), připomenut je zde i jejich syn Anton (1880-1915), který zahynul za 1. světové války.

LITERATURA

průmyslová výroba všeobecně:

1. Schachermayr: Zur Wirtschaftsgeschichte Schlesiens in den Jahren 1898 bis 1905. ZGKS, 1, 1905/1906, s. 171-182; 2, 1906/1907, s. 46-65.
2. Kutschera, F.: Průmysl Slezska. In: Vlastivědný sborník slezský. Díl 1. Opava 1925, s. 202-210.
3. Indra, B.: Průmyslová výroba ve Slezsku v polovině 19. století. Stav podle konskripce z roku 1846 a 1850: Slezský sborník, 51, 1953, s. 7-28; 52, 1954, s. 353-367.
4. Drkal, S.: Hladová léta na Jesenicku. (Příspěvek k řešení následků neúrody z let 1842-1849 zaváděním nových výrobních metod v předení). Slezský sborník, 60, 1962, č. 3, s. 306-323.
5. Vaňák, B.: Poznámky k současnému stavu zpracování dějin na střední a severní Moravě. Bulletin dějin závodů, 1969, č. 5, s. 47-53.
6. Kraváček, F. - Kubiček, J.: Bibliografie k dějinám průmyslových závodů v Severomoravském kraji. Olomouc, UP 1970, 275 s.
7. Steiner, J.: Severní Morava a severozápadní Slezsko ve struktuře průmyslových oblastí první republiky. Severní Morava, 56, Šumperk 1988, s. 11-20.

cukrovarnictví:

1. Chylik, J.: Slezské cukrovary. Slezský sborník, 52, 1954, s. 499-511.

vápenictví a lomy:

1. Kiegler, F.: Erdgeschichte des Weidenauer Ländchens. Strojopis, nedat.
2. Kiegler, F.: Die natürlichen Rohstoffe und die Industrie der Steine und Erden des Gebietes Weidenau-Grosskrosse. In: Das Weidenauer Ländchen. Neuburg a.d. Donau 1986, s. 188-202.
3. Prokop, F.: Soupis lomů ČSR. Č. 48. Praha 1952, 62 s.
4. Gába, Z.: Těžba vápence a pálení vápna na Jesenicku. Severní Morava, 42, Šumperk 1981, s. 21-29.
5. Vocilka, M.: Lomařství na Jesenicku – podmínky jeho vzniku a vývoj k dnešnímu kamenoprůmyslu. In: Sborník GPO. 25. Ostrava 1982, s. 167-171.

textilní průmysl:

1. Zicha, O.-Polák, A.: K historii textilního průmyslu v okrese Jeseník. In: Jesenicko. Sborník okresu Jeseník ve Slezsku. Jeseník 1948, s. 75-81.
2. Myška, M.: Sociální důsledky krize plátenické výroby v jesenické oblasti v předvečer revoluce r. 1848. Slezský sborník, 56, 1958, s. 289-313.
3. Myška, M.: Slezská lnářská firma „Regenhart und Raymann“ za průmyslové revoluce. Příspěvek k dějinám lnářského průmyslu ve Slezsku. In: Lnářský průmysl – příspěvky k dějinám lnářství na severní Moravě. Sv. 6. Trutnov 1986, s. 85-130.
4. Myška, M.: Lnářský průmysl ve Slezsku v průmyslové revoluci. In: Lnářský průmysl – příspěvky k dějinám. Sv. 5. Trutnov 1984, s. 94-127.
5. Myška, M.: Rozběsek podnikatelů. In: DNA.5-6. Olomouc 2000, s. 112-113.

rodina Latzelů:

1. Kettner, A.: Josef Latzel. Ehrenhalle des politischen Bezirkes Freiwalldau. Freiwalldau 1904, s. 78-81; Der Altvaterbote, 11, 1958, s. 295-298.
1. Kettner, A.: Anton Latzel. Ehrenhalle des politischen Bezirkes Freiwalldau. Freiwalldau 1904, s. 77-78.; Der Altvaterbote, 11, 1958, s. 298.

2. Kettner, A.: Adolf Latzel. Ehrenhalle des politischen Bezirkes Freiwaldau. Freiwaldau 1904, s. 75-77.
3. Latzel, A.F.: Der Oberhof Barzdorf. Der Altvaterbote, 11, 1958, s. 287-295.
4. Latzel, J.: Gutbesitzer Alfred F. Latzel. Der Altvaterbote, 25, 1972, s. 269.
5. Latzel, J.-Ludwig, G.-Pachl, H.: Barzdorf. Jauernig und das Jauerniger Ländchen. Regensburg 1983, s. 394-437.

místopis okresu Jeseník (Frývaldov):

1. Zuber, R.: Jesenícko v období feudalismu do roku 1848. Šumperk 1966, 535 s.
  2. Bartoš, J. a kol.: Historický místopis Moravy a Slezska v letech 1848-1960. Sv. 13. Olomouc 1994, s. 228 s.
  3. Tempírová, D. a kol.: Století železnice na Jesenícku. Šumperk 1996, 62 s.
  4. Kol. autorů: 100 let zemědělské školy v Horních Heřmanicích 1869-1969. Šumperk 1969, 59 s.
  5. Kol. autorů: Vidnava 1268-1993. Sborník k 725. výročí založení města. Vidnava 1993, 58 s.
- Kol. autorů: Der politische Bezirke Freiwaldau mit den Gerichtbezirken Freiwaldau, Jauernig, Weidenau und Zuckmantel. Hohenstadt (Zábřeh) 1938, 208 s.

RESUMÉ

Die Unternehmerfamilie Latzel

Den Beginn des Industrieunternehmertums der Familie Latzel, die aus Žulová [Friedeberg] stammt, müssen wir im Handel mit Kammgarn und Leinen sehen, der unter anderem auch hinter dem Erfolg der Jeseníker Unternehmerfamilie Raymann steht. Am Übergang des 18. in das 19. Jahrhundert führten Josef Latzel und sein Vater Michael Latzel bereits einen richtigen Großhandel, wobei das Leinenmaterial – Kammgarn und Fertigprodukte – besonders in die deutschen Länder verkauft wurde. In den 30er Jahren, vor der Krise der Textilprodukte, wuchs das Eigentum von Josef Latzel so an, dass er darauf seine Kinder materiell gut absichern konnte. Außer seinem Familiengut in Skorošice [Gurschdorf], das sein ältester Sohn Ernst erbte, kaufte er nach und nach ein Gut in Bernartice [Barzdorf] für seinen Sohn Josef Phillip (1836), ein Gut (Dorfschulzenstelle) in Vápenná [Setzdorf] für den Sohn Anton (1839) und ein Gut (Dorfschulzenstelle) in Tomikovice [Domsdorf] für den Sohn Ernst (1844). Wahrscheinlich infolge der schweren Absatzkrise auf dem Textilgebiet in den 40er Jahren des 19. Jahrhunderts richteten sich die unternehmerischen Aktivitäten dieser Söhne, außer der Bewirtschaftung der landwirtschaftlichen Anwesen und Grundstücke, auf andere, neu entstehende oder lukrativere Branchen: die Lebensmittelindustrie, die Gesteinsgewinnung und die Kalkbrennerei oder die Holzverarbeitende Industrie. Die Unternehmungen in diesen Branchen erwiesen sich als sehr erfolgreich, alle Betriebe wuchsen allmählich so weit, dass sie zu den größten in der Gegend wurden, sie beschäftigten Hunderte von Menschen und erhöhten und sicherten die Prosperität der Region.

Przedsiębiorcy z rodziny Latzelów

Początki działalności przemysłowej rodziny Latzelów, która pochodziła z Żulovej, wiążą się z handlem przędzą i płótnem, który także był powodem sukcesu jesenickiej rodziny Raymannów. Na przełomie XVIII i XIX w. Josef Latzel i jego ojciec Michael prowadzili hurtownię, której towary były sprzedawane głównie do ziemi niemieckich. W latach 30., przed kryzysem branży tekstylnej, majątek Josefa Latzela był na tyle duży, że mógł dobrze wyposażyć swoje dzieci: oprócz rodzinnego majątku w Skorošicach, które odziedziczył najstarszy syn Arnošt, zakupił kolejno majątek w Bernarticach dla syna Josefa Filipa (1836), majątek (sołectwo) w Vapennej dla syna Antona (1839) i majątek (sołectwo) w Tomikovicach dla syna Arnošta (1844). Zapewne z powodu trudności ze zbytem wyrobów tekstylnych w latach 40. XIX w. synowie Josefa, oprócz rolnictwa, przenieśli swoje zainteresowania na nowopowstające lub bardziej lukratywne gałęzie: przemysł spożywczy, kamieniołomy, wapienniki i przemysł drzewny. Ich działalność okazała się bardzo zyskowna, a wszystkie przedsiębiorstwa stopniowo tak się rozrosły, że stały się jednymi z największych w kraju, zatrudniały setki ludzi i przyczyniały się do dobrobytu regionu.

OSOBNOSTI ZABÝVAJÍCÍ SE NEŽIVOU PŘÍRODOU JESENICKA A JEJICH DÍLO, KTERÉ SI PŘIPOMÍNÁME V ROCE 2003

RNDr. Jan Hauk, CSc., VMJ Jeseník

Dámy a pánové,

loňského roku jsem měl tu čest představit zde podrobně život a dílo dvou velikých osobností a odborníků z Jesenicka, kterým připadla na loňský a letošní rok kulatá výročí, - inženýrů Franze Kieglera a Bruna Kralíka. Památník Bruna Kralíka k jeho 100. výročí narození je již odhalen blízko jeho rodného domku v Žulové, památník Franze Kieglera odhalíme nejspíše v sobotu 25. října, v předvečer jeho nedožitých stých narozenin.

Letos, s ohledem na zadané téma - „Osobnosti průmyslníků a vědců a jejich podíl na rozvoji regionu“, bych si rád všiml kratší formou více osobností. Jesenícko je neobyčejně zajímavé a bohaté svou neživou přírodou. Nemá tedy divu, že za ta staletí, co se jím lidé zabývají, se nahromadilo takřka nepřehledné množství osobností, které přispěly k jeho poznání a rozkvětu. A jelikož většinou působení osobností průmyslníků předchází znalosti krajiny a nerostných surovin, všimneme si dnes těch, jejichž práce rozvoji průmyslu předcházela, případně ji urychlovala a umožňovala.

Některé osobnosti se zabývaly nerostným bohatstvím Jesenicka přímo, jiné například geologickými studiemi, které pak vedly k nálezům dalšího nerostného bohatství a poté dalšímu rozkvětu Jesenicka, či jeho částí. Jedinou spravedlivou možností, jak učinit pro dnešní příležitost nějaký výběr, aniž bych riskoval konflikt se záhrobím, koho všeho jsem všeho opomněl, je připomenout významné osobnosti a jejich dílo, které mají letos výročí. A jelikož příští rok bude tématem nejspíše „Jesenícko v literatuře“, dovoluji si připomenout i některé osobnosti, které budou mít kulaté výročí příštího roku, případně je měly vloni.

Jedním z největších znalců mineralogických a geologických poměrů Moravy a Slezska byl **Ernst Friedrich Glocker**. Letos slavíme **210 let** od jeho narození a smutně připomínáme **145 let** od jeho úmrtí. Narodil se roku 1793 ve Stuttgartu, kde také roku 1858 zemřel. Od roku 1811 studoval na univerzitě v Tübingenu filozofii a teologii, ale mnoho času věnoval i přírodním vědám. Je to zjevně náhoda, ale řekl bych, že příhodná, že stejného roku, co počal profesor Glocker svá vysokoškolská studia, byla do Vratislavi, do tzv. Josefského konviktů, přestěhována z Frankfurtu nad Odrou univerzita. Po vysvěcení působil v duchovní správě a roku 1818 přišel do Vratislavi, kde zpočátku vyučoval na Magdalenině gymnáziu. Záhy se však habilitoval na nově vzniklé univerzitě pro obor mineralogie a roku 1824 byl jmenován zprvu mimořádným a později řádným profesorem mineralogie. Během svého působení se velmi pečlivě zabýval jak pruským, tak rakouským Slezskem. Pozornost věnoval i Moravě, veškerá mineralogická studia vždy konal v kontextu geologického vývoje dané oblasti, včetně sledování pokračování geologických struktur. Byl neobyčejně plodný publikačně, jen ze Slezska a z Moravy zanechal 59 prací. Jeho velikým počinem bylo zpracování slezské mineralogické literatury do konce 18. stol. Na univerzitě působil do roku 1854, kdy odešel do penze a žil v Halle, Zhořelci a ve Stuttgartu.

145 let uplynulo letos také od úmrtí **Faustina Ense**. Ten se narodil roku 1782 v Rothweilu v Breisgau a zemřel 1858 v Bregenci. Původně byl novicem řádu benediktinů a ve Freiburgu studoval filozofii a práva. V roce 1808 se stal vychovatelem v rodině von Badenfelda v Opavě. Ale stále jej to táhlo k přírodním vědám a tak se v letech 1812 - 1813 stal suplentem matematiky a přírodopisu opavského gymnázia a 1814 byl jmenován řádným profesorem.

Tento rok - **1814**, si dovoluji zvýraznit. Za biskupa Josefa Christiana Hohenlohe - Waldenburg - Bartensteina totiž vznikla v javornickém zámku pod vedením vídeňského císařského kustoda Schücka velice zajímavá geologicko-mineralogická expozice. Zatímco Národní muzeum v Praze vzniklo až v roce 1818. Osudy této expozice, jakož i osoba a celé dílo kustoda Schücka jsou ještě stále předmětem našeho zkoumání. Ale my jsme hovořili o Faustinu Ensovi. Je jedním ze spoluzakladatelů opavského zemského muzea, bylo založeno ve stejném roce, kdy se stal řádným profesorem - 1814 a od roku 1822 byl jeho kustodem. Velmi intenzivně se věnoval studiu Opavska, včetně jeho nejsevernější části. Hojně publikoval a k jeho nejvýznamnějším pracem z pohledu geologických věd patří čtyřsvazkové dílo „Das Oppaland

oder der Troppauer Kreis“ (vyšlo ve Vídni v letech 1835 - 1836). Vedle topografických a dějepisných dat zde uvádí i geologické poměry a věnuje se i nerostným surovinám. Připravoval samostatný geologický popis Jeseníků, ale k tomu již bohužel nedošlo. Tiskem vyšel jen krátký náčrt.

200 let by se letos dožil **Christian rytíř d'Elvert**. Narodil se 1803 v Brně, kde také roku 1901 zemřel. Jeho kariéru můžeme stručně shrnout do několika vět - po studiu se stal praktikantem při moravsko-slezském guberniu a roku 1868 odešel do výslužby jako vrchní finanční rada. Zasedal v obecním zastupitelstvu města Brna, několikrát byl starostou a také se stal poslancem moravského zemského sněmu. V letech 1871 - 1882 byl též poslancem říšské rady ve Vídni a mj. je dodnes čestným občanem města Jihlavy. Ve svém volném čase byl především neobyčejně činný v historických oborech. Za svou činnost byl zvolen dopisujícím členem Královské české společnosti nauk. Pro geologii je neobyčejně důležitá jeho práce z roku 1866, vydaná v Brně, „Zur Geschichte des Bergbaues und Hüttenwesens in Mähren und Österr. Schlesien“. Nevím, jak v historických oborech, ale v geologii byl často, po druhé světové válce, pomlouván, že jeho práce jsou plné nepřesností a mylných výkladů. Mohu zodpovědně prohlásit, že všechny jeho údaje o rudních lokalitách (kupř. zlata, barevných kovů, grafitu a další), se kterými jsem pracoval, „sedí“. Osobně jsem na základě studia této jeho práce ověřil do té doby zapomenuté ložiskové výskyty zlata jak na Jesenicku, tak i např. na území dnešního Polska. Odpovídají popisy hornin, údaje o kovatostech a zdařilé jsou i poznámky báňsko-historické. Nejspíše takto pracoval i ve svých ryze historických pracích, neboť jenom na internetu je o něm a jeho díle neobyčejně bohatá literatura.

Ale vraťme se zpět do Vratislavi. Psal se rok 1818 (tedy **před 185 lety**) a narodil se **Gustav Adolf Kenngott**. Po studiu se již ve svých 26 letech stal docentem mineralogie vratislavské univerzity. Šíře jeho mineralogických zájmů byla taková, že jej v letech 1852 - 1856 nalézáme jako adjunkta P. Partsche při dvorním mineralogickém kabinetu ve Vídni. Byl vynikajícím mineralogem a krystalografem. Samozřejmě, že se také nevyhnul práci ve známém spolku Wernerově v Brně. Velice dobře v rámci této aktivity prozkoumal geologické poměry severozápadní části opavského Slezska, tedy rovněž Jesenicko. Roku 1856 byl jmenován profesorem polytechniky v Curychu a později se stal profesorem i curyšské univerzity. V Curychu zemřel roku 1897 po skutečně velmi plodném životě.

Rok 1818 byl vůbec přínosný pro geologii Jesenicka a Evropy. V Hildesheimu v Hannoversku se narodil **Carl Ferdinand Roemer** (tedy by se dožil letos rovněž **185 let**). Jeho další dva bratři se významně zapsali do dějin německé geologie. Studoval v Göttingen a Heidelbergu nejprve práva a později přírodní vědy. Roku 1840 byl promován doktorem filozofie. Pilně studoval mineralogii a geologii Evropy a roku 1845 podnikl studijní cestu pro porovnání do Texasu a Tennessee. Po návratu se roku 1848 habilitoval na univerzitě v Bonnu a roku 1855 byl jmenován řádným profesorem mineralogie a geologie na univerzitě ve Vratislavi, kde již setrval až do své smrti. Ve svých studiích se věnoval velmi pečlivě i oběma našim Jeseníkům, a to jak z pohledu geologického, tak mineralogického a paleontologického. Mezi spousty jeho vynikajících prací patří i „Geologie von Oberschlesien“ z roku 1870. Pan profesor byl velmi vzdělaný pán a pokud zařadil Jesenicko, které bylo vždy součástí Dolního Slezska, do Horního, pak to bylo jediné proto, že musel vyhovět požadavkům pruské administrativy, která z hlediska správního nesprávně přerozdělila historické území Slezska.

V souvislosti s prof. Roemerem se na Jesenicku vždy připomínají mj. i proslulé zkameněliny ze Suchého vrchu u Vrba. Ale již méně se připomíná, že jejich nálezce je **Anton Halfar**, který zemřel před **110 lety**. Narodil se roku 1836 v Ratscher Mühle v Ratibořsku (sv. od Opavy). Roku 1856 vstoupil do služeb Státního báňského úřadu Pruského Slezska, kde prováděl geologická mapování, důlní výzkumy a pod. V letech 1864 až 1869 byl přidělen jako spolupracovník prof. Roemerovi pro sestavení již zmíněné geologické mapy Horního Slezska. Při mapování objevil roku 1865 na Suché hoře bohatou spodnodedovskou faunu a tak vlastně položil základ stratigrafii Jesenicka. Jeho zásluhy jsou však mnohem širší - během své práce dokázal mj. objevit všechny lokality skýtající na našem území zkameněliny, jako kupř. v Nizkém Jeseníku. Jeho znalosti byly velmi široké, např. se velmi zasloužil o znovupoznání některých rudních nerostů z okolí Zlatých Hor.

Tyto četné práce a výzkumy, řádně publikované a se zájmem sledované i širokou veřejností, zajímaví se o neživou přírodu, pochopitelně neunikly především těm, kteří byt z jiných oborů se sami aktivně výzkumů našeho území účastnili. Letos by se dožil **190 let Josef Melion**, doktor medicíny. Narodil se roku 1813 v Jihlavě a zemřel 1905 v Brně. S geologií Jeseníků se počal seznamovat podrobně již v roce 1840, kdy působil jako praktický lékař v Bruntále a posléze pak v letech 1841 - 1850 v Budišově nad Budišovkou. Odtud odešel jako praktický lékař do Brna a od roku 1852 působil jako okresní policejní lékař. Od 1855 byl ordinářem konventu Milosrdných bratří a v nemocnici Alžběteinek. Mimo svou lékařskou praxi se věnoval s neobyčejnou pílí a nadšením přírodovědeckým výzkumům Moravy a Slezska.

Zůstala po něm dlouhá řada článků z balneologie, geologie, mineralogie, paleontologie a dalších oborů geologických věd. Roku 1854 byl jmenován dopisujícím členem říšského geologického ústavu ve Vídni. Vytvořil velikou a neobyčejně cennou sbírku nerostů, ve které jsou slezské zastoupeny velmi široce. Dnes je uložena v Moravském zemském muzeu a mnohé její exponáty stále slouží při detailních studiích Slezska. Mezi jeho četnými pracemi patří k velmi důležitým i biografie Albina Heinricha a Ludwiga Hoheneggera.

Příští rok si připomeneme **140. výročí úmrtí Albina Heinricha**, který se narodil 1785 ve Frýdlantu nad Moravicí u Rýmařova (dnes Břidličná) a zemřel 1864 v Brně. Bývá označován za „otce moravskoslezské mineralogie“. Studoval na univerzitách ve Vídni a Prešpurku, zabýval se starou řeckou a římskou kulturou a ovládal dokonale klasické jazyky. Přesto byly jeho oblíbenými předměty botanika, mineralogie a geologie. Po studiích se mu podařilo získat místo vychovatele ve šlechtické rodině v Krakově. Zde úspěšně složil zkoušky pro učitelství na gymnáziích a vytvořil velkou sbírku nerostů a hornin ze západní Haliče.

Roku 1809 ji musel při polském povstání opustit a tak tak zachránil holý život. Roku 1813 získal místo v gymnáziu v Těšíně a blíže se seznámil s **Leopoldem Janem Šeršníkem**.

A zde musíme opět udělat trošku odbočku. Příštího roku si připomeneme **190. výročí úmrtí** tohoto velikého syna českého Slezska. Narodil se 1747 v Těšíně a tam také roku 1814 zemřel. Byl synem městského syndika a roku 1764 vstoupil v Olomouci do jezuitského řádu. Studoval v Brně, Březnici a v Praze. Roku 1770 vyučoval v jezuitském gymnáziu v západočeském Chebu a 1774 byl vysvěcen na kněze. Téhož roku se stal adjunktem knihovny pražského Klementina. Roku 1776 se vrátil do Těšina, kde působil jako profesor rétoriky a poetiky. 1787 se stal prefektem těšínského gymnázia. A začal naplňovat své velké záměry. Velká knihovna, kterou vybudoval při gymnáziu, bohužel shořela, ale neshořelo přírodopisné muzeum se sběry ze všech tří říší. Toto muzeum bylo logicky zpočátku zaměřeno především k Těšínsku, ale postupně se rozrůstalo o sběry z celého Slezska. V roce 1802 již mohl přistoupit ke zřízení Městského muzea v Těšíně, které je tak nejstarším v českých zemích. Bohužel díky politickým proměnám se s ním nemůžeme pyšnit přímo, neboť v současné době je tak říkajíc „za vodou“, v polské části města Těšina. Sbírkou nerostů a hornin byly oceněny na 30 000 zlatých a již to naznačuje, co se podařilo Leopoldu J. Šeršníkovi dokázat. O jeho péči svědčí i to, že na udržování muzea a k ustanovení kustoda věnoval 10 000 zlatých. Samozřejmě, jak bylo tehdy běžné, jeho činnost byla mnohostrannější, takže se zabýval i historií, filologií a matematikou. Nicméně patrně měl skutečně největší vztah k mineralogii a současně velmi dobře znal její praktický dopad, neboť pro žáky, kteří v ní vynikli, založil stříbrnou medaili, která se udělovala každoročně.

Ale vraťme se zpět k **Albinu Heinrichovi**. Po smrti L. J. Šeršníka roku 1814 převzal správu gymnaziálních a muzejních sbírek. Rozšířil je o knihovnu a další ukázky. Svůj pobyt v Těšíně ukončil roku 1831 tím, že sepsal veškeré tehdy známé nerosty, horniny a zkameněliny těšínského kraje, které takřka všechny ověřil na svých exkurzích. Poté odešel do akademického gymnázia v Brně, kde působil do roku 1850. Přitom v letech 1836 - 1864 pracoval jako kustod v Moravském zemském muzeu (tehdejší Františkově muzeu). Sbírkou zde byly v chaotickém stavu. V roce 1845 ukončil Heinrich jejich katalogizaci a uspořádání. V roce 1853 pak vydal prvního průvodce po sbírkách, kam pravidelně vodil mládež. Za tuto obětavou práci jej vyznamenala Moravskoslezská společnost, které muzeum patřilo, zlatou medailí. Roku 1851 byl zvolen prvním předsedou jím založeného Wernerova spolku, jehož úkolem byl geologický výzkum Moravy a Slezska. Především navázal na Kennigottovy výzkumy Slezska a na své útráty studoval geologické poměry obou Jeseníků a jejich okolí. Nezapomínal na Těšínské muzeum a tak do něj z těchto výzkumů přibývalo mnoho exponátů. K významu tohoto muzea, o němž se tak Albin Heinrich a další zasloužili, můžeme dodat jen tolik, že v polovině 19. stol. mělo cca 2 500 exponátů, zatímco v roce 1930 již 9 000. Pochopitelně, že měl Albin Heinrich i obrovskou publikační činnost, jeho práce jsou dodnes zdrojem informací, zejména z lokalit, které jsou dnes již kupř. beznadějně zaniklé.

Připomněli jsme slavný Wernerův spolek - pojmenovaný po Abrahamu Gottlobovi Wernerovi, profesorovi mineralogie a hornictví báňské akademie ve Freibergu, mj. tvůrci jednoho ze systémů nerostů a hornin, který zemřel v roce 1817 v Drážďanech. Pro tento spolek pracoval i **Franz Foetterle**, který by se letos dožil **180 let**. Roku 1823 se narodil v Mramotících u Znojma a zemřel 1876 ve Vídni. Po vystudování báňského inženýrství působil jako báňský praktikant v rakouském Gmundenu a od roku 1849 byl asistentem říšského geologického ústavu ve Vídni. Roku 1867 byl jmenován hlavním geologem a roku 1873 náměstkem ředitele říšského geologického ústavu ve Vídni. Mezi mnoha a mnoha jeho pracemi vynikají i ty, které vykonal pro brněnský Wernerův spolek. Své poznatky shrnul roku 1866 mj. v geologické mapě markrabství Moravského a vévodství Slezského v měřítku 1:280 000. To již nastávala slavná doba, kdy nejlépe geologicky zmapovanou a vysvětlenou částí celé habsburské monarchie byl Hrubý Jeseník a Lesní Čtvrť v Rakousku. Mnohé z těchto poznatků platí dodnes a významně přispěly

k poznání geologického vývoje planety Země. Kromě základních geologických prací a řešení geologického vývoje nám zanechal Franz Foetterle i četné práce o rudních ložiscích, včetně prací montanistických, neboť to byl jeden z hlavních cílů tehdejšího snažení, co nejlépe zhodnotit nerostně bohatství pro další rozvoj území.

O deset let méně než Franz Foetterle by se letos dožil **Guido Karl Heinrich Hector Stache** - bylo by mu **170 let**. Narodil se 1833 v dnešním polském Namyslově (východně od Vratislavi) a zemřel 1921 ve Vídni. Studoval přírodní vědy, zejména geologii, na univerzitách ve Vratislavi a v Berlíně. Roku 1855 dosáhl doktorátu filozofie ve Vratislavi a následujícího roku nastoupil do říšského geologického ústavu ve Vídni. Uplynula léta pilné práce a roku 1892 se stal jeho ředitelem, kteroužto funkci zastával do roku 1902. Opět z takřka nepřeborných výsledků jeho práce - geologických a paleontologických studií z celé monarchie, si musíme připomenout především jeho mapovací a výzkumné práce, které v rámci Wernerova spolku provedl v mladých letech v Nizkém Jeseníku a v nízkém knížectví, především na severu Jesenicka.

155 let letos uplývá od narození **Franze Kretschmera**. Pochází z Ostravy - Vítkovic. Narodil se 1848 a zemřel 1921 ve Šternberku na Moravě, ve stejném roce jako ředitel Stache. Na rozdíl od něj vystudoval báňskou akademii v Příbrami a po studiu působil v ostravsko-karvinském revíru. Od roku 1875 až do svého odchodu do penze v roce 1908 (tedy před **95 lety**) byl vedoucím Sobotínsko-štěpánovické železářské společnosti. Byl rovněž korespondentem říšského geologického ústavu ve Vídni a poslední dva roky před svou smrtí spolupracovníkem Státního geologického ústavu v Praze. Nad rámec svých pracovních povinností se velmi významně zasloužil o detailní poznání jak hornin, tak rudnin a nerostů především Jesenicka. Rovněž se intenzivně věnoval báňsko-historickým studiím. Z jeho četných prací se vychází dodnes a mnohé nejsou dodnes doceněny. Za svého života nashromáždil pozoruhodnou sbírku hornin, rudnin a nerostů, která byla v roce 1908 zakoupena Moravským zemským výborem pro Moravské zemské muzeum. Je mezi nimi mnoho velmi unikátních ukázek, které podrobeny zkoumání dnešními metodami velmi přispěli k modernímu pojetí vývoje geologie obou Jeseníků, včetně Rychlebských hor a Králického Sněžníku, spolu s upřesněním původu zdejších ložisek.

Již jsme připomněli některé „laiky“, kteří vykonali mnoho pro poznání Jesenicka a jeho širšího okolí. Jejich výsledky byly kupř. použity i při prospekčních pracích po druhé světové válce. Mezi přátele již zmíněného Josefa Meliona patřil i **Bruno Kučera**, který by se letos dožil **140 let**. Narodil se 1863 ve Velkém Meziříčí a zemřel roku 1934 v Brně. V letech 1910 až 1930 byl ředitelem brněnské Zemské nemocnice. Zabýval se horlivě sběrem moravských a slezských nerostů a spolu s Eduardem Burkartem (jehož velkolepá práce „Moravské nerosty a jejich literatura“ slaví letos 50 let od svého vydání) našli mnohé nové nerosty, mnohá nová naleziště a opravili a vysvětlili četné nepřesnosti ve starší literatuře. Jeho sbírka, která je dnes součástí fondu Moravského zemského muzea, má přes 8 000 exponátů. Je v ní vložena i sbírka J. Meliona, kterou od něj B. Kučera získal.

Velikým pomocníkem těchto pánů sběratelů byl i **Karl Schirmeisen**, který by se letos dožil **135 let** a bohužel zemřel před **45 lety**. Narodil se roku 1868 v Žamberku a zemřel 1958 v Ahrweileru blízko Koblence. Mezi jeho velké zásluhy patří, že spolu s prof. Antonem Rzehakem zkatalogizovali, uspořádali a rozšířili sbírky Františkova muzea v Brně (i o mnohé exponáty ze Slezska). Karl Schirmeisen byl totiž od roku 1901 do roku 1917 kustodem mineralogických sbírek a současně redigoval muzejní časopis. Též byl předsedou spolku zabývajícího se studiem přírody. Letos mají výročí i dvě jeho zajímavé práce - je to již 110 let, co vydal přehled moravských a slezských mramorů a 100 let, co vyšel jeho systematický přehled moravských a slezských nerostů a jejich nalezišť.

Hodně jsme teď hovořili o Františkově muzeu, dnešním Moravském zemském muzeu v Brně. Nebylo by správné nezmínit se i o jiném muzeu od pismene F - Ferdinandově. Navíc, když je to letos **95 let**, kdy se kustodem Ferdinandova muzea v Olomouci (od roku 1924 Městského přírodovědeckého muzea) stal **Heinrich Laus**. Vloni by se dožil **130 let**. Narodil se roku 1872 v Neslovicích u Ivančic a zemřel 1941 v Olomouci. Po absolvování Učitelského ústavu působil 10 let na obecných a měšťanských školách v Brně. Přitom navštěvoval jako mimořádný posluchač přednášky profesorů Makowského a Rzehaka na brněnské německé technice. V roce 1895 založil v Brně Učitelský klub pro přírodovědu a vloni to bylo 100 let, co byl jmenován profesorem na německém učitelském ústavu v Olomouci, kde působil téměř 30 let. Ze svých četných exkurzí a cest napsal mnoho publikací, v nichž se hojně věnoval i českému Slezsku. Jako kustod Ferdinandova muzea (od roku 1908 až do své smrti) vykonal další obrovskou práci. Umístil a popsal více než 9 000 přírodnin, navíc ještě 400 svazků všeobecného herbáře. Dnešní Vlastivědné muzeum v Olomouci vděčí Heinrichu Lausovi za solidní základy a bohaté sbírkové fondy, včetně mnoha materiálů ze Slezska. Zabýval se botanikou, zoologií, ochranou přírody a hojně geologickými vědami. Jak geologickou stavbou, tak kupř. mineralogií. Významná je např. jeho práce o užité

kových nerostech a horninách Moravy a Slezska.

120 let by se letos dožil **Karl Jüttner**. Narodil se 1883 ve Slavonii v Jugoslávii a zemřel roku 1959 v Bratislavě. Na vídeňské univerzitě studoval zeměpis a dějepis a geologii poté v Berlíně a ve Vídni. Roku 1907 dosáhl doktorátu a učil na reálných školách ve Vídni a od roku 1909 do roku 1945 na státním německém gymnáziu v Mikulově. Od roku 1913 pracoval v Mikulově i v muzejním spolku. V roce 1945 se stal ředitelem okresního muzea v Mikulově a správcem mikulovského zámku. Velmi se zasloužil o sbírky mikulovského muzea, studoval tamější přírodu a mj. jako první upozornil na paleolitické naleziště u Dolních Věstonic. Pro nás jsou nejdůležitější jeho práce a znalosti, které získal ve Slezsku. Již jeho doktorská práce je přínosná - o čedičových proudech u Bruntálu. Čedičům zůstal věrný i v dalších pracích. Kromě toho se zabýval podrobně celým kvartérem Jesenicka - pozůstatky po pevninských ledovcích, periglaciálním zvětráváním (kupř. granitů) a pod. Jako spoluautor se podílel spolu s A. Rosiwałem, G. Götzingrem a L. Finckem na proslulé geologické mapě z roku 1931 - list Javorník - Otmuchov.

100 let by se letos dožil **Karel Zapletal**. Narodil se 1903 ve Velké Bíteši a zemřel 1972 v Brně. Od roku 1925 působil v mineralogicko-geologickém oddělení Moravského zemského muzea v Brně. Nejprve jako asistent, posléze jako kustod a od roku 1945 jako přednosta oddělení. Roku 1929 se habilitoval z geologie a petrografie na brněnské Vysoké škole technické a později i na univerzitě v Brně. Roku 1936 byl jmenován nehonorovaným profesorem geologie a petrografie na technice v Brně a roku 1948 řádným profesorem geologie na Masarykově univerzitě v Brně. Výsledky jeho práce jsou obrovské. Ať se jedná o odborné publikace, či jeho činnost pedagogickou. Mimo jiné významně přispěl k znovupoznání četných ložisek Slezska a k jejich poválečné exploataci.

Zmínili jsme již známou geologickou mapu z roku 1931 - list Javorník - Otmuchov. Jedním z jejích spoluautorů byl **August Karl Rosiwal**, od jehož smrti letos uplývá **80 let**. Narodil se 1860 ve Vídni a zemřel 1923 rovněž ve Vídni. Roku 1885 se stal asistentem mineralogie a geologie na vídeňské technice, roku 1892 docentem mineralogie a petrografie. Od roku 1891 byl rakouským zemským geologem a roku 1892 se stal hlavním geologem. Roku 1918 pak byl jmenován profesorem mineralogie a geologie na vídeňské technice. Mezi mnoha jeho pracemi můžeme připomenout z naší oblasti práce o zlatých ložiscích, kontaktních nerostech, prováděl mapování listu Jeseník apod.

A opět je to souhra náhod, že ve stejném roce (1923), kdy odchází prof. A. Rosiwal, vydává **František Drahný** svou práci - Přehled geologických poměrů Slezska. Narodil se 1879 ve Skochovicích u Poděbrad a zemřel 1964 v Bratislavě. Příštího roku si tedy připomeneme **60. výročí** jeho úmrtí. Vystudoval přírodní vědy a od roku 1906 působil jako asistent profesora Jahna v mineralogicko-geologickém ústavu při brněnské České vysoké škole technické. V roce 1909 odešel na střední hospodářskou školu v Roudnici nad Labem a v roce 1922 odešel ve funkci ředitele do nově zřízené střední hospodářské školy do Opavy. Tuto školu rozšířil a působil tam až do druhé světové války. Po roce 1945 ji pomáhal obnovit. Vedle svých pracovních povinností se věnoval studiu geologickým poměrům Jesenicka a Opavska.

Bylo by ještě mnoho a mnoho jmen a prací, která bychom si mohli připomenout, která mají letos výročí. Jako kupř. letos uplývá **50 let** od úmrtí prof. **J. Šusty** - od něhož mj. pochází skvělá sbírka zkamenělin z ostravsko-karvinského revíru v Ostravském muzeu. Nebo prof. **Z. Pacáka**, který zemřel před **35 lety** a kupř. jehož dodnes velmi užívaná publikace o čedičích Jeseníků má letos **75. výročí** svého vydání. Stejně tak bychom mohli připomenout, že **55 let** má práce **T. Kruti** „Nerostopisné poměry Opavského Slezska“, kam v té době ještě Jesenícko patřilo. A také je to **30 let**, co vydal proslulé „Slezské nerosty a jejich literaturu“, které jsou dodnes základní nejrozsáhlejší literaturou. Připomínáme jeho dílo, neboť T. Krutů již bohužel rovněž není mezi námi.

Dalo by se jmenovat ještě mnohé osobnosti, které přispěly k poznání Slezska pro jeho další rozvoj. Nezbýlo zde již času na slezské podnikatele, ty připomeneme při jiné další příležitosti, kupř. pana A. Frankého, který oživil průmysl Jesenicka po krizi na počátku 20. let a další a další.

RESUMÉ

Persönlichkeiten, die sich mit der unbelebten Natur der Jeseniker Region beschäftigten und ihr Werk, dessen wir im Jahre 2003 gedenken

Im Hinblick auf das vorgegebene Thema – „Persönlichkeiten von Industriellen und Wissenschaftlern und ihr Anteil an der Entwicklung der Region“ – wäre es notwendig in kurzer Form mehreren Persönlichkeiten Aufmerksamkeit zu schenken. Die Jeseniker Region ist in ihrer unbelebten Natur ungewöhnlich interessant und reich. Es ist daher nicht verwunderlich, dass während der Jahrhunderte, in denen sich die Menschen damit beschäftigten, sich eine fast unüberschaubare Vielzahl von Persönlichkeiten zusammengefunden hat, die zu ihrer Kenntnis und zum Aufblühen beigetragen hat. Dem Wirken von Industriellenpersönlichkeiten ging meist eine Kenntnis des Gebietes und der Mineralrohstoffe voraus. Diese Kenntnis beschleunigte und ermöglichte wohl die Wissbegierde dieser Persönlichkeiten, deren Arbeit der Entwicklung der Industrie vorausging.

Einige Persönlichkeiten beschäftigten sich direkt mit dem Mineralreichtum der Jeseniker Region, andere zum Beispiel mit geologischen Studien, die dann zum Auffinden weiterer Arten des Mineralreichtums und schließlich zum weiteren Aufblühen der Jeseniker Region oder ihrer Teile führten. Die einzige Möglichkeit, um aus diesem Anlass irgend eine gerechte Auswahl treffen zu können, ohne einen Konflikt mit den Verstorbenen darüber zu riskieren, wer alles erwähnt werden müsste, wäre an diejenigen bedeutenden Persönlichkeiten und ihr Werk zu erinnern, die im Jahre 2003 einen Jahrestag haben. Und mit Rücksicht auf die Themen der nächsten Jahre wurden auch Persönlichkeiten erwähnt, die runde Jahrestage im Jahre 2004 haben werden bzw. solche im Jahre 2002 hatten.

Osoby zajmujące się przyrodą nieożywioną Jesenicka i ich dzieło, które przypominamy w 2003 r.

Stosownie do tematu „Przemysłowcy i badacze i ich udział w rozwoju regionu” trzeba krótko przypomnieć więcej osób. Jesenicko ma niezwykle ciekawą i bogatą przyrodę nieożywioną. Nic zatem dziwnego, że przez stulecia badań, zebrało się mnóstwo osób, które przyczyniły się do jego poznania i rozkwitu. Działalność przemysłowców w większości poprzedzało poznanie kraju i jego surowców mineralnych, dlatego poświęcamy uwagę tym osobom, których prace poprzedzały rozwój przemysłu, w niektórych przypadkach go przyspieszały i umożliwiały. Niektóre osoby zajmowały się bezpośrednio bogactwami mineralnymi Jesenicka, inne na przykład badaniami geologicznymi, które prowadziły do znalezisk innych bogactw mineralnych, a potem do rozkwitu Jesenicka lub jego części. Jedyną możliwością wyboru spośród licznych zasłużonych, było przypomnienie tych, którzy mają swoje rocznice w 2003 r. Ze względu na tematy z następnych lat wspomniano też osoby, które będą mieć okrągłe rocznice w 2004, jak i te, które miały je w 2002 r.

ARCHEOBOTANIK ALOIS FIETZ

Mgr. Antonín Lyko, VMJ Jeseník

Průkopníkem paleobotanických výzkumů v archeologických nálezech v našich zemích byl dr. Alois Fietz z německé techniky v Brně.

Narodil se 10. ledna roku 1890 ve Městě Albrechticích; vyrůstal však v Supíkovcích, kde jeho rodiče získali zemědělskou usedlost. Po absolvování gymnázia ve Vidnavě odešel studovat přírodní vědy na vídeňskou univerzitu. Roku 1913 nastoupil jako asistent na německou techniku v Brně. Doktorát z filozofie získal v následujícím roce na univerzitě ve Vídni. Jeho odborný růst na čas přerušila světová válka. Až v roce 1919 se vrací na techniku do Brna, kde nastoupil na ústav botaniky, zbožiznalectví, technické mikroskopie a mykologie. V roce 1927 tam byl jmenován soukromým docentem, v roce 1940 vědeckým asistentem a pověřen vedením botanické zahrady. V roce 1943 byl jmenován profesorem. Současně působil na vyšší ovocnářské a zahradnické škole v Lednici. Po odsunu po válce se v roce 1946 usadil v jihozápadním Německu v Ispringen. Po dvou letech začal opět odborně pracovat v Karlsruhe v ramním přírodovědném muzeu. Zemřel 28. prosince 1968 v Ispringen.

Alois Fietz byl vynikajícím znalcem anatomie rostlin i mikroskopické techniky. Proto i jeho první práce se týká mikroskopických analýz. Hlavní doménou jeho působnosti byla však anatomie dřeva, a to nejen recentního, ale i fosilního. Již v r. 1926 vycházejí jeho první paleoxylotomické práce: V monografické studii o fosilních dřevěch ze Slezska zpracoval terciérní lignity z Uhelné a lignitové souvky od Skorošic, Supíkovce, Vidnavy, Dětmovic, Suché a z jedné lokality u Glucholaz. V témže roce (1926) vychází jeho první práce archeobotanická, věnovaná analýzám uhlíků ze Stránské skály u Brna. O tři léta později vyšla její druhá část. A. Fietz se při hodnocení a interpretaci druhového spektra zaměřil též na rekonstrukci původních rostlinných společenstev a odpovídajících klimatických podmínek včetně využití zjištěného dřeva. Mezitím vyšla Fietzova zbožiznalecty pojatá monografie o anatomii dřeva s kapitolami o jeho technologickém zpracování.

Rokem 1933 začíná série Fietzových archeobotanických prací, které jsou dodnes využívány: Z okolí Uničova zpracoval zuhelnatělé dřevo ze slovanských železářských pecí. Nálezy z různých míst na Moravě mu k analýzám dodává dr. J. Skutil. Kromě uhlíků se v nich objevují též rozklady pletiv bylinného původu. Velkou část všech publikovaných příspěvků provází jím osobně pořízené mikrofotografie.

Kromě Skutila mu dodával materiál i Bohm, zvláště ze Slovenska. V rámci Bohmova výzkumu v jeskyni Domica dokázal Fietz analyzovat zuhelnatělé obilniny. Ve stejné době publikoval analýzy vzorků ze solných dolů v Halstadtu: rovněž vzorky obilí, dřevo z loučí aj. uhlíky.

Archeobotanické nálezy z našeho Slezska zveřejnil v roce 1937: Z období závěru pozdní doby ledové pochází dřevo dubu z Vidnavy. Z mladších období popisuje nálezy od Krnova, Vidnavy, Opavy-Jaktaře, Velkých Hoštic, hradů Šelenburk a Pocheň a v dodatku se zmiňuje o nálezech lignitů v Vidnavě.

Již v této době autorova vědeckého života se objevují články velmi kladně hodnotící Fietzovu práci, s důrazem na mimořádný význam rozborů rostlinných zbytků pro archeologii. Takto referoval např. již výše zmiňovaný Bohm (1937). V témže roce přeložil dr. J. Skutil do češtiny Fietzovu práci o výsledcích analýz rostlinných zbytků z keltského oppida v Malém Hradisku a opatřil ji předmluvou. V předmluvě rovněž upozorňuje na význam paleodendrologie. V téže práci vychází i přehledná stratigrafická tabulka s vyjmenováním všech dosavadních Fietzových moravskoslezských nálezů. Obsaženy jsou v ní také kolonky s prvními interpretacemi vývoje podnebí a lesního krytu.

V roce 1938 vyšla jediná Fietzova práce palynologická řešící analýzu pylových vzorků z rašeliníště v Karlově Studánce. Dokazuje, mimo jiné, že autor byl vědec po stránce odborné široce erudovaný.

Počátkem 40. let publikoval nálezy semen a plodů z Byčí skály. Dále pokračoval v analýzách zuhelnatělého dřeva z Malého Hradiska; analyzoval lignitové keltské náramky ze sbírek Moravského muzea a další. Zabýval se též zbytky z brněnského středověku. Poslední prací z té doby byl krátký přehled analyzovaných zbytků tisového dřeva z archeologických nálezů na Moravě.

V poválečném období, kdy pracoval v přírodovědném muzeu v Karlsruhe, se zabývá jednak nálezy pleistocenních dřev, jednak se tři jeho práce týkají nálezů z doby římského osídlení Porýní a jednak ve

dvou pracích rozebírá středověký materiál. V závěru života využívá své dlouholeté zkušenosti z oblasti mikroskopické techniky a analýz a píše metodickou příručku pro kriminalisty.

Jméno dr. Aloise Fietze bude v našich zemích navždy spojeno s počátky archeobotaniky a paleobotaniky vůbec. Jeho přístup ke zhodnocení archeobotanického materiálu byl ve své době víceméně originální. Kvartérní paleobotanika se rozvíjela především v oboru pylových analýz rašelinných uloženin a archeobotanika byla spíše na okraji pozornosti. Alois Fietz vyprovokoval a podchytil zájem u nás pracujících archeologů o tuto problematiku. Jeho dílo právem заслужuje pozornost, neboť výsledky jeho analýz je možno i nadále využívat.

RESUMÉ

Altertumsbotaniker Alois Fietz

Alois Fietz gehört zu den Pionieren paleobotanischer Forschungen bei uns. Er wurde am 10.1.1890 geboren, verlebte die Jugend in Supikovice [Saubsdorf], studierte in Vidnava [Weidenau] und an der Universität in Wien. Wissenschaftlich arbeitete er im Botanischen Institut der technischen Hochschule in Brno [Brünn], wo er im Jahre 1943 zum Professor ernannt wurde. Nach der Abschiebung im Jahre 1946 setzte er seine Facharbeit auf dem Boden des Naturwissenschaftlichen Museums in Ispringen fort.

Er war ein hervorragender Kenner der Pflanzenanatomie und der Mikroskopiertechnik. Die Mehrzahl seiner Arbeiten sind altertumsbotanisch ausgerichtet. Er bearbeitete und analysierte Funde von fossilen Hölzern und Material urzeitlicher und mittelalterlicher Besiedlungen.

Paleobotanik Alois Fietz

Alois Fietz należał do pionierów badań paleobotanicznych w naszym regionie. Urodził się 10 I 1890 r., dzieciństwo spędził w Supikovicach, uczył się w Vidnavie i studiował we Wiedniu. Pracował naukowo w Instytucie Botaniki na Niemieckiej Politechnice w Brnie, gdzie został w 1943 r. mianowany profesorem. Po wysiedleniu w 1946 r. kontynuował pracę naukową w Muzeum Przyrodniczym w Ispringen. Był wybitnym znawcą anatomii roślin i techniki mikroskopowej. Większość jego prac dotyczyła paleobotaniki. Opracował i analizował znaleziska skamieniałych drzew i materiały z przedhistorycznego i średniowiecznego osadnictwa. Wyniki jego analiz są dotychczas używane.

MED. DR. EDUARD EMMEL, LÁZEŇSKÝ LÉKAŘ Z GRÄFENBERKU

Mgr. Květoslav Growka, SOKA v Jeseníku

Gräfenberské lázně zažily v druhé polovině 19. století velice dynamický, a přízně si, i klopotný rozvoj. Střetlo se zde několik protikladných tendencí. Jednak až úzkostná snaha zachovat čistotu Priessnitzova duchovního dědictví, tj. způsobu léčby, se schopností nevyloučit přístup lékařské vědy k vodoléčbě. A dále dravost kapitalistického podnikání, jímž se lázeňství stalo, což s sebou přineslo čilý stavební ruch. Původní jádro Priessnitzových lázní tak bylo záhy obklopeno celou řadou nových léčebných domů, které již nebyly v rukou Priessnitzovy rodiny.

I přes všechny dobové spory můžeme konstatovat, že zdravý rozum jejich aktérů umožnil zachování světové jedinečnosti lázní - založené na Priessnitzově vodoléčbě - při jejich přeměně v módní, evropskému standartu a luxusu odpovídající letovisko.

Zásluhu na tom mají jak Priessnitzův nástupce Josef Schindler a jeho tvrdošíjný propagátor a zeť Jan Ripper, tak celá řada lékařů v jednotlivých ústavech, jejichž jména se pomalu vytrátila z historie gräfenberského kopce.

Vedle doktorů Anjela a Hosanu to byl zejména Dr. Eduard Emmel, Schindlerův nástupce, který se usadil na Gräfenberku - zřejmě už brzy po promoci roku 1885 - jako lázeňský lékař v léčebném domě Annenhof (dnes Wolker). Emmelovo lékařské působení popsala frývaldovská vydatelka turistických průvodců Bety Titze v r. 1901 takto: „*Annenhof je krásná vila (na Gräfenberku) s nádherným výhledem na Frývaldov a velehory! Veranda, vyzdobená bujnou zelení divokých révových výhonů, jež dodávají chladivý stín, je prostorná a vybavená skvělou kuchyní. ... V Annenhofu ordinuje pan dr. Emmel jako uznávaný čistě vodní lékař. Díky kúrá, jež předepisuje, bylo zachováno mnoho lidí v povolání i při životě. Panstvo nejjemnější, jež navštěvuje Gräfenberk, si vybírá toto zasloužilého dlouholetého lázeňského lékaře. Skromně a prostě žije svou profesí, připraven pomoci kde je třeba.*“ (l.c.26)

Cesta dr. Emmela k vodoléčebné profesi však nebyla, jak by se na první pohled - s ohledem na jeho původ - zdálo, přímočará.

Eduard Emmel pocházel z vesnice Kaltenleutgeben, položené v dolnorakouském Vídeňském lese. Zde se narodil jako syn praktického lékaře a léčitele Johanna Emmela. Ano, toho Emmela, který krátce po zahájení Priessnitzovy léčebné činnosti jej navštívil a za několik let nato založil druhý nejstarší vodoléčebný ústav v Rakousku. Eduard absolvoval nejprve v letech 1846-1848 studia filozofie na Filozofické fakultě vídeňské univerzity. Po těchto běžných semestrech, sloužících spíše k orientaci studentů - začátečníků, nastoupil překvapivě nikoli na lékařskou fakultu ke studiu medicíny, ale jako voják do služby „Arcidomu“, jak se psalo v tehdejších rakouských vojenských dokumentech. Dne 16. 12. 1848 byl na osm let odveden u Hoch- und Deutschmeister-regimentu č. 4 Gustava von Wochera k 25. pěšímu pluku. Za dva roky byl z obyčejného vojína povýšen na svobodníka a 21. 5. 1851 přeložen k 49. pěšímu pluku sv. pána von Hess. Od 2. 4. 1853 kadet, od 6. 5. 1853 šikovatel a 1. října téhož roku se stal poručíkem II. třídy. Dne 18. 7. 1855 byl na zkoušku přidělen k c. k. 1. pluku četnictva a po čtyřech měsících zde zařazen definitivně. Dne 7. 10. 1857 se oženil s Johannou Pachingerovou, která při této příležitosti zaplatila předepsanou kauci ve výši 20 tisíc zlatých. Roku 1859 vzešel z jejich manželství syn Rudolf. K 1. květnu 1863 byl Eduard Emmel přeložen k c. k. 2. četnickému pluku, ale již 1. února následujícího roku byl penzionován. Protože již v době své služby trpěl dnou a revmatismem, byl dán na tři a půl měsíce na dovolenou a byla mu doporučena lázeňská kúra v domácím vodoléčebném ústavu v Kaltenleutgeben. Zdá se, že tento pacient se odvětil hydroterapii, kterou si odzkoušel na vlastním těle, tím, že se začal věnovat lékařství. Proto se E. Emmel nechal zapsat na Lékařské fakultě vídeňské univerzity jako řádný posluchač v zimním semestru 1863/64, od zimního semestru 1867/68 do letního 1868 a od zimního 1875 až do letního semestru 1879. Dne 9. 5. 1885 byl ve Vídni promován doktorem všeobecného lékařství a záhy po promoci se usadil jako lázeňský lékař na Gräfenberku, který zůstával i pod vedením lázeňského lékaře Josefa Schindlera útočištěm přírodního lékařství. Dr. Emmel patřil k těm lékařům, kteří vzhledem ke svému vzdělání postavili vodoléčbu na vědecký základ.

Již v r. 1887 vydal ve vydavatelství Betty Titze spis „Hydrotherapie als Leitfaden für Freunde der Naturheilmethode“ („Vodol léčba jako návod pro přátele přírodní léčebné metody“). I jeho další práce vydaná ve Frývaldově u Betty Titze ve druhém vydání kolem roku 1900 „Neurasthenie (Nervenschwäche) deren Wessen, Verlauf und Heilung durch Naturheilmethode nebst Anhang über Influenza und ihre naturgemäße Behandlung“ o tom svědčí. Léčení nervových potíží se dr. Emmel věnoval již před pár lety, kdy toto téma důkladně zpracoval v obsáhlé knize „Das Wasserheilverfahren“ („Proces vodol léčby“), jež vyšla ve druhém vydání ve vydavatelství Spamer v Lipsku r. 1897.

Jako Priessnitzův následovník získal dr. Emmel pevného přítele v Johannu Ripperovi. Ten líčí názorně ve své knize vzpomínek „Fünfzig Jahre Gräfenberger Erinnerungen etc.“ (vyšla v lipském nakladatelství Krüger & Co.), jak dr. Emmel ošetřoval sebe i jiné: „Dr. Emmel dostal před několika roky v pozdím létě opar, jenž rychle začal otékat. Náhodně přítomný krakovský univ. profesor mu chtěl něco předepsat, neboť se obával otravy krve. Dr. Emmel ale poděkoval a podotkl, že si pomůže vodou. Zahájil od devíti hodin dopoledne studené koupele úst a ponořoval je během procedury do umyvadla, jak nejlouběji mohl. Ve dvanáct hodin, tedy už po třech hodinách, byl otok odstraněn a dr. Emmel mohl zasednout k polední tabuli. Studená voda působí stahujícím účinkem a je nejlepším antiseptickým prostředkem, neboť zamezuje hnisání.“ (l.c. 131) Osobní poděkování za záchranu zdraví své dcery vyjádřil J. Ripper r. 1896: „Před půldruhým rokem onemocněla moje dcera Zdenka Friedrichová na nepravděpodobnou činnost srdce a měla závratě, dokonce poruchy vidění, přičemž její oči zeslábly a viděla jen z poloviny nebo tři čtvrtin. Zvětšilo se jí břicho a dostala žaludeční katar. Dr. Emmel jí naordinoval masáže břicha a trvalý břišní pás, jakož i následující dietu: málo masa (jen řízky a drůbež), málo tekutin, hodně dušené rýže, žádné brambory a omáčky, nic kyselého, při jídle nepít. Pacientka byla brzy napravena, zničila si krátce nato žaludek a musela, protože katar byl tentokrát tvrdý, celý rok žít jako vegetariánka. Úspěch byl takový, že je dosud docela zdráva.“ (l.c.103)

Emmel byl přímým pokračovatelem vodol léčebných tradic na Gräfenberku. Avšak jeho nové metody, především masáže, nebyly ortodoxními zastánci Priessnitze přijímány s důvěrou – tu však měl u pacientů, což bylo rozhodující. Od r. 1861 fungoval na Gräfenberku Mecklenburský léčebný dům. V roce 1897 ho stavitel Johann Gröger přestavěl za peníze Nadace jubilea císaře Františka Josefa I. pro Rakouskou společnost bílého kříže, na niž mecklenburský velkovévoda dům převedl. Bylo i zásluhou hejtmana na penzi J. Rippera, který navrhl, aby léčebný dům Bílý kříž sloužil rakouské armádě – vojákům a jejich rodinným příslušníkům. Šéflékařem nového léčebného zařízení se stal právě dr. Emmel. Po odchodu na odpočinek dr. Emmel ještě napsal knihu o léčbě syfilidy s vyloučením rtuti: „Die Heilung Syphilis durch die physikalisch-diätetische Heilmethode ohne Quecksilber“, kterou vydalo r. 1909 nakladatelství Maxe Spohra v Lipsku. Autor se na titulní straně a na konci publikace představil jako „císařský rada dr. Eduard Emmel“, zřejmě byl již dříve nebo v tomto roce tímto titulem vyznamenán. Zároveň poukázal na svou činnost jako „dlouholetý lázeňský lékař a emeritní šéflékař Vojenské léčebny Bílého kříže z Gräfenberku ve Slezsku“. Dr. Emmel se rád chopil příležitosti v úvodu ke svým čistě odborným vývodům, aby objasnil své pojetí lékařského povolání, jehož smysl spatřoval v tom, že posílí v každém živém organismu vlastní a účinnou přírodní léčebnou sílu: „Lékař musí být přírodě přítelem, musí povahu lidského organismu studovat tak říkajíc co nejnítérněji a respektovat její léčebnou sílu, musí se naučit rozumět celkovému uspořádání živé přírody v člověku, ne skrze umělé počínání, ale chtít tvořivě ovlivňovat, nemůže ji jinak modelovat, nýbrž ji přetvářet. Lékař není stvořitelem, nýbrž jen sluhou přírody, jejíž výkonnost velmi rozšiřuje svým uměním.“ (l.c.8)

Emmel se do poslední chvíle vzdělával. Zúčastnil se např. ještě r. 1909 přednášky o ortopedické chirurgii, kterou navštívil u vidnavského rodáka univ. prof. Adolfa Lorenze ve Vídni. Dr. med. Eduard Emmel zemřel ve Frývaldově r. 1910 ve věku 82 let.

LITERATURA

Ludwig, Gernot: Dr.med. Eduard Emmel, ein Angesehener und erfolgreicher Kurarzt in Gräfenberg. *Altwater* 6, 2002, s. 230-232.

Titze, Betty: Spaziergänge durch Freiwaldau, Gräfenberg und Umgebung. Freiwaldau, s.d., s. 26.

Ripper, Hans: Fünfzig Jahre Gräfenberger Erinnerungen ... Leipzig 1906.

Kočka, Miloš: Lázně Gräfenberk po smrti Vincenze Priessnitz v letech 1851-1909. In: Vincenz Priessnitz 1799-1851. Almanach k 200. výročí narození. Jeseník 1990. s. 60.

Gruner, Oldřich: Graefenberg byl prvý. Tišnov 1997, s. 125-128.

SOkA Jeseník, Rodinný fond Priessnitz-Ripper (v pořadí)

RESUMÉ

Dr. med. Eduard Emmel, Kurarzt aus Gräfenberg

Eduard Emmel (1828 – 1910) war Sohn des Wasserdoktors J. Emmel aus Kaltenleutgeben. Zum Unterschied von seinem Vater schlug er anfangs eine Militärlaufbahn ein, nach der Pensionierung im Jahre 1864 begann er aber Medizin an der Wiener Universität zu studieren. Nach der Promotion ließ er sich als Kurarzt in Gräfenberg nieder (1885). Er wirkte im Kurhaus Annenhof und ab dem Jahre 1897 war er Chefarzt im Militärkurhaus Weißes Kreuz. Er war ein direkter Nachfolger in den Traditionen der Wasserheilkunde in Gräfenberg, bereicherte sie jedoch mit neuen Ansätzen, insbesondere durch die Massage. Die Wasserheilkunde stellte er auf eine wissenschaftliche Grundlage, wie seine theoretische Arbeit „Das Wasserheilverfahren“ bezeugt.

Dr medycyny Eduard Emmel, lekarz uzdrowiskowy z Gräfenberku

Eduard Emmel (1828-1910) był synem lekarza J. Emmela z Kaltenleutgeben. W przeciwieństwie do ojca początkowo rozpoczął służbę wojskową, ale po przejściu w stan spoczynku w 1864 r. zaczął studia na wiedeńskim uniwersytecie. Po ich ukończeniu został lekarzem uzdrowiskowym w Gräfenberku (1885). Pracował w domu zdrojowym Annenhof, a od 1897 r. był głównym lekarzem wojskowego domu zdrojowego Biały Krzyż. Był kontynuatorem tradycji wodolecznictwa w Gräfenberku wzbogacając je o nowe elementy, zwłaszcza masaż. Wodolecznictwo opierało się na podstawach naukowych, jak świadczą jego prace teoretyczne, zwłaszcza „Das Wasserheilverfahren” („Proces wodoleczniczy”).

MUDR. KARL SCHROTH ML. - OSUD LÉKAŘE A LÁZNÍ V DOLNÍ LIPOVÉ VE VÍRU 2. SVĚTOVÉ VÁLKY

Mgr. Jana Hradilová, SOkA v Jeseníku

Letošní III. svatováclavské sympozium je věnováno osobnostem průmyslníků a vědců a jejich podílu na rozvoji regionu. Je obecně známo, že vedle textilního průmyslu mělo na prudký rozvoj Frývaldovska – dnešního Jeseníka – v 19. století vliv také lázeňství. V této souvislosti nás většinou napadne Vincenz Priessnitz a jeho první vodoléčebný ústav na světě. Věhlas Priessnitzových lázní na Gräfenberku však poněkud zastiňuje další léčebná zařízení – Schrothovy ústavy v Dolní Lipové či Schweinburgovo sanatorium ve Zlatých Horách (někdejším Cukmantlu) – čemuž také odpovídá stav našeho poznání a zájem badatelů.

Zdejší lázeňství vzešlo z laického pozorování přírody a ze zkušenosti svých zakladatelů, kteří svým působením podstatně ovlivnili moderní medicínu. Do lázní totiž jezdili nejen pacienti, ale i lékaři, kteří zde získávali praktické zkušenosti. Proto také vznikla nová vědní disciplína – balneologie. Bylo i ctí žádosti místních lékařů přispět k jejímu rozvoji tím, že publikovali výsledky své klinické praxe. Na zdokonalení užívaných léčebných metod měl díky svým mnohaletým zkušenostem podíl i dnes již téměř zapomenutý MUDr. Karl Schroth ml., lékař ve Schrothových léčebných lázních v Dolní Lipové, který šel ve šlépějích svého mnohem známějšího otce Karla Schrotha st., horlivého propagátora Schrothovy tradice přírodní léčby.

Nejsem však ani balneolog, ani fyziolog, abych mohla zhodnotit jeho vědecký přínos medicíně. Jako archivář mě na osobě MUDr. Karla Schrotha ml. nejvíce zaujala skutečnost, že v lázních v Dolní Lipové působil ve zvlášť nelehké době – nejen v meziválečném období rozkvětu lázní a celé obce, ale především v době velké hospodářské krize, vypjatého nacionalismu a antisemitismu, nacismu, v letech 2. světové války a krátce po ní. Proto bych Vám jej ráda alespoň v hrubých rysech představila a nastínila okolnosti, za nichž musel v Dolní Lipové žít a pracovat.

Karl Schroth ml. se narodil 24. února 1898 v Dolní Lipové, kde také vychodil obecnou školu s vyučovacím jazykem německým. Poté studoval na reálném gymnáziu v Opavě. Otec mu zemřel záhy, roku 1915, kdy bylo Karlovi teprve sedmáct let. O rok později byl povolán na frontu, kde dosáhl hodnosti poručíka v záloze. Z bojů si odnesl stříbrnou medaili za statečnost I. a II. třídy (Silberne Tapferkeitsmedaille I. und II. Klasse), bronzovou medaili za statečnost (Bronzene Tapferkeitsmedaille), Karlův vojenský kříž (Karl-Truppen Kreuz) a Medaili za zranění (Verwundetenmedaille). Po válce odešel Schroth studovat medicínu na vídeňskou univerzitu a roku 1925 dosáhl doktorátu na vysokém učení v Praze. Poté pracoval jako asistent v Hildegardtově nemocnici v Berlíně. Roku 1927 se vrátil do Dolní Lipové a působil zde jako praktický lékař a zároveň také jako šfélekář ve Schrothově sanatoriu, kde setrval až do konce svého života.¹ Prožil zde nejen chvíle radosti, ale zvláště ve 2. polovině 30. let také pocity strachu o svou existenci. I na Dolní Lipovou začal postupně dopadat stín hitlerovského Německa a vtáhl Karla Schrotha proti jeho vůli do stroje nacistické mašinérie.

Karl Schroth byl člověkem zcela apolitickým, což také po válce potvrdila řada svědků – Čechů i Němců. Např. MUDr. Manfréd Kunzfeld z Frývaldova, který ho znal od roku 1933, udal, že byl „loajálním občanem ČSR“. Své členství v SdP od dubna do října 1938 Schroth po válce zdůvodňoval tím, že do strany vstoupil pod nátlakem, neboť mu bylo jasně naznačeno, že „kdo nebude členem strany, nebude mít v pozdější době nárok na nějaké zaměstnání nebo případně provozovat dále praxi“.² To se jej samozřejmě coby úspěšného balneologa v hojně navštěvovaných lázních bezprostředně dotýkalo. Obdobná situace se znovu opakovala v prosinci 1938, kdy podepsal přihlášku do NSDAP. Nestal se

1. SOkA v Jeseníku, f. OS Jeseník, sign. TvL 550/46, kart. 70, (trestní spis proti MUDr. Karlu Schrothovi – bez č. i., protokol sepsaný s K. Schrothem u OSK-ÚNB z 28. 10. 1945.

2. Tamtéž.

však členem, nýbrž pouze čekatelem v tzv. opferringu. Nebylo toho totiž právě málo, co mu mohli mít nacisté za zlé. Překážek Schrothova členství v NSDAP, které se řešilo až u stranického soudu v Liberci, bylo hned několik.

Značnou nevoli vzbudila již v září 1938 jeho aktivní účast při mobilizaci. Hned po jejím vyhlášení narukoval do Valašského Meziříčí, odkud byl po deseti dnech přeložen do 8. sborové nemocnice v Ostravě. Po „mnichovském diktátu“ byl jako Němec propuštěn. V jeho politickém posudku z května 1939 mu místní vedoucí NSDAP v Dolní Lipové Otto Weidlich vytkl nejen rychlost, s jakou k Čechům narukoval (během 24 hodin, ačkoliv jako lékař na to měl 6 dní), ale nezapomněl rovněž zdůraznit jeho odpor ke službě v oddílech freikorpsu.³

Pozitivní vztah k Čechům byl u Schrotha dán předně jeho profesí, neboť se v Dolní Lipové pochopitelně léčili i čeští pacienti a česky s nimi také komunikoval. Důležité jsou v této souvislosti ale i jeho osobní poměry. Schrothova první manželka Věra byla totiž české národnosti a syn Karel, který se narodil v únoru 1932, navštěvoval v Praze českou obecnou školu.⁴ Schrothovy příbuzenské vztahy však byly daleko složitější a v době nacistického režimu i bohužel značně nebezpečné. Jeho sestra Markéta se totiž už za první republiky vdala za pokřtěného rakouského Žida Otto Schliessera, který pracoval jako bankovní úředník, a od roku 1921 až do okupace vedl filiálku České eskomptní banky v České Lípě. Jeho osud by vydal na samostatný příspěvek. Zmíním tedy pouze fakt, že byl v srpnu 1944 zatčen gestapem v Českých Budějovicích, internován v Malé pevnosti v Terezíně a odtud odtransportován do vyhlazovacího tábora v Osvětimi, kde naštěstí přežil až do osvobození Rudou armádou. Perzekuci přečkal také jejich syn Petr, který byl rovněž jako položid vězněn. Po návratu k manželce, která asi od roku 1941 pracovala v lázních v Dolní Lipové u bratra Karla, se Otto Schliesser marně odvolával proti zamítavým úředním stanoviskům k jeho žádosti o zachování čsl. státního občanství. Po dlouhých průtazích v celé záležitosti se Schliesserovi nakonec odstěhovali do Prahy a odtud roku 1948 nebo 1949 emigrovali ze země (pravděpodobně do Rakouska).⁵

Liberální postoj Karla Schrotha ml. k Židům je patrný i z jiné skutečnosti. Byl totiž vedoucím lékařem Schrothova sanatoria, přesněji akciové společnosti Schrothovy léčebné ústavy (*Schroth'sche Kuranstalt Aktien Gesellschaft Nieder-Lindewiese*) v době, kdy byl jejích majoritním akcionářem židovský továrník Petr Westen. Po jeho smrti v roce 1935 připadly akcie ve výši zhruba 82% jeho družce Else Andorff, rovněž židovské národnosti, původem z Vídně. Že měl s nimi MUDr. Schroth dobré vztahy, není pochyb. Lázně vzkvétaly, domácí i zahraniční klientela se jen hrnula. S upevňujícím se nacistickým hnutím a blížící se válkou se však život v lázních postupně měnil – vystupňoval se nacionalismus a antisemitismus. Z obavy před rasovou perzekucí se Elsa Andorff nakonec v dubnu 1938 rozhodla pro emigraci do Spojených států amerických, kde žil její syn, a kde také na konci roku 1944 získala státní občanství.⁶ Před odjezdem ještě stihla dát Karlu Schrothovi do úschovy a užívání část svého bytového zařízení.⁷ O vše ostatní přišla. Její majetek – především tedy akcie a finanční pohledávky vůči lázním – byl arizován a na přelomu let 1940/1941 prodán za pouhých 2000,- RM prostřednictvím úředně stanoveného advokáta Rudolfa Schrothovi, mlynáři ze Sandhyblu (dnešní Písečné).⁸ V tomto případě jde pouze o shodu

3. SOkA v Jeseníku, f. NSDAP-OV Jeseník, inv. č. 25, kart. 71, osobní spis MUDr. Karla Schrotha - politický posudek z 5. 5. 1939.

4. SOkA v Jeseníku, f. NSDAP-OV Jeseník, inv. č. 25, kart. 71, osobní spis MUDr. Karla Schrotha - odvolání k župnímu stranickému soudu v Liberci z 20. 5. 1942; f. ONV Jeseník, inv. č. 252, kart. 352, stížnost nezletilého Karla Tomáše Schrotha proti konfiskaci majetku svého otce; WIELAND, L.: Die Sippe Schroth (im Altvaterland. Bad Godesberg 1973, s. 57 - 58.

5. SOkA v Jeseníku, ONV Jeseník, inv. č. 122, kart. 181, státoobčanské spisy Otto a Petra Schliesserových; tamtéž, inv. č. 252, kart. 352, konfiskace německého majetku a odvolání proti ní; f. OS Jeseník, sign. TvL 283/46, kart 68, trestní spis proti Otto Schliesserovi; WIELAND, L.: Die Sippe Schroth (im Altvaterland. Bad Godesberg 1973, s. 57.

6. SOkA v Jeseníku, f. AO Dolní Lipová, inv. č. 16, kart. 4, Žide - zajišťování jejich majetku; f. Lázně Dolní Lipová (fond nezpracován), kart. 2, zprávy o kontrole hospodaření Schrothových léčebných ústavů a. s. za léta 1941 - 1943, písemnosti společnosti z let 1937 - 1945; f. ONV Jeseník, dodatky - konfiskace 108/45 Sb., kart. 1, Else Andorff - rakouský a židovský majetek - odvolání proti konfiskaci; tamtéž, kart. 8, konfiskace majetku Schrothových léčebných ústavů a. s.

7. SOkA v Jeseníku, f. ONV Jeseník, inv. č. 252, kart. 352, stížnost nezletilého Karla Tomáše Schrotha proti konfiskaci majetku svého otce.

8. SOkA v Jeseníku, f. ONV Jeseník, inv. č. 113, kart. 115, státoobčanský spis Rudolfa Schrotha, mlynáře ze Sandhyblu.

jmen, neboť Schrothové byli na Jeseníku velmi početně zastoupeni. S MUDr. Schrothem se však Rudolf Schroth velmi dobře znal (např. šel za kmotra jeho synu Karlovi). – Rudolf Schroth si ale celý balík akcií neponechal jen pro sebe a část prodal předsedovi dozorčí rady společnosti Ing. Erichu Schrothovi, který byl přímým potomkem Johanna Schrotha, zakladatele dolnolipovských lázní. V listopadu 1944 byl Rudolf Schroth jako majoritní vlastník odvolán z představenstva lázní a jedním ze dvou předsedů s právem zastupovat akciovou společnost se stal právě MUDr. Karl Schroth.⁹ Po květnu 1945 byly Schrothovy léčebné ústavy dány ministerstvem zdravotnictví do národní správy a rozhodnutím ONV ve Frývaldově z listopadu 1946 nakonec konfiskovány jako německý nepřátelský majetek na základě dekretu prezidenta republiky č. 108/1945 Sb. Else Andorff se proti tomuto postupu odvolala a domáhala se zrušení národní správy a restituce svého majetku. Zastupoval ji přitom pražský advokát JUDr. Jaroslav Čulík, jenž byl kdysi rovněž členem správní rady lázní, a právně zastupoval také např. manžele Schliesserovi, či Rudolfa Schrotha. Odvolacím řízením, které se se značnými průtahy táhlo až téměř do poloviny 50. let, však ničeho nedosáhla. Lázně byly na základě zákona č. 125/1948 Sb. znárodněny a začleněny do správy podniku „Československé státní lázně a zřídla“.¹⁰

Jakou úlohu sehrál MUDr. Karl Schroth při správě dolnolipovských léčebných ústavů v posledních měsících války, se dnes již nejspíš nedovíme. Lázně jako takové ostatně již dříve omezily, a nakonec v roce 1944 ukončily svou činnost, neboť byly přeměněny na vojenský lazaret. Později sloužily jako útulek pro uprchlíky před sovětskou frontou.¹¹ Že vůbec mohl Schroth v lázních zůstat a dál provozovat svou praxi vysvětloval po válce tím, že za něj „*německá úřední místa neměla schopnou náhradu*“. Přitom byl s místními nacisty v neustále napjatém vztahu. Výstřední je v této souvislosti zdůvodnění okresního soudu ve Frývaldově k zamítnutí Schrothovy žádosti o vstup do NSDAP z února 1942. Karl Schroth zde byl charakterizován jako člověk, který se „*politicky neangažuje*“, „*není příliš nakloněn národním zájmům*“ a svým způsobem je nebezpečný, neboť se „*není schopen okamžitě přizpůsobit*“ daným poměrům. Navíc „*se stýká s českými, židovskými a liberálními kruhy více, než je to při jeho povolání nutné*“. Z jeho pozdějšího vstupu do SdP, který ani zdaleka nevycházel z nejhlubšího přesvědčení, nakonec vyplynulo konstatování, že „*se nejedná o typ politického bojovníka*“.¹² Schroth se v obavě o vybudovanou existenci – a dodejme, že také o sestru Markétu, o kterou se staral, a jež byla často předmětem zájmu nacistických úřadů – proti tomuto rozhodnutí odvolal až k župnímu stranickému soudu v Liberci. Jako účelové, ryze formální a dobově podmíněné tak vyznívá jeho prohlášení z května 1942, že jeho nepřijetí do strany je nedorozumění, neboť je přece *pravý nacionální socialista a nositel nejlepší slezské selské krve*.¹³ Právě toto prohlášení se však po válce bohužel stalo jedním z východisek při posuzování jeho žádosti o zachování čsl. státního občanství. Nepomohlo ani dobrozdání takové osobnosti jako byl např. tehdejší děkan Filosofické fakulty univerzity Karlovy prof. Rypka, ani odvolání se na samotného ministra zahraničních věcí Dr. Jana Masaryka. Schrothova žádost byla počátkem září 1946 zamítnuta s odůvodněním, že se jedná o *nespolehlivého Němce, který byl členem nacistických organizací*, a vyšetřovací komise doporučila jeho odsun.¹⁴

„*Nacistickými organizacemi*“ je zde vedle stran SdP a NSDAP myšlena především ta, kvůli které byl 28. října 1945 zatčen a internován nejprve v internačním táboře v Adolfovicích a poté v Javorníku – a sice ochranné oddíly Schutzstaffeln, neboli SS. MUDr. Karl Schroth se proti obvinění, že byl členem SS, nejprve zásadně ohradil. Při soudním výslechu v květnu 1946 však potvrdil, že byl nedlouho po převratu v říjnu 1938 vyzván, aby k formaci přistoupil. Nechal se tedy zapsat jako čekatel. Jméno MUDr. Schrotha

9. SOKA v Jeseníku, f. Lázně Dolní Lipová (fond nezpracován), kart. 2, zprávy o kontrole hospodaření Schrothových léčebných ústavů a. s. za léta 1941 – 1943, písemnosti společnosti z let 1937 – 1945.

10. SOKA v Jeseníku, f. ONV Jeseník, inv. č. 253, kart. 355, č. j. VI-10.228/48 z 10. 9. 1948 – přepis ONV v Jeseníku MNV v Jeseníku, Dolní Lipové a Cukmantlu o znárodnění lázní; f. ONV Jeseník, dodatky – konfiskace 108/45 Sb., kart. 8, konfiskace Schrothových léčebných ústavů; Sbírka zákonů republiky Československé, roč. 1948, s. 1013 – 1018.

11. BRACHTL, Z. – GÁBA, Z. – KOŘENÝ, L.: Lipová-lázně v minulosti a dnes, Lipová-lázně 1991, s. 44; Historie lázní Dolní Lipová. B. m. (1999).

12. SOKA v Jeseníku, f. NSDAP-OV Jeseník, inv. č. 25, kart. 71, osobní spis MUDr. Karla Schrotha – č. j. Dr.M/L84/41 z 3. 2. 1942, rozhodnutí okresního soudu ve Frývaldově ve věci žádosti o přijetí do NSDAP.

13. SOKA v Jeseníku, f. NSDAP-OV Jeseník, inv. č. 25, kart. 71, osobní spis MUDr. Karla Schrotha – odvolání k župnímu stranickému soudu v Liberci z 20. 5. 1942.

14. SOKA v Jeseníku, f. ONV Jeseník, inv. č. 122, kart. 181, státoobčanský spis MUDr. Karla Schrotha – č. j. 2/2027-46 z 21. 10. 1946, výměr OSK ve Frývaldově, jímž se nevyhovělo žádosti o zachování čsl. státního občanství MUDr. Schrotha, protokol ze schůze vyšetřovací komise ze 6. 9. 1946.

se tak krátce po okupaci dostalo do evidence členů všeobecných (Allgemeine) SS, s níž po válce pracovaly vyšetřovací orgány. Svědkové, kteří byli v této záležitosti vyslechnuti (např. Karl Bittmann, bývalý starosta Frývaldova a vedoucí bezpečnostní služby SD pro frývaldovský okres) však jeho členství v SS zpochybnili. Je pravděpodobné, že se Schroth do této formace z existenčních důvodů hlásil, ale nebyl přijat, resp. byl později vyškrtnut. Výcviků, které absolvoval předposlední rok války v rámci volkssturmu, se účastnil údajně pod pohrůžkou, že bude zatčen, a vzhledem k jeho zdravotnímu stavu jen v omezeném rozsahu (neboť měl tuberkulózu). Uniformu SS MUDr. Schroth nikdy nenosil. Trestní stíhání, které bylo proti němu vedeno na základě tzv. „velkého retribučního dekretu“ č. 16/1945 Sb. právě pro členství v této formaci, nakonec veřejný žalobce u Mimořádného lidového soudu (MLS) v Opavě zastavil.¹⁵

Od počátku prosince 1945 byl Karl Schroth vyšetřován na svobodě. Úřady jej tehdy na žádost správce Schrothových léčebných ústavů uvolnily z internace v Javorníku do Dolní Lipové, aby zde mohl opět vykonávat svou lékařskou praxi.¹⁶ Do lázní totiž začali přijíždět první čeští pacienti a bylo zapotřebí zajistit pro ně kvalifikovanou péči. Obnova činnosti lázní nebyla právě jednoduchou záležitostí. Bylo zapotřebí proškolen nového personálu z řad osídlenců. V lednu 1946 byl proto uspořádán třítydenní praktický kurz pro lázeňské ošetřovatele, a to za přímého vedení MUDr. Karla Schrotha.¹⁷ V rámci zviditelnění lázní u široké veřejnosti se v Dolní Lipové konal v březnu téhož roku sjezd novinářů. Z celé republiky se sem sjelo na 40 redaktorů, kteří pak ve svých časopisech referovali nejen o samotné existenci lázní, jejich kapacitě a možnostech, ale především o léčebné metodě, se kterou novináře přímo mezi pacienty seznámil opět MUDr. Schroth.¹⁸

Ačkoli sám vážně nemocný, zůstal - i přes útrapy nacismu, nepřátelství Němců a poválečnou internaci v českých táborech - věrný své lékařské profesi a především dolnolipovským lázním, v nichž působil téměř 20 let. Dle výpovědi Hedviky Schuberové, která byla otištěna r. 1998 v čtvrtletníku *Der Lindewiesener Heimatbrief*, se údajně setkal s projevem nenávisti ze strany Čechů. Podle ní měl být MUDr. Schroth přepaden mladými Čechy doma v koupelně a zbit tak, že mu prý tito odrazili ledviny. Když tam pak přišli starší Češi, měli prohlásit, že „*tohoto doktora bude ještě zapotřebí - už kvůli jeho jménu*“.¹⁹ Hedvika Schuberová prý tyto informace získala přímo od Schrothovy sestry Markéty. Jeho syn Karel, žijící dnes v Praze, ale toto tvrzení při své návštěvě ve Státním okresním archivu v Jeseníku v září 2003 popřel, a řekl, že se na nic takového nepamatuje, a to ani z doslechu.²⁰ Retrospektivní zápis v kronice obce Dolní Lipová rovněž charakterizuje jeho smrt jako *náhlou* a o jakémkoli fyzickém násilí mlčí.²¹ Kdo ví, jak to tehdy vlastně bylo. Jisté ale je, že značné duševní vypětí a tuberkulóza ledvin a močového měchýře udělaly své. Nepomohla ani operace na pražské klinice Na Bulovce, kde byl hospitalizován od konce července 1946. K výkonu své profese se už nevrátil. Zemřel 25. října 1946 v Dolní Lipové ve věku pouhých 48 let. Pohřben byl o čtyři dny později na hřbitově ve Frývaldově v rodinné hrobce Riedelů vedle své matky.²²

Smrt MUDr. Karla Schrotha představovala pro léčebné ústavy v Dolní Lipové vážnou ztrátu. Podle kroniky obce byl *rozvíjející se provoz lázní na čas zcela ochromen*. Navíc, odsunem dalšího německého lékaře MUDr. Maxe Madera, který pečoval o pacienty v soukromých lázeňských domech, do Rakouska odešel z Dolní Lipové poslední zapracovaný odborník.²³ Novým vedoucím lékařem Schrothových

15. SOKA v Jeseníku, f. OS Jeseník, sign. TvL550/46 (VKIII042/45, Lst3033/46), kart. 70, trestní spis proti MUDr. Karlu Schrothovi.

16. SOKA v Jeseníku, f. ONV Jeseník, inv. č. 122, kart. 181, č. j. 4886 Srb.46.Čk, z 29. 8. 1946 – zpráva ONV-Okresní úřadovny Stb ve Frývaldově.

17. SOKA v Jeseníku, f. MNV Lipová-lázně, Kronika obce 1945 – 1948, s. 53.

18. SOKA v Jeseníku, f. MNV Lipová-lázně, Kronika obce 1945 – 1948, s. 57 – 58.

19. 100. Geburtstag Dr. med. Karl Schroths jun. *Der Lindewiesener Heimatbrief*, 1998, roč. 53, č. 262, s. 28 – 29.

20. Rozhovor se synem MUDr. Schrotha ml. Karlem Schrothem z Prahy, který se uskutečnil 24. 9. 2003 v prostorách SOKA v Jeseníku.

21. SOKA v Jeseníku, f. MNV Lipová-lázně, Kronika obce 1945 – 1948, s. 70.

22. SOKA v Jeseníku, f. Lázně Dolní Lipová, kart. 2, č. j. 3580/46 z 30. 10. 1946 – opis úmrtního zápisu.

23. SOKA v Jeseníku, f. MNV Lipová-lázně, Kronika obce 1945 – 1948, s. 70; Významní lipovští rodáci a osobnosti – Dr. Max Mader. Mikroregion Jesenícko, měsíční zpravodaj, 2001, č. 12, s. 6.

léčebných ústavů se stal MUDr. Vladimír Kamenář z Rožnova pod Radhoštěm. Dva roky po válce zde údajně pracoval jen s jednou zdravotní sestrou a několika lázeňskými ošetřovatelkami.²⁴ Ještě dlouho po Schrothově smrti se na úředních místech objevovaly spekulace o existenci lékařské knihy, jejímž autorem měl být sám MUDr. Schroth. Okresní národní výbor MUDr. Kamenáře dokonce opakovaně vyzýval, aby rukopis vydal. Podle jeho vyjádření však žádný takový dokument neexistuje, neboť prý „MUDr. Schroth uchovával veškeré záležitosti související s léčbou v Dolní Lipové jako rodinné tajemství a [to] nikoli v rukopise, nýbrž ve své mysli a ve svých dnech těžké choroby [mu] vše sdělil ústně a žádal [ho], aby se podle těchto zásad v léčbě pokračovalo.“²⁵ Žádnou knihu podle mých informací nevlastní ani Schrothův syn Karel, nenachází se ani ve Vlastivědném muzeu Jesenicka, kde je uložena rozsáhlá sbírka literatury k lázeňství jak na Gräfenberku, tak v Dolní Lipové.

I když o Schrothově publikační činnosti nevíme téměř nic (podle ojedinělé informace se údajně dochovala jeho monografie o nervóze a léčbách výměny látkové²⁶), je zcela patrné, že v osobě MUDr. Karla Schrotha ml. přišly lázně v Dolní Lipové o vysoce kvalifikovaného lékaře. Schroth byl mezi pacienty velmi populární a oblíben pro své odborné znalosti a lidskost tak, že mu dokonce sami věnovali několik básní. Ztratily ale především člověka tolerantního a pracovitého, jehož prioritou byla vždy hlavně péče o blaho lázeňských hostů. Člověka, jehož semlela nacistická ideologie, a který i přes stín perzekuce a vyhazovacích táborů pomáhal svým bližním. Člověka, který chtěl i přes poválečnou atmosféru odplaty obnovit život v milovaných lázních a dál budovat tradici Schrothovy léčebné metody. Válka, její příčiny a následky, však znemožnily realizaci jeho životních snů, a ačkoli ukončily předčasně jeho život, lázně žijí a úspěšně se rozvíjejí dál.

24. Historie lázní Dolní Lipová. B. m. (1999), s. 12.

25. SOkA v Jeseníku, f. ONV Jeseník, inv. č. 252, kart. 352, sdělení MUDr. Kamenáře na ONV z 14. 8. 1947 ve věci rukopisu lékařské knihy MUDr. Karla Schrotha.

26. Historie lázní Dolní Lipová. B. m. (1999), s. 9.

RESUMÉ

MUDr. Karl Schroth jun. – das Schicksal eines Arztes und des Kurbades in Dolní Lipová in den Wirren des 2. Weltkrieges

MUDr. Karl Schroth jun. (1898 – 1946) gehört zu den bedeutendsten Persönlichkeiten des Kurbadwesens in der Jeseniker Region. Er setzte die Traditionen dieses Faches in Dolní Lipová [Nieder Lindewiese] als praktischer Arzt fort und bemühte sich als Chefarzt der Schrothschen Kuranstalt diese nicht nur erfolgreich zu entwickeln, sondern nach dem 2. Weltkrieg auch wiederherzustellen. Die geschichtlichen Ereignisse der 30er und 40er Jahre des 20. Jahrhunderts – die große Wirtschaftskrise, die Spannungen des Nationalismus, Antisemitismus und Nazismus, ihre Gründe und Folgen – machten die Verwirklichung seiner Lebensträume unmöglich. Schroth geriet durch seine unpolitische Auftreten und seine liberale Haltung gegenüber Tschechen und Juden, zu denen er enge familiäre Beziehungen hatte, gegen seinen Willen in das Räderwerk der Nazimaschinerie. Obgleich er einem starken existentiellen Druck ausgesetzt war, blieben für ihn das Kurbad und sein Beruf als Arzt oberste Priorität. Bei den Patienten war er sehr beliebt und als Arzt galt er als ein hochqualifizierter Fachmann. Sein vorzeitiger Tod als Folge enormer seelischer Anspannung und einer ernsthaften Erkrankung hielt die verheißungsvolle Entwicklung des Kurbades um einige Jahre auf.

Dr medycyny Karl Schroth młodszy - losy lekarza i uzdrowiska w Dolní Lipové w okresie II wojny światowej

Doktor medycyny Karl Schroth młodszy (1898-1946) należy do najznakomitszych osób na Jesenicku związanych z uzdrowiskami. Udanie rozwijał tradycję wodolecznictwa w Dolní Lipové jako praktykujący lekarz, a od 1927 r. jako naczelny lekarz zakładu Schrotha. Po II wojnie światowej zasłużył się dla wznowienia działalności uzdrowiska. Dziejowe zwroty 30. i 40. lat XX w. – wielki kryzys gospodarczy, silny nacjonalizm, antysemityzm, faszyzm, ich przyczyny i następstwa – uniemożliwiły realizację marzeń jego życia. Schroth mimo swojej apolityczności i liberalnej postawy w stosunku do Czechów i Żydów, z którymi łączyły go bliskie więzy rodzinne, został wbrew swojej woli wciągnięty do faszystowskiej maszyny. Ponieważ był narażony na silny nacisk egzystencjalny, uzdrowisko i zawód lekarza grały w jego życiu pierwszoplanową rolę. Był bardzo lubiany przez pacjentów i ceniony jako wysoko kwalifikowany specjalista. Jego przedwczesna śmierć w wyniku przepracowania i ciężkiej choroby, zahamowała rozwój uzdrowiska na kilka lat.

SONDA DO VÝVOJE CECHOVNÍ VÝROBY VE VIDNAVĚ

Mgr. Bohumila Tinzová, SOKA v Jeseníku

Název referátu i obsah jsou pouze zdánlivě zcela odražité od tématu letošního svatováclavského setkání. Pokouší se totiž nastínit cechovní výrobu jako předchůdce výroby průmyslové v kontextu rozvoje měst a přínosu jednotlivých cechovních společenství. Druhým, neméně důležitým aspektem pohledu na toto téma je podpora rozvoje cechů ze strany vrchnosti, v našem případě především vratislavských biskupů i samotných měst. Jako ukázkové město byla záměrně vybrána starobylá Vidnava. Důvodů bylo několik: prvním je skutečnost, že Vidnava byla významným centrem řemeslné výroby, neméně důležitým důvodem je značná dochovanost archivního materiálu k danému tématu a v neposlední řadě je to stav zpracovanosti fondů cechů města Vidnavy, které jsou stěžejním zdrojem informací k cechovní problematice.

Celkem je v našem archivu uloženo 54 fondů cechů z celého Jeseníka s metráží 6,52 bm materiálu. Nejlepší dochovanost je právě u cechů vidnavských – tvoří je 14 fondů jednotlivých cechů a poměrně rozsáhlá Sběrka jednotlivých archiválií cechů Vidnava. (Seznam fondů uveden v příloze.) Datování archiválií v těchto fondech pochází většinou z 18. a 19. století. U čtyř cechů se však dochovály doklady už ze 16. století: jde o cechy ševců (1533-1873), kožešníků (1568-1864), kovářů a kolářů (1575-1884) a cech pekařů (1583-1863). Pátým nejstarším fondem je cech řezníků dochovaný z let 1665-1885; ve sbírce se nacházejí archiválie z let 1602-1863. Vypovídací hodnota především těchto fondů je tak velmi dobrá. Základem dalšího podrobného studia je reinventarizace všech fondů, ke které bylo přistoupeno v letošním roce. Tento příspěvek je tudíž pouze nástinem sledované otázky.

Jak vznikly a co to vlastně cechy byly? Jejich základem byla původně náboženská bratrstva řemeslnických mistrů a tovaryšů. V bratrstvech se řemeslníci nejprve různých, postupně stejných nebo příbuzných profesí nejen scházeli ke konání náboženských úkonů, ale vzájemně si pomáhali, půjčovali si peníze a případně si i dodávali práci. Jednotliví řemeslníci totiž došli k závěru, že jako jednotlivci nemají šanci na prosazení svých zájmů v rámci rozvíjejících se měst. Řešili i možnou konkurenci v místě nebo nákup surovin. Je pravděpodobné, že hospodářské zájmy velmi rychle převážily nad zájmy společensko-náboženskými. Také městská rada mohla mít zájem na sdružení řemesel, která by tak byla lépe kontrolovatelná. V rámci konkurence však mohla mít na druhé straně městská rada zájem o příliv nových řemeslníků do měst. Pominout nemůžeme ani zájmy vrchnosti, zastupované ve městech fojtem. Postupně se z původních bratrstev vyvinula hospodářská sdružení cechovních mistrů stejného řemesla nebo řemesel příbuzných, která zastupovala jejich zájmy na daném teritoriu – většinou ve městě a ve vymezeném okolí (většinou 1 míle). Cechy chránily své členy před konkurencí, přidělovaly jim podle daného pořádku zakázky, regulovaly ceny výrobků. Dohlížely také na kvalitu výrobků a dbaly na cechovní čest. V čele stáli jeden až dva cechmistři. Pravomoci cechmistřů se vyvíjely. Na počátku byly velmi omezené, protože prakticky veškerá rozhodnutí musel schvalovat fojt. Rozhodoval o tom, kdo smí být přijat do cechu, zda bezplatně či za poplatek, kdo bude stát v čele cechu, uděloval tovaryšům povolení k opuštění rodiště. S rozvojem měst postupně přecházela tato práva na městskou radu a docházelo k posílení cechovní samosprávy. Cechmistři pak měli právo za účasti dalších mistrů vystavovat výuční a tovaryšské listy (po vykonané zkoušce) a přijímat nové mistry do cechu na základě schváleného mistrovského kusu. Pro učně a tovaryše vandrující za zkušenostmi po světě vydávali potvrzení o učební době a o jejich poctivém původu. Cechy tak získávaly postupně spolu s hospodářskou mocí i podíl na moci politické. Požadovaly zastoupení v městské radě, což, jak uslyšíme dále, se jim podařilo. Zpětně odváděly do městské pokladny poplatky.

První zmínku o vidnavských řemeslnících máme již z roku 1291. V té době již byla Vidnava nadána městským právem (udává se, že městem se stala v letech 1266-1268). V potvrzení práv městského fojty z r. 1291 se hovoří mimo jiné o řemeslnících: řeznících, pekařích a ševcích. V téže listině je uváděna i povinnost hrnčičů odvádět fojtovi týdně 8 hrnců nebo džbánů. Z toho je patrné, že fojt jako vrchnostenský úředník měl právo zasahovat do cechovních záležitostí. Rozhodoval o přijetí do cechů (zde jsou zvané Innunge nebo Handwerk, jindy je užíván latinský název Universita, později německé termíny

Zeche či Zunft) a bez jeho schválení nemohli představení cechů o ničem závažném rozhodnout. Teprve ve 14. století se podařilo městské radě se částečně vymanit se závislosti na fojtovi a v souvislosti s tím získaly i cechy větší podíl samosprávy. Už v r. 1380 máme doklad o tom, že ve vidnavské městské radě zasedají 3 přísežní z řad řemeslníků. V r. 1369 stvrzuje vratislavský biskup Přelav z Pogarel (biskupem v letech 1341-1376) prodej 7 řeznických krámů po levé straně horní brány, dvaceti šesti krámů pekařských a dvanácti ševcovských. Prodávajícím je Hans de Reno a jeho žena Sofie a kupující stranou Anna Eliche. Tato listina je první v našem archivu dochovanou originální archiválií týkající se řemesel ve Vidnavě. Po pohromě v r. 1428, kdy bylo město zničeno husitskými vojsky za jejich výpravy do Slezska, není dlouho o řemeslné výrobě žádných zpráv. Teprve v novém privilegii pro fojta z r. 1472 jsou opět vyměřeny roční poplatky od každého hrnčíře – a to 60 hrnců a 30 talířů. Výše této taxy vypovídá o rozmachu hrnčířství a bohatství mistrů hrnčířů ve Vidnavě. O století později – v r. 1564 zasedá již v městské radě kromě 7 konšelů i 7 zástupců cechů – přísežných (Geschwarene).

Další dochované listiny zachycují rozkvět řemeslné výroby počátku 16. století. Lenní listina pro fojta z r. 1512 uvádí vedle pekařů, řezníků, ševců a hrnčířů také vaření piva. Od 30. let 16. století dochází k regulaci samostatných vidnavských cechů udělováním cechovních řádů (stanov, artikulí). Zmíněná regulace nebyla restriktivního charakteru, spíše naopak. Chránila zdejší cechy před konkurencí zvenčí, zajišťovala jim zakázky a odbyt zboží. Podívejme se blíže na řady jednotlivých cechů. Nejstarší v našem archivu dochovaný řád z r. 1533 patří cechu ševců. Jeho vydavatelem byl vratislavský biskup Jakub ze Salzy (biskupem v letech 1521-1539). Následuje cech pekařů v r. 1544, cech krejčích v r. 1545, bednáři v r. 1557, kožešníci v r. 1568, kováři v r. 1575, pekaři v r. 1544, pláteníci a cíchaři v r. 1584. Cechovní řád pro stolaře byl vydán až v r. 1653. Přitom u pekařů máme dochován opis privilegia udělených cechu pekařskému v Pačkově v r. 1519 a zasláný k potřebě cechu pekařů ve Vidnavě. Lze tedy předpokládat, že cechovní artikuly udělené cechu r. 1544, jsou jen novým řádem pro tento cech. Naprostá většina privilegia je potvrzena vratislavskými biskupy jako vrchnosti, pouze dochované řady pro pekaře a kožešníky stvrzuje purkmistr a radní města Vidnavy.

Co bylo obsahem cechovního řádu? Základní body zůstávaly ve všech případech podobné či úplně shodné: vždy jsou odvozeny od cechovního řádu v jiném biskupském městě – většinou v Nise nebo Opoli. Vždy jsou zde stanovena pravidla přijetí nového člena cechu – pečetěný list o tom, že zájemce je svobodný a poctivého původu po otci i matce. Dalším dokladem, který musí předložit, je potvrzení řádného cechovního mistra o vyučení. Dále je stanoven poplatek, který musí složit, aby byl připuštěn k mistrovské zkoušce, při níž musí zhotovit tzv. mistrovský kus. Každý řádný mistr cechovní má stanoven poplatek, který musí ročně odvést do biskupské pokladny a také do pokladny samotného cechu – výše poplatku se pochopitelně u různých cechů liší. Velice důležitá jsou další ustanovení, objevující se ve všech řádech: v obvodu jedné míle od města Vidnavy nesmí nikdo vykonávat řemeslo ani prodávat své výrobky, aniž by byl řádným členem cechu. Vždy je stanovena vysoká pokuta za porušení tohoto ustanovení. Uvedme si pro ilustraci alespoň jeden doložený případ. Nalezneme jej ve fondu Archiv města Vidnava pod inv. č. 27:

Dáno na Otmuchově 20. července 1595. Hejtman Hans Maltitz z Dippoldiswalde na Vlčicích potvrzuje, že ve sporu magistrátu a cechu pekařského ve Vidnavě na jedné straně a Martenem Kolbem na straně druhé o dovoz cizího piva a svobodného pečení bylo hejtmanem rozhodnuto, že se Kolbe dovolával bez důkazu práva volného šenku a pečení, a proto se mu zakazuje šenk i pečení pod pokutou 50. těžkých marek, dokud nepodá důkazu o svém právu.

V listině pro cech ševců dokonce následuje ustanovení, které se vztahuje i na vandrovní řemeslníky – ti musí při vstupu na území míle předložit své zboží a při jeho opuštění doložit stejný počet párů bot a jiného zboží. Konečná formule je ve většině řádů také takřka totožná – všechna práva jsou cechům přiznána i pro dobu budoucí – většinou je zde i dovětek o jejich nedotknutelnosti ze strany následovníků vydavatele. Pravdou je, jak dokazují i potvrzení práv cechů z doby pozdější, že následníci vydavatele potvrzovali práva většinou v témže rozsahu, maximálně upravovali počty dílen či krámů.

S rozvinutou řemeslnou výrobou úzce souvisí možnost prodeje výrobků, v tehdejší době tedy tzv. trhové právo. Během století se vyvinul ve Vidnavě systém pondělních týdenních trhů a čtyř trhů výročních. Nejstarší u nás dochovanou listinou týkající se trhů je listina biskupa Kašpara z Logau (biskupem v letech 1562-1574, AM Vidnava, inv. č. 22), povolující výroční trh v pondělí a úterý před Nanebevzetím Panny Marie (před 15. srpnem). V roce 1749 povolila císařovna Marie Terezie Vidnavě čtvrtý výroční trh o páté neděli po velikonocích (= tzv. Rogate) a stanovuje týdenní trh na pondělí (AM Vidnava, inv. č. 57). Císař František II. pak v roce 1793 potvrdil Vidnavě čtyři výroční trhy (AM Vidnava, inv. č. 60): 1. v pondělí po Novém roce, 2. v neděli Rogate (= tzv. Křížová neděle, 5. neděle po Velikonocích), 3. na den sv. Vavřince (10. srpna), 4. v pondělí po sv. Františku Serafinském (= František. z Assisi, 4. října).

Tyto výroční a týdenní trhy fungovaly ještě v r. 1845. Vedle krámů jednotlivých řemeslníků byly trhy dlouho největší možností k představení a prodeji výrobků. Teprve s rozvojem velkovýroby bylo nutno najít nový způsob prodeje a význam trhů podstatně klesl.

Rozvoj cechů v 16. století byl zbržděn rozsáhlým požárem Vidnavy v r. 1574, kdy kromě kostela, fary a školy lehlo popelem celé město. K novému rozkvětu řemesel došlo až na konci 16. a na počátku 17. století. Z tohoto a hlavně pozdějšího období jsou ve fondech cechů i ve fondu Archiv města Vidnava dochovány i další typy písemností cechů, od knih mistrů a tovaryšů, přes účetní knihy a další spisový materiál, který již vypovídá o cechovním dění podrobněji. Studium těchto pramenů v jejich rozsahu je však hlavně časově náročný úkol, takže v tomto směru čeká zpracovatele ještě velký kus práce, než bude moci dokončit úkol: zpracovat dějiny vidnavských cechů. Soupis všech dostupných pramenů k tématu je přílohou tohoto příspěvku.

Počátek 18. století znamená pro město i řemeslnou výrobu novou katastrofu. V r. 1713 takřka celé město opět vyhořelo. Karolinský katastr z r. 1722 konstatuje špatný stav města: ve městě samotném stálo pouze 76 domů, na předměstí 77. To se odrazilo i v nižším počtu jednotlivých řemeslníků: pracovalo zde pouze 8 pekařů, 8 řezníků, o něco lépe na tom byli ševci, kterých katastr uvádí 11, 1 perníkář, 2 mlýny, a 1 lázeňský. Rektifikační akta o 21 let později uvádějí ještě 5 hrnčírů a 1 koželuha – při zdejším fojtství.

Zde jsme se dotkli otázky vztahů fojta, respektive šlechty vůbec a města v období rozvinuté cechovní výroby. Nezanedbatelným problémem byly poměrně časté spory těchto dvou subjektů, které musela řešit vrchnost – tedy biskup, respektive jeho úřad. Jak rozhodl? Ve prospěch svého leníka či ve prospěch města a cechů? Podívejme se na konkrétní případy (všechny doklady jsou z fondu AM Vidnava).

První listina (inv. č. 8) biskupa Jakuba ze Salzy z r. 1529 se zakazuje čepování cizího piva ve vsích kolem Vidnavy. Toto privilegium obnovil v r. 1657 biskup Leopold Vilém (biskupem v letech 1656-1662). V další listině (inv. č. 40) z roku 1653 potvrzuje biskup Karel II. Ferdinand (biskupem v letech 1625-1655) starší privilegium biskupa Baltazara z r. 1549, a to právo držeti ve Fojtově Kraši mlýn na slad a na obilí. Přitom první městský mlýn na obilí máme doložen už v r. 1441, kdy biskup Konrád z Olešnice (biskupem 1417-1447) povoluje městu postavit mlýn. (inv. č. 3). Tím byl velmi zmenšen význam fojtova mlýna (město bylo dokonce v období 1552-1558 držitelem celého fojtství, inv. č. 16). V roce 1653 vydává biskup další listinu (inv. č. 41) – tentokrát na žádost města zakazuje fušerství na vesnicích, tj. opět chrání početné cechy vidnavské proti nekalé konkurenci. Tři případy v časovém rozsahu zhruba 100 let rozhodnuté se stejným výsledkem: ve prospěch měst a cechů. O nápravu neustálých sporů mezi šlechtou, fojty a svobodnými pány nízkého knížectví na jedné a městy, popř. cechy na straně druhé se pokusil biskup Baltazar z Promnic (biskupem v letech 1540-1562). V listině z 18.11.1552 (v opise z r. 1652, inv. č. 17) stanovuje přesné podmínky pro obě strany. Vleklé spory podle něj poškozují městské zvyky a práva cechů a řemesel. Potvrzuje tedy všechny zvyky a práva cechů a řemesel, ale stanoví i přísné podmínky a povinnost dohlížet nad jejich dodržováním. Zde je jejich stručný nástin:

Města musí zavést řádné míry a váhy a jsou povinna dohlížet na jejich používání.

Města musí zpřísnit dohled nad hostinci a výčepy a zamezit okrádání ubytovaných hostí. V případě okradení jsou povinna poskytnout pomoc.

Dohlížet na čepování vína, piva a kořalky, kontrolovat práva k výčepu a dobu čepování. Zamezit prodeji na dluh.

Zpřísnit dozor na trzích, zejména při prodeji soli. Kontrolovat překupníky s obilím zejména na vesnicích. V cechovní řádech musí být stanoveny přesné podmínky pro vstup do cechu, práva a povinnosti mistrů, tovaryšů a učňů. Cechům musí být ze strany šlechty poskytnuta podpora.

Všechna tato nařízení mohou být doplněna podle zvyklostí a vydaných nařízení města.

Nařízení mají platnost i pro vrchnost na jejich panství.

O tom, jak málo účinný byl tento pokus zavést řád, svědčí fakt, že spory – také v oblasti soudních pravomocí - přetrvávaly i nadále. Moc fojta (ve Vidnavě to byl až do r. 1906 rod Gilgenheimů) se stále zmenšovala.

Cechovní výroba se na konci 18. století pomalu stávala brzdou rozvoje řemesel a počínající průmyslové výroby. Ochranná opatření, sledované počty mistrů, mílové právo – tato privilegia již nabyla spíše regresivní povahy. Navíc u Vidnavy přispěly ke zhoršení situace samotné války o Slezsko a hlavně jejich výsledek. Nové hranice rakouského Slezska z r. 1742 znamenaly ztrátu odbytišť a vazeb na pruskou část Slezska. Paradoxně přineslo vidnavským řemeslníkům některých oborů i zisk. Tím, že bylo přerušeno spojení některých řemesel s mateřskými cechy na pruské straně hranic, ustavily se v letech 1750-1753 Vidnavě samostatné cechy lázebníků, punčochářů (též pro Zlaté Hory a Mikulovice), barvířů a provazníků, jejichž domovským cechovním městem byla Nisa. Kolem roku 1840 tak nacházíme ve

Vidnavě na 27 cechů.

Kromě toho zde dochází k zakládání manufaktur, především textilních. Antonín Büttner zde založil malou plátenickou manufakturu o 6 stavech. V r. 1770 vyrobila 1800 loktů hrubého plátna. Po sedmileté válce vznikla ve Vidnavě další manufaktura na výrobu hrubého sukna - harasu. Rozvinula se také výroba punčoch a zrcadel. Tyto pokusy však nebyly příliš úspěšné, snad kromě soukenictví a výroby jehel. Nejen nová pohraniční poloha a konkurence Javorníku, Zlatých Hor a Jeseníku, ale také pevná cechovní pravidla a hradební zdi města bránící jeho rozvoji byly příčinou úpadku tohoto nepoměrně volnějšího způsobu podnikání.

Dalším předpokladem pro rozvoj průmyslu bylo zrušení nevolnictví a zánik feudalismu; města se tak zbavila zcela závislosti na biskupské vrchnosti a fojstství. A tak po dlouhých průtazích byl 20.12.1859 vydán císařský patent, který s platností od 1.5.1860 zavedl nový živnostenský řád rušící řemeslné cechy. Ukončil tím éru dosavadního chaosu v podnikání, kdy vedle sebe existovaly tak rozdílné subjekty jako manufaktury, továrny a na straně druhé cechy, navíc bez ukotvení v právním řádu. Byl tak zaveden princip volného přístupu k řemeslu pro každého občana, který měl náležité vzdělání, platil řádně daně a živnost přihlásil. Cechy nahradila živnostenská společenstva s daleko volnějším způsobem sdružování řemeslníků. Společenstva navázala na činnost cechů většinou kontinuálně, což se projevuje i v archivních fondech. Pokračovalo se se zápisy do původních cechovních knih, takže fondy společenstev a cechů nelze většinou oddělit. Postupně docházelo ke sdružování příbuzných řemesel, a tak v r. 1923 nacházíme ve Vidnavě společenstvo mlynářů, řezníků a výrobců nápojů, společenstvo pekařů, společenstvo hostinských a výčepních živností, společenstvo smíšených živností, společenstvo obchodníků a společenstvo krejčích a ševců.

Kromě toho zde již markantně vystupuje do popředí skutečná průmyslová výroba. Vzpruhou hospodářského života Vidnavy se stalo založení továrny na šatové zboží v 60. letech 19. století ve Velké Kraši. Základem bylo bohaté naleziště kaolinu nedaleko Vidnavy, ze kterého těžil později založený závod na výrobu šatového zboží (1897). Z dalších malých průmyslových odvětví je třeba zmínit kamenoprůmysl (1890), výrobu rukavic (1900), pivovar a výrobu sodové vody (1876). Jinak si ale Vidnava podržela spíše charakter zemědělského sídla.

LITERATURA

Bartoš, J. a kol.: Historický místopis Moravy a Slezska v letech 1848-1960. Sv. 13. Olomouc 1994, s. 136-138.

Čermák, M.: Olomoucká řemesla a obchod v minulosti. Olomouc 2002, 304 s.

Zuber, R.: Jesenicko v období feudalismu do r. 1848. Ostrava 1966, s. 424-437.

Melzer, M.-Schulz, J. a kol.: Vlastivěda šumperského okresu. Šumperk 1993, s. 505-509.

Živnostenská společenstva a jednoty na Moravě, ve Slezsku a na Hlučínsku. Ročenka 1923, s. 86.

Neugebauer, J.: Beitrag zur Geschichte von Weidenau. S.d., 36 s.

Then, F.: Beiträge zur Geschichte der Stadt und Vogtei Weidenau in Schlesien. 2 sv., Freiwalddau 1933.

Das Weidenauer Ländchen. Sudetenschlesien. Neuburg a.d. Donau 1986, 351 s.

Provinzial Handbuch für Mähren und Schlesien für das Jahr 1845. Brünn.

PRAMENY

1. SOkA v Jeseníku. 14 fondů cechů Vidnava a 1 sbírka jednotlivin (fondy v pořadí):

Cech mlynářů 1757-1879

Cech kovářů a kolářů 1575-1884

Cech sládků a pivovarníků 1803-1883

Cech barviřů 1751-1862

Cech tkalců 1817-1864

Cech kožešníků 1568-1864

Cech zámečníků 1703-1882

Cech hrnčírů a kamnářů 1718-1858

Cech pekařů 1583-1863

Cech řezníků 1665-1885
Cech krejčích 1782-1867
Cech řemenářů 1829-1865
Cech ševců 1533-1873
Cech sedláků 1782-1864

Sbírka jednotlivých archiválií cechů Vidnava 1602-1881

2. SOkA v Jeseníku. Fond Archiv města Vidnava, inv. č. 1, 3, 8, 11, 16, 17, 18, 22, 27, 40, 41, 60, 61, 349, 512-517, 581, 582, 585-587, 606, 719, 759.

RESUMÉ

Ein Einblick in die Entwicklung der zunftmäßigen Produktion in Vidnava

Die Zunftproduktion ist als Grundlage der späteren Manufaktur- und Industrieproduktion zu begreifen. Im Mittelalter und in der frühen Neuzeit war sie ein großer Beitrag zur Entwicklung der handwerklichen Produktion, weil sie ein Schutzprinzip schuf, das gegen spontanen Wildwuchs und Pfuscherei gerichtet war. Sie wurde so zu einem der Faktoren, die die Entwicklung der Städte und Marktflecken beeinflusste. Ein Beispiel dafür ist auch Vidnava [Weidenau]. Im Staatlichen Kreisarchiv in Jesenik werden 14 Fonds der einzelnen Zünfte und eine umfangreiche Sammlung einzelner Archivalien der Zünfte von Vidnava insgesamt für die Jahre 1533 – 1885 aufbewahrt. Zu Ende des 18. und Beginn des 19. Jahrhunderts wurden sie jedoch bereits zu einer Bremse für die Entfaltung anderer Produktionsformen, der Manufaktur und der Industrie. Im Jahre 1860 kam es deshalb definitiv zu einer Abschaffung der Zünfte.

Uwagi o rozwoju wytwórczości cechowej w Vidnavie

Wytwórczość cechową trzeba rozumieć jako podstawę późniejszej produkcji manufakturowej i przemysłowej. W czasach średniowiecza i na początku okresu nowożytnego cechy wniosły wielki wkład do rozwoju rzemiosła, ponieważ wprowadziły przepisy podnoszące jakość produkcji i ograniczające jej wielkość. Cechy stały się jednym z czynników wpływających na rozwój miast, czego jednym z przykładów jest Vidnava. W Państwowym Archiwum Powiatowym w Jeseníku znajduje się 14 zespołów poszczególnych cechów i duży zbiór pojedynczych archiwaliów cechów Vidnavy z lat 1533-1885. Pod koniec XVIII i na początku XIX w. cechy stały się hamulcem rozwoju innych form wytwórczości - manufaktur i przemysłu. Z tego powodu w 1860 r. doszło do ich likwidacji.

REDAKČNÍ POZNÁMKA

Z předchozích dvou ročníků Slezských vlastivědných sympozií (1999 a 2001) vyšel péčí opavského odboru Matice slezské a Občanského sdružení Vlastenecký poutník v Budišově n.B. sborník příspěvků, v němž úvodem zaznělo: „*Jsmé přesvědčeni, že i v příštích letech bude ze strany hlavních garantů vyvinuto úsilí o pokračování v poznávacích aktivitách na české i polské straně hranice. Jsmé názoru, že i formát sborníků následných by měl být totožný – přehledný a skladný, k užítku i k potěšení.*“

Přestože se časy mění a s ním se mění obsah i podíl účastníků, pořadatelů a garantů roku 2001 založené tradice svatováclavských česko-polsko-německých setkání v Bílé Vodě a Jeseníku, je společným cílem všech aktérů podělit se o výsledky těchto setkání s nejširší veřejností. Bývalé redakci se bohužel nepodařilo připravit antologii přednesených referátů z 2. svatováclavského setkání. Vzhledem k tomu, že s ročním odstupem již nelze shromáždit všechny přednášky, podáváme zde kromě tištěných vystoupení a vyžádaných příspěvků alespoň stručnou zprávu o průběhu setkání.

V předvečer svátku sv. Václava 27. září 2002 proběhl na hřbitově v Bílé Vodě pietní akt k uctění památky členů náboženských řádů a kongregací, kteří zde byli násilně internováni komunistickým režimem v letech 1950-1951. Po mši v místním kostele se uskutečnilo kulturně-společenské setkání s úvodním proslovem P. Anderleho na téma Evropské kulturní dědictví a vstup ČR do Evropské unie.

Sobota byla vyhrazena semináři na téma „*Osobnosti Jeseníků a Slezska, které se nedostaly do čítanek*“. Spíše komorní setkání ve výstavní síni Státního okresního archivu zahájil starosta Jeseníku Ing. Jiří Krátký úvahou nad ekonomickými možnostmi regionu Jesenicka. Jednotliví vystupující pak dokazovali, že z tohoto kraje pochází řada osobností, které se dokázaly prosadit i mimo jeho hranice. Dr. J. Hauk referoval o Dr. Ing. Bruno Kralíkovi a Ing. Franzu Kieglerovi.¹ A. Pakr v diskusi připomněl slavné vědce pobývajících na Jeseníku (Mathioli, Balbín). Mgr. M. Buchlovský hovořil o rodácích z Bernartic - dělostřelcích a kartografech genmjr. Josefu Jüttnerovi a plk. Antonu Hermannovi. Mgr. A. Lyko referoval o biologu prof. Robertu Latzelovi a zcestovalém dobrodruhu Hansi Lederovi. Mgr. B. Tinzová shrnula vědecké úspěchy rodiny Weissův z Frývaldova.² P. Andrle poté představil projekt naučné stezky v Nízkém Jeseníku Po stopách J. E. Purkyně,³ P. Zahnaš vzpomněl osudy slezského buditele a kněze Cypriána Lelka a C. Navara alespoň výčtem doložil slavné osobnosti Bruntálska. Za polskou stranu vystoupil Mgr. A. Szyndzielorz z Głogówka, aby uvedl české a moravské vlivy ve Slezsku v oblasti literatury, architektury a sochařství.

S lítostí musíme konstatovat, že ani do výstupu ze 3. svatováclavského setkání se nepodařilo získat všechny texty k otištění. Ale naopak se nám podařilo splnit slib daný přímým účastníkům historického semináře, že referáty, které pro časovou tiseň nemohly již zaznít, budou otištěny ve sborníku.

Nové redakci se tak poštěstilo udělat při přípravě tohoto sborníku „průzkum bojem“ a získat poučení k přípravě 4. svatováclavského česko-polsko-německého setkání, semináře na téma „*Slezsko a Jesenícko v literárním zobrazení*“, které se uskuteční ve dnech 28. - 29. září 2004 v Jeseníku.

Květoslav Growka

1. Vyšlo pod názvem Evropský horník. In: Tajemství podzemí - Podivuhodné osudy dvojic. Edice DNA, sv. 25-26, Moravská expedice, Moravský Beroun 2002. s. 20-23

2. Vyšlo pod názvem Masaryk a jeho profesoři. In: Tamtéž, s. 37-46. Revidovaná a doplněná studie vyjde samostatně jako 5. svazek edice Z historie a přírody Jesenicka.

3. viz kolektiv autorů: Stezka Jana Evangelisty Purkyně. Edice DNA, sv. 27, Moravská expedice, Moravský Beroun 2003.

II. A III. SVATOVÁCLAVSKÉ ČESKO-POLSKO-NĚMECKÉ SETKÁNÍ V JESENÍKU

SBORNÍK REFERÁTŮ

Nakladatel: Vlastivědné muzeum Jesenicka
Vydávají: Vlastivědné muzeum Jesenicka (Zámecké nám. 1, 79001 Jeseník, tel. 584 401 070,
<http://vmjesenik.hyperlink.cz>, e-mail: vmjesenik@iol.cz)
Zemský archiv v Opavě - Státní okresní archiv v Jeseníku (Tovární 18, 79001 Jeseník,
tel. 584 411 710, fax 584 401 871, e-mail: k.growka@je.archives.cz)
Redakce: Květoslav Growka
Překlad: Petr Hrouda (něm.), Marcin Dziedzic (pol.), Květoslav Growka (čs.)
Sazba: Grafické studio HLAVA, Jeseník
Tisk: TRIFOX Šumperk
Náklad: 300 výtisků

Jeseník 2003

NEPRODEJNÉ

01814